

નવીન માહિતી.

જડાં પોષ્ટકાર્ડો સસ્તી કિંમતે.

પોષ્ટ ઓફીસમાંથી મળતાં તૈયાર કાર્ડ કરતાં ટીકીટ મોકલવાનાં કાર્ડોમાં સખાણુ વધુ આવી શકતું હોવાથી દરેક જણુ તે વાપરવાને આતુર હોય છે, છતાં ન્હાનાં ગામોમાં તે ન મળવાથી અથવા બહુ મોંઘાં મળવાથી લોકો તેનો પુરતો લાભ લઈ શકતા નથી. આ હરકત કંઈક ઓછી થાય અને આ ખાતાના કામની જાહેરાત વિશેષ ફેલાય, એ હેતુથી તેવાં કાર્ડો નીચે પ્રમાણે સસ્તા દરે પૂરાં પાડવાની જોડ. વધુ આ ખાતા તરફથી કરવામાં આવી છે. આ કાર્ડોમાં એક આખી બાજુ સખવા માટે દારી છે, અને બીજું બાજુએ અર્ધા બાગમાં આ ખાતાની જાહેરાત આપી અર્ધો બાગ સિરનામું તથા ટીકીટ માટે ખાલી રાખેલો છે. કિંમત નીચે પ્રમાણે છે.

• જાડાં અને બે બાજુ બે રંગવાળાં કાર્ડ, પાંચસોના છ આના.

ફૂટક એ કાર્ડ દીઠ દોઢઆનો.

પાતળાં એક રંગવાળાં કાર્ડ પાંચસોનો રૂ. ૦, ૧૦૦ દીઠ ૦/-

સૂચના (૧) પાંચસેથી ઓછાં કાર્ડ વી. પી. થી મોકલારો નહિ.

(૨) ઓછાં જોઈએ તેમણે તેની કિંમત ઉપરાંત પોષ્ટેજ સો કાર્ડ દીઠ એક આનો વધુની ટીકીટ મોકલી મંગાવી લેવાં. (૩) પુસ્તકોના વી. પી. ભેગાં મંગાવવાં હોય તેમણે તે મુંબઈથીજ મંગાવવાં; અને એકલાંજ કાર્ડ જોઈએ તો અમદાવાદથીજ મંગાવવાં. (૪) સામઠાં ૫૦૦ જોઈશે તેમને તે મુંબઈથી ન મળતાં અમદાવાદથીજ મળી શકશે. (૫) પોષ્ટેજ વી. પી. ખર્ચ જડાં (૫૦૦) કાર્ડનું છ આના અને પાતળાં (૫૦૦)નું પાંચ આના ગુદું સમજવું. (૬) દળરથી ઓછાં કાર્ડ રેલ્વે પારમલથી મોકલવામાં આવશે નહીં.

સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, મુખ્ય સ્થળ-ગાલખાદેવી રોડ-મુંબઈ. અથવા એખાતાની શાખા—ડે. ખગાસાનો ચક્રો—અમદાવાદ.

ખાસ હકીકત.

આર્યભિષક, અથવા હિંદનો વૈધરાજ.

આ ઉપયોગી પુસ્તકની આ ખાતાપર વેચાણ માટે આવેલી નકલો ખલાસ થઈ જવાથી પાછળથી મંગાવનાર ઘણાક સજ્જનોને તે મોકલી શકાયું નથી; થોડાજ દિવસપર એ પુસ્તકોનો ઘસો પ્રતનો ઉદ્ભો હોટ પણ વેચાણ વ્યવસ્થા માટે તેના માલીક તરફથી મળી ચૂક્યો છે જેમાની માત્ર સોએક પ્રતો હવે શિલક છે માટે તે જોઈએ તેમણે તુરતમાં વી. પી. થી કે રૂણરૂ મંગાવી લેવું. કિં રૂ. ૧૫ પોષ્ટેજ ૦૮ એકવી વધુ નકલ કોઈને અપાશે નહીં. અમદાવાદની શાખામાંથી તે રૂ. ૧-૧૦-૦ થી મળશે.

સ્થિતિ અને ઉપશમ પ્રકરણ (યોગવાસિષ્ઠનું.)

વેદધર્મ સભા તરફથી વેચાણ વ્યવસ્થા માટે મળેલું આ પુસ્તક હવે ખલાસ થયું છે, માટે તે હવે કોઈએ મંગાવવું નહીં.

નિર્વાણ પ્રકરણ. (યોગવાસિષ્ઠનું.)

આ પુસ્તકની હવે માત્ર પચ્ચારોક પ્રતજ શિલક છે. જેથી તે પણ થોડા સમયમાં મળતું ણય થશે. માટે જોઈએ તેમણે સત્તર મંગાવી લેવું. મૂલ્ય રૂ. ૩) પોષ્ટેજ ૦૮ અમદાવાદ શાખામાં રૂ. ૩-૪-૦ થી મળશે.

મસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, પોષ્ટકાલબાદેવી-સુ'ખઈ.

વિવિધ ગ્રંથમાળાના બીજા વર્ષના

નિયમો.

વર્ગ વિષે.

૧ વિવિધ ગ્રંથમાળાનો પહેલો વર્ગ આ વર્ષમાં પણ બંધ રહેશે.

૨ બીજા વર્ગમાં હવેથી કાગળો ૫૦ રતલી ગ્રેન અથવા એન્ટ્રીક પેપર વપરાશે; અને પૂર્ણ આગળના જેવાજ સોનેરી આવશે. એ વર્ગનું વાર્ષિક મૂલ્ય હવેથી ધટાડીને રૂ. ૬-૦-૦ ને બદલે રૂ. ૪-૮-૦ રાખવામાં આવ્યું છે.

૩ ત્રીજા વર્ગની પુસ્તકોના પૂર્ણ પાકાં આવવા ઉપરાંત હવેથી કાગળો પણ તેમાં ઉમી ભતના એટલે ઉપર બીજા વર્ગ માટે લખ્યા છે તેજ વાપરવા હયું છે. છતાં વાર્ષિક મૂલ્ય રૂ. ત્રણ કાપમ રહેશે.

૪ ચોથા વર્ગમાં કાગળો પ્રથમ વર્ષની માફક ૫૦ રતલી અન-ગ્રેન, પૂર્ણ કાગળનાં તથા સિલ્કાઈ સાદી આવશે; અને તેનું વાર્ષિક મૂલ્ય અગાઉ પ્રમાણે રૂ. ૧-૮-૦ ચાલુ રહેશે.

૫ સહાયક વર્ગ-એઓ આ ખાતા તરફ શુભ લાગણી ધરાવી તેને કંઈક પણ મદદ કરવા ઇચ્છતા હોય તેવા સભ્યને માટે તથા રાજા, મહારાજા, દરબાર, કોર, ઇત્યાદિ માટે આ ખાસ વર્ગ કહા-ડેલો છે; જે વર્ગના માહક તેમને થવું હોય તે વર્ગના લવાજમ ઉપરાંત કમમાં કમ વાર્ષિક રૂ. ૧૨) જેટલી વધુ રકમ, સહાય તથા સન્માનાર્થે તેમણે આપવાની છે.

૬ પોષ્ટખર્ચ કોઈ પણ વર્ગ પાસેથી જીદ લેવાશે નહિ; આક્રિયા ૪૦ રેશી ખાતે વધારાનું પોષ્ટેજ ચોથા વર્ગે બદલ રૂ. ૦-૬-૦ અને ત્રીજા તથા બીજા વર્ગે બદલ રૂ. ૦-૧૨-૦ વધુ લેવાશે.

‘૭ વેદ્યુપેખલખર્ચ દરેક વર્ગ માટે જુદું’ સમ. .૭-

૮ આ અંધમાળાનું કોઈ પણ છટું પુસ્તક જોઈએ તેમને તે તે માટે કરાવેલી છટક કિંમતે મળી શકશે; નમુનાના અંક માટે પણ એજ નિયમ સમજવો. દરેક પુસ્તકની વર્ગવાર છટક કિંમત તેમાં જોડેલી હોય છેજ.

વર્ગ બદલવા વિષે.

૯ નવા વર્ગથી જેમને પાઠ્ય પૂઠાવાળાં તેમજ ઉચ્ચી જાતના કાગળવાળાં ટકાઈ પુસ્તકો મેળવવાના હેતુથી ચોથા વર્ગને બદલે વાર્ષિક રૂ. ૩-૦-૦ વાળા ત્રીજા વર્ગમાં આઠક થવું હોય, અથવા સોનેરી પૂઠાવાળાં પુસ્તકો મેળવવાને વાર્ષિક રૂ. ૪-૮-૦ વાળા બીજા વર્ગમાં આઠક થવું હોય તેમજ પોતાના રજીસ્ટર્ડ નંબર સાથે તે વિષે સત્વર લખી જણાવવું, કે જેથી નવા વર્ગમાં તે વર્ગનુંજ પુસ્તક વી. પી. કરવામાં આવશે.

૧૦ વર્ગમાં ફેરફાર કરાવનારનો રજીસ્ટર્ડ નંબર પણ બદલાય છે, અને તે તેમને મળનાર વધારાના મુશ્મની પાવતી અથવા વી. પી. સાથેના બીજામાં જણાવ્યો દર્શોજ. માટે તે પછીથી પરબવદારમાં તે આઠકે તે તથા નંબરજ લખતા રહેવું.

કદ વિષે.

૧૧ આ અંધમાળાના દરેક પુસ્તકમાં સરાસરી (સેપ્ત ૧૬ પેજ) સવાસો ૫૪ આવશે. જેમાં આ ખાતાને લગતી તેમજ બીજા પ્રશાસકારી ખાતાઓને લગતી ચોજનાઓ તથા જાહેરખર્ચો વિગેરેનો તેમજ બીજાં માસિકાની બદલામાં લેવાની જાહેરખર્ચોનો સમાવેશ થશે મુશ્મની લેવાની જાહેરખર્ચોનો એમાં સમાવેશ થશે નહિ.

૧૨ પુસ્તકનું કાર્ય હોવાથી વિષયો લાંબા ડુંઘા હોવાના કારણે મજાકાઓનું કદ સવાસો ૫૪ કરતાં ઓછું થા વધુ થયા કરવું એ

સ્વાભાવિક છે, છતાં વર્ષ આખરે ૧૨x૧૨૫ ને હિસાબે ૧૫૦૦ (દોઢ હજાર) પૃષ્ઠ પૂરાં કરી આપવામાં આવશે. કોઈ મહાકામાં ખાસ ઉચ્ચ કાગળો વાપરવાનું અથવા હળી મૂકવાનું હશે તો તે બદલના વધારાના ખર્ચ જોમાં પૂઠો આ (૧૫૦૦ ની) સંખ્યામાંથી બાદ થશે.

૧૩ પુસ્તકનું કદ બદલવું પડશે ત્યારે પણ સરવાળે ઉપર જણાવ્યા જેટલું-એટલે વર્ષમાં ચમકે રોયલ ૧૬ પેજ ૧૫૦૦ પૃષ્ઠમાં આવી શકે તેટલું-સખાણુ પૂરું થઈ રહે એવા પ્રમાણમાંજ પૃષ્ઠની સંખ્યા કમી ભરતી કરાશે.

પુસ્તકોની રવાનગી તથા તે ગેરવહો જવા વિષે.

૧૪ અધિકભાસ સિવાય વિશેષ કરીને દરેક ગુજરાતી માસની આખરે આ ગ્રંથમાળાનું અકેક પુસ્તક નીકળતું રહેશે. જે તે પછીના ખીજ માસની દશમી તિથિ સુધીમાં આહકોને પહોંચી જાય તેમ થશે.

૧૫ જે પુસ્તક તે માસની 'ચરઆતમાં' તૈયાર થઈ શકશે તે તેની અગાડના પુસ્તકની સાથેજ અને બનતાં સુધી ભેગું બંધાઇને રવાના થશે.

૧૬ રવાનગીના સમય અગાડ તૈયાર કરાવી 'ચકાયાં' હશે તે પુસ્તકો સંગવડ હશે તો તે સમય અગાડ રવાના કરવામાં આવશે.

૧૭ દરેક પુસ્તક દરેક આહકને પુરતી ચોકશીય' રવાના થાય છે; છતાં પોષ્ટખાતામાં તે ગેરવહો જાય, તે મોકલી આપવાની પૂર્ણ શ્રદ્ધ રાખતાં, તેનો ગેરલાભ લેવાવાના સંભવને લીધે એવો નિયમ હરેથી રહેશે કે નીચે પ્રમાણેનો ખરી દફતરનો પત્ર લખી મોકલનાર આહકોને બનતાં સુધી પુસ્તક ખીજું મોકલી આપવું, અને તે આહકને અરજ કરવાની ફરજમાં ન ઉતારતાં પોષ્ટખાતાપર આ ખાતા-એજ ધટતી અરજ સાથે તે પત્ર મોકલી આપવો.

પુસ્તક ગેરવસ્તે જતાં માલિકે લખવાના પત્રની નકલ નીચે મુજબ છે:—
સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલયની શાખાના વ્યવસ્થાપક,
મુ. અમદાવાદ.

વિ. કે, સંવત ૧૯૬૮ નું _____ મું પુસ્તક નામે _____
અત્યાર મુઘીમાં મને મળ્યા જવું જોઈએ તે હજી મુઘી મળ્યું નથી.
બદલાનતથી કે મળ્યા પછી ખોવાયાને લીધે જુજ રકમનું પુસ્તક ફરીથી
મેળવવા કઠિનતાર, એક ધર્મકાર્યમાં તેમજ ગુકશાન કરી પાપનો
ભાગી થાય છે, એ હું સમજું છું.

તમે ફરીથી મોકલી આપ્યા પછી જો તે તમે મોકલેલું મૂળ
પુસ્તક મહારા તરફ આવશે તો તે ન સ્વીકારતાં તમારા તરફ
પાછું વાળીશ.

મહારો રજીસ્ટર્ડ નંબર, _____

નામ, _____

ગામ, _____ પોસ્ટ, _____

ટેકાણું, _____ જિલ્લો, _____

તારીખ _____

સહી _____

સૂચના—પોતાના મામના અન્ય માલિકોને પુસ્તક મળ્યા છતાં
પોતાને ન મળ્યું હોય તોપણ દરેક દિવસ વધુ રાત્ર જોયા વિના અને
ધરમાં તેમજ પોસ્ટમેનથી તપાસ કર્યા વિના ઉપરો પત્ર લખવો નહિ.

નવીન ગ્રાહક થવા વિષે.

૧૮ નવીન ગ્રાહક થવા ઇચ્છનારે નીચે મુજબનો કાર્ડ લખી મોકલવો, અથવા રૂબરૂ આપવો.

સસ્તુ' સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયની શાખાના વ્યવસ્થાપક,
સુ. અમદાવાદ.

વિ. કે, વિવિધ ગ્રંથમાળાના ગ્રાહક તરીકે સંવત ૧૯૨૮ ની શરૂઆતથી મ્હાફે નામ નોધી ત્યારથી અત્યાર સુધીમાં નીચેનાં પુસ્તકો વી. પી. થી અથવા બીજી રીતે મોકલી હેતું વાર્ષિક મૂલ્ય વસૂલ કરશે; અને તે પછી પછુ દર વર્ષે પહેલો મહુકો વી. પી. કરી મોકલતા રહેશે. ગ્રાહક તરીકે અમારે નહિ રહેવું હોય ત્યારે અગાઉથી ખબર આપીશું.

ગ્રાહક યનારતું પૂરું નામ.

પૂરેપૂરું ઠેકાણું.

વર્ગ, _____ ગામ, _____

વાર્ષિક મૂલ્ય, _____ પોષ્ટ, _____

તારીખ, _____ જુલો, _____

(વિવિધ ગ્રંથમાળાનાં પ્રથમ વર્ષનાં પુસ્તકો પછુ વી. પી. ભેગાં જોઇએ છ કે નહિ તે, અને જોઈતાં હોય તો કયા વર્ગનાં, તે વાત મૂલ્ય સહિત અહિં લખવી.)

સહી.

મુચ્ચના—(૧) મુંબઈ તેમજ બીજાં શહેરોના ગ્રાહકોએ ઠેકાણામાં પોતાનો પ્રસેલો રકનો પોતાના પાસામાં રાખી આપવો.

નબર એ સર્વ લખવું. (૨) વર્ગ નહિ લખનારને ચોથા વર્ગમાં આદક તરીકે નોંધી તે વર્ગનાં પુસ્તકો મોકલાશે.

૧૯ મૂલ્ય બર્થ પછીથી પાંચ દિવસ સુધીમાં તે આદકને કાંઈ પણ ચક્રતા (વધુ લવાજમવાળા) વર્ગના આદક યવાની કમ્પ્લા થાય તો, આવેલું પુસ્તક અથવા પુસ્તકો સારી હાલતમાં પોતાને ખરચે પાછાં મોકલી આપવાથી, તે લખશે તે વર્ગમાં નામ બદલીને, તે વર્ગનાં પુસ્તકો ખૂટતા લવાજમનું વી. પી. કરીને મોકલી આપનારમાં આવશે.

૨૦ મૂલ્ય મોકલાઈ ચૂક્યા પછી પણ નિયમો ન ગમવાથી પ્રાપ્તને આદકમાંથી નીકળી જવું હશે તો પાંચ દિવસ સુધીમાં તે પુસ્તક પાછું મોકલી આપનારને મૂલ્ય તેના ખર્ચે પાછું મોકલવામાં આવશે.

૨૧ ગમે તે માસમાં આદક યનારને તે આખા વર્ષના આદક તરીકે ગણીને આગલો મહિનાના મજુકાઓ પણ મોકલાશે.

૨૨ પ્રથમ વર્ગના પુસ્તકો* પણ જે નવીન આદકને જોઈશે

* ખીજા વર્ષથી યનાર જે નવીન આદક પહેલા વર્ષના પુસ્તકો ન જોયાં હોય અથવા ન મેળવ્યા હોય તો તેમને જણાવજો છે કે—

આ પુસ્તકો એ કાંઈ અકવારિક યા માસિક વર્તમાનપત્રોના અકો નથી કે જેથી સમય વીત્યા પછી તે નકામાં થઈ જાય, આ તો જુદા જુદા વિષયના ઉપયોગી પુસ્તકો છે. આ જમાનાના સમય વિહાનો અને મહાપુરનો પોતાની વિદ્યતા અને મદત મદોરે ભાગે હિતમ પ્રયોજન આભારી જણાવીને એકે અવાજે કરેલા આન્યા છે. આરા પુસ્તકો એ એક મિત્ર કરતાં પણ વધારે ઉપયોગી છે. જેને જોમ જે તે રથો સાથે રાખી રાખાય છે, અને જ્યારે પણ કમ્પ્લા થાય ત્યારે હિતમ વિચારોનો ઝંરો લેખાથી મેળવી રાખાય છે, તેમ મિત્રના અબધમાં બની રાકવું નથી.

તેમને ચોથા વર્ગનાં બારે પુસ્તકોનાં રૂ. ૧-૮-૦ અને ત્રીજા વર્ગનાં રૂ. ૩-૦-૦ તથા બીજા વર્ગનાં રૂ. ૬-૦-૦ થી તેમજ ચોડાં જોષ્ઠે તેા છૂટક સવાઈ કિંમતથી મળી શકશે. પોષ્ટેજ માફ પી. પી. ખર્ચ જુદું.
પત્રવ્યવહાર વિષે.

રૂઝ વિવિધ અંથમાળાની સર્વે વ્યવસ્થા હવેથી સસ્તું સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલયની અમદાવાદની 'શાખા' માં રાખેલી હોવાથી, નવીન આહક ચનારે તેમજ અગાઉના આહકોએ તે સંબંધી સર્વ

સારાં પુસ્તકો એ ધરમાંના કિંમતી વસ્તુઓ પશુ બીજ સાથે સરખાવતાં વધારે કિંમતી, વધારે સુખદાયક અને અંતઃ રાત્માને અનેક સદ્ગુણરૂપી અલૌકિક અર્થકારોથી આલોક પરલોકમાં આપાવનારાં છે.

વળી તે માત્ર તેનાં માલિકનેજ નહિ; પણ માલિકના કુટુંબીઓ, મિત્રો, પાડોશીઓ, મહેમાનો, અને બીજાં પણ જોઆ તેનો પ્રેમથી લાભ લેવા ઇચ્છે, તે દરેકને તે એક સરખી રીતે પોતાનો પ્રેમભાવ દર્શાવી આપે છે. તેના તરફ ખેદરહીત રહેવામાં આવે અને સવેળા સારી બાંધણીનાં તે મેળવાય તો છ માસ કે વર્ષે તો શું, પણ અનેક પેઢી સુધી પણ ઉમદા વિચારોના સર્વથી કિમતી ખજાના દાખલની મહત્તા તેમાંથી જરા પણ ખંડિત થતી નથી.

ઉપલા વિચારોની પ્રમાણ્યતા સ્હમજી શકનાર હરકોઈ નવીન આહકને બાગ્યેજ બલામણુ ઠરવી પડે તેમ છે કે, જેમનાથી બની શકે તેમ હોય તેમજો વિવિધ અંથમાળાનાં પ્રથમ વર્ષનાં પુસ્તકોરૂપી ઉપયોગી ખજાનો જેની યાદી આ અગાઉ અપાઈ ચૂકી છે તે બનતાં સુધી મેળવવા ચૂકવું નહિ. સારાં પુસ્તકોનો આવો સસ્તો સંગ્રહ ખલાસ થઈ ગયા પછી કબલ કિંમતે પણ મેળવી શકાવો મુશ્કેલ થઈ પડશે. 'વ્યવસ્થાપક.'

પ્રકારનો પત્રવ્યવહાર તથા નાણાં વ્યવહાર તે શાખાના 'વ્યવસ્થાપક' ને સિરનામેજ કરવો.

૨૪ વિવિધ અથમાળાના દરેક આદકને લેખનો રજીસ્ટર્ડ નંબર પાવતીમાં અથવા વી. પી. સાથેના બીલમાં તેમજ દરેક પુસ્તક મોકલતી વખતે સિરનામ સાથે જણાવાય છે, આ નંબર અંથમાળા સંબંધી કોઇ પણ પ્રકારનો પત્ર સખવો પડતાં તેમાં અવશ્યસખવો, તેવા નંબર વિનાના પત્રપર અમલ થશે નહિ.

૨૫ ઉત્તર મેળવવાની ઈચ્છા હોય તેમજો રિસ્કાઈકાઈ અવશ્ય મોકલવું, તેમ ન કરનારને ઉત્તર મળવાનો સમ્ભવ થોડો છે.

સિરનામાં બદલવા વિષે.

૨૬ નવા વર્ષથી જેમને પોતાનાં સિરનામાં બદલવાનાં હોય અથવા સુધરાવવાનાં હોય તેમજો તે વિષે તુરતમાં સખી જણાવવું, પરંતુ મહિનો બે મહિના માટેજ બદલવાનું હોય તેમજો તે વિષે પોષ્ટ ઓફીસનેજ સખીને જ દોખાસ્ત કરી લેવો; પણ સમય માટે બદલવાનું હોય ત્યારેજ અહિં સખવાનું રાખવું.

૨૭ સિરનામું બદલવાનો પત્ર મળ્યા અગાઉ રવાના થઈ ચૂકેલું પુસ્તક મોકલું પહોંચે અથવા ઝેરવડે જાય તે માટે અમે જવાબદાર નથી; માટે નવું ઠેકાણું અહિં સખવા સાથે પ્રથમની પોષ્ટ ઓફીસને પણ સખવું જોઈયે.

મણકાને બદલે પુસ્તક.

૨૮ વિવિધ અંથમાળાદ્વારા પ્રસિદ્ધ થતાં પુસ્તકોને 'મળકો' એવા નામથી અત્યાર સુધી સખાતું તે હવે પછીથી 'પુસ્તક' એ નામથી સખારો. આ નિયમોમાં પણ તેમજ સખ્યું છે.

ધનનેરમ,

સંવત ૧૯૧૭.

લિધુ—અખંડાનંદ.

'મંત્રી' સૌ સાૌ વૌ કાર્યાલય.

નિવેદન.

વિવિધ ગ્રંથમાળાનાં પુસ્તક ૧૩-૧૪ તરીકે નવસંહિતાનું

ગુજરાતી ભાષાન્તર વાંચકો આગળ સપ્રેમ રજુ થાય છે.

આ પુસ્તકની ઉપયોગિતા અને તેના મૂળ લેખક બાપુ કેશવ-ચંદ્રસેન દોષ્ટ અને કેવા હતા, તે વિષે ભાષાન્તર કર્તાએજ પ્રસ્તાવનામાં જણાવ્યું છે. આ ભાષાન્તર શ્રીયુત કેશવચંદ્રની મૂળ કૃતિનાજ સીધા ભાષાન્તર રૂપ ન હોતાં તે ઉપરથી થએલા મરાઠી અનુવાદ ઉપરથી તૈયાર થયેલું છે; જેથી તેમાં મૂળ કૃતિનો સ્પષ્ટ અર્થ ન આવ્યો હોય તો તે સ્વાભાવિકજ છે.

પ્રાપ્ત સાધન અને સંયોગને અનુસરી, બની શકે તેટલી ઉત્તમ કૃતિરૂપે આ ભાષાન્તર મેળવીને પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. આ ભાષાન્તર જેવા ઉપરથી કોઇ પણ વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા તેથી વિશેષના સુક્ત કૃતિ રચવા રચાવવાને પ્રેરણા તો તે અધિક શુભ છે.

ભારત જેવા મર્મપ્રધાન દેશમાં ધાર્મિક જાળતોમાં જે સુદૃઢ અને વિવિધ વિચારણાઓ થએલી છે; અને તેને અનુસરીને દેશમાંના પ્રાચીન અર્વાચીન પંથો, સંપ્રદાયો, અને ધાર્મિક સમાજોમાં અમુક અશે જે મતભિન્નતા આસ્થા કરે છે; તે પ્રભાણે આ પુસ્તકના મૂળ લેખક અને છલોસમાજના સંસ્થાપક બાપુ કેશવચંદ્રસેનના વિચારો અને તે સમાજના સિદ્ધાન્તોમાં યાન, રચિ, અને અધિકારની ન્યૂનતા, અધિકતા કે વિવિધતાને લીધે આ પુસ્તકના વાંચકોને તેમાં કોઈ કોઈ સ્થળે મતભેદની પ્રતીતિ થાય તો તે સ્વાભાવિકજ છે. આવે પ્રસંગે પોતાની ઘુલનાશક્તિ તેમજ ઐદ્યજનોના સમાગમદ્વારા પોતાની કે પરની માન્યતાની ચોખ્ખાચોખ્ખતા નિર્ણીત કરવાને દરેક જણુ સ્વતંત્ર હોવાથી, તેમજ ભાષાન્તર કર્તાએ પ્રસ્તાવનામાં તે વિષય યથામતિ ચર્ચેનો હોવાથી તે વિષે અત્ર કશું લખવાની જરૂર બાસતી નથી.

રાવ બહેનું નામ તેમણે તત્વજ્ઞાન, મુસાફરી, યોગ, સંગીત વિગેરે વિષયોપર ગુજરાતીમાં લખેલાં વિવિધ પુસ્તકોને લીધે ગુજરાતના સુયોગ્ય સાક્ષર તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. તેઓએ તેમની બીજી અગતીની રાક્ષણી વચ્ચે આ કાર્યને પરાપકાર દ્રષ્ટિથી જે અવકાશ આપ્યો છે, અને જે કાળજી અને પરિશ્રમપૂર્વક આ કાર્ય કર્યું છે; તે માટે આ પ્રસંગે તેમને આસ આભાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ઈશ્વર મનુષ્યરૂપે અવતાર લઈ ચક્રે કે કેમ યાને બીજી રીતે કહીએ તો તેનામાં તેમ કરવાની શક્તિ છે કે કેમ ? આઠાધર્મ, મૂર્તિ-પૂજા, ઈશ્વર સ્વરૂપ, આઠસમાજમાં જોડાવાની અને જોડાયા પછી કરવાની વિધિઓ ઇત્યાદિ આ પુસ્તકમાંની જે જે ખામતો જેમને મતજોડની લાગે તેને બાળુએ રાખી અથવા તે ત્રિરે પોતાને હીક પડે તેવી માન્યતા અને આચરણ કાયમ રાખી, તે સિવાયની જે પ્રણી-ખરી ઉપયોગી બાબતોનો આ પુસ્તકમાં સમાવેશ છે; તે સારમાંથી દ્રષ્ટિએ વાંચી વિચારી પોતાના સત્ સંસ્કારો અને સદ્વર્તનમાં શુદ્ધિ વૃદ્ધિ કરવાનો હેતુ પ્રત્યેક વાંચકે રાખવાનો છે.

પ્રજુ કૃપાએ જે જે સંજ્ઞાઓથી ધાર્મિક બાબતોના અભ્યાસ પાછળ યોગ્ય અવકાશ મેળવી શકાય તેમ હોય, તેઓ પોતાના મત-પથના ધાર્મિક શિક્ષાન્તોનો સારો અભ્યાસ કર્યા પછી અન્ય મત-પથોનો એવાજ શ્રેષ્ઠ હેતુપૂર્વક અભ્યાસ કરવાનું રાખશે, તો સર્વ ધર્મ અને મતપથોના મૂળમાં અને તેના સ્થાપકોના હેતુમાં એવું તો ઐક્ય રહેલું તે જોઈ શકશે કે જેના પરિણામે “એક કુટુંબી આપણે એક પિતા પરિવાર” ની વિશાળ દ્રષ્ટિ તે મેળવી શકશે.

પ્રાણી માત્ર તે વિશાળ, દ્રષ્ટિને પ્રાપ્ત થાઓ. હરિઃ ૐ તત્ સત્
સંવત ૧૯૬૮ ઈર્ષિક. } વિશ્વ આખંડાન-૬.

સને ૧૯૧૧ નવેમ્બર. } મંત્રી-સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય.

વિષયાનુક્રમ

વિષય.

પ્રાસ્તાવિક કથન.

કેશવચંદ્રસેનનું જીવન.	૧૭
બ્રહ્મસમાજના સિદ્ધાંતો.	૩૩
નવસહિતા વિષે બે બોધ.	૪૩
સસ્તા સાહિત્ય ખાતા વિષે.	૪૬
૧ આવાહન.	૧
૨ મદિર (ગૃહ)	૩
૩ ગૃહસ્થ.	૯
૪ નિત્યોપાસના.	૧૩
૫ નિત્ય ભોજન....	૧૮
૬ ધર્મો રોજગાર.	૨૪
૭ મનરંજન.	૩૧
૮ અભ્યાસ અને વાંચન.	૩૯
૯ દાનધર્મ.	૪૬
૧૦ વડીલો અને સંબંધીઓ...	૫૪
૧૧ ભાષ બહેન.	૬૩
૧૨ પતિ અને પત્ની.	૬૬
૧૩ નોકર ચાકર.	૭૩
૧૪ સંસ્કાર.	૮૧
૧૫ જાનકર્મ અથવા જન્મોત્સવ.	૮૪
૧૬ નામકરણ.	૮૯

વિષય.

૧૭	દીક્ષા અથવા ધર્મપરિમલ્લે
૧૮	વિવાહ અથવા લગ્નસંસ્કાર.
૧૯	અન્ત્યેષ્ઠિ અથવા શ્રેતસંસ્કાર.
૨૦	શ્રાદ્ધસંસ્કાર.
૨૧	જનો તથા નિયમો.
૨૨	શિષ્યસંહાર (મત ૧.)
૨૩	શિશુશિક્ષણ અથવા ચિત્ર સાધન (મત ૨.)
૨૪	આત્મિક વિવાહમત (મત ૩)
૨૫	અલ્પાર્થ (મત ૪)
૨૬	વૈધવ્ય (મત ૫)
૨૭	સાધક (મત ૬)
૨૮	વિરક્તા શૃદ્ધસથાપન (મત ૭.)
૨૯	ધર્મ પ્રચારક (મત ૮)
	આલેખધર્મના મત.



મહાત્મા, કેશવચંદ્રસેન.

જન્મ તા. ૧૯ નવમી ૧૮૩૮, દેહલાલ તા. / અનુચારી ૧૮૮

પ્રાસનાવિક કથમ્

મહાત્મા કેશવચન્દ્રસેનનું સંક્ષિપ્ત જીવન. ૧

અર્જુનીન સમયમાં આપણા ભારતવર્ષમાં પાશ્ચાત્ય સિદ્ધાન્તના પ્રભાવથી જે ઉત્તમોત્તમ નરરત્નો નીપજ્યાં તેમાં આ નવસંહિતાના લેખક બંગાલાના પ્રખ્યાત સ્વર્ગસ્થ જાણુ કેશવચન્દ્રસેન એ ધણું દિવ્ય રત્ન ધર્મ ગણ્યું છે એમાં શક નથી. એજ દેશમાં મહા વિખ્યાત નિહાળ, સ્વદેશભક્ત રાજા રામમોહનરાય યર્ધ ગયા; તેમજે ગયા શતકને આરબે બ્રહ્મોસમાજ કે બ્રહ્મસમાજ રચાણેા. ધણા કાળ સુધી એ સમાજનું આધિપત્ય સુપ્રખ્યાત મહર્ષિ કેવેન્દ્રનાથ ટાગોરના હાથમાં હતું. હાર બાદ એ સમાજનું ગિયત્તર કરી, તેને નવા રૂપમાં ગોઠવી, બવરિયત કરી સર્વ પ્રકારે ઉન્નત અને વૃદ્ધિ કરવાનું કામ કેશવચન્દ્રસેને ક્યું છે. એમના અસામાન્ય બક્તિભાવ, ઈશ્વરચિંતન, વાદપદ્ધતા, યોગ, વિજ્ઞાનાદિના પ્રભાવથી બ્રહ્મોસમાજની ખ્યાતિ અને ઉન્નતિ ધણીજ યર્ધ છે. કેશવચન્દ્રનું જીવન ધણુંજ રમિક અને વિચારવા જેવું છે. એ મહાભક્તના ઉપર જે જે વિદંબણાઓ પડી; તે ઉપરથી હજેક આર્ગળધુએ ધણો ધડો લેવો જોઈએ. આ મહાપુરુષનું વિગત જીવન સંસ્કૃત સંહિત્ય ખાતા તરફથી જુદા અંશરૂપે પ્રસિદ્ધ થયા મંબલ છેજ, છતાં અહીં હેનો સંક્ષિપ્ત માર આપવો અનુચિત ગણારો નહિ.

કલકત્તાની પાસે હુમલી નદીના કિનારા ઉપર ગરીફા નામે એક ન્હાનું ગામકું છે, તેને જોરીપૂર પણ કહે છે. તેમાં ધણાં વર્ષથી જોન્દચન્દ નામે અદસ્થ રહેતા હતા. તેમને મદન, રામકમલ, અને

રામધન એ ત્રણ પુત્રો હતા. તેમાં રામકમલ ધણેા મુદ્દિશાળા હતો અને તે મુદ્દિખળીના તેણે પોતાના કુળનો દારિદ્રમાંથી ઉદ્ધાર કર્યો હતો. તેના સખંધમાં એમ કહેવાય છે કે, કલકતાની રાયલ એગ્રી-યાટિક સોસાયટીના છપખાનામાં યાજ્ઞ જોડવાના કામ ઉપર તેને દરમાસે રૂઠે આઠજ રૂપીઆ મળતા. દિવસે આ નોકરી કરવા ઉપરાંત રાત્રે તેણે પોતાના ઘરમાં શાન મેળવવાનું આરંભ્યું, અને તે એટલે સુધી વધાર્યું કે પછીથી એજ સોસાયટીનો તે મુખ્ય સેક્રેટરી થયો. તીર્થપુદ્ધિ અને પ્રમાણિકપણ એ બે ગુણોને લીધે તે કલકતાની ટંકશાળાના ઉપરી તરીકે નીભાયો. ત્યારબાદ કેટલેક વર્ષે તે બેંગાલ બેંકના દિવાન તરીકે દરમાસે ૨૦૦૦ રૂપીઆના પગારથી કામમ થયો. ક્યાં આઠ રૂપીઆ અને ક્યાં બેહજાર રૂપીઆ । । આઠ રૂપીઆનો એક સાધારણ નોકરે વધતાં વધતાં બેહજાર રૂપીઆની જગ્યા ઉપર નિભાય. તે ઉપરથી તેનું આરિત્ય ખરેજ ધણું આશ્ચર્યકારક હોયું જોઈએ એ દેખીતુંજ છે.

રામકમલસેનને ત્રણ કે ચાર છોકરાં હતાં, તેમાંના બીજાનું નામ પ્યારીમોહન હતું તે ધણેા સાદો અને સાત્વિક હતો. તે બરબુવાવરમાંજ મરણ પામ્યો. આ પ્યારીમોહન તેજ આપણા કેશવ ચન્દ્રના પિતાજી થાય. પ્યારીમોહન ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં સ્વર્ગવાસી થયા; કે જે વખતે તેમની ઉંમર માત્ર ૩૨ વર્ષની હતી. તેઓ ધણા બક્તિગોન વૈષ્ણવ હતા.

આ મન્થના મૂળ લેખક બાપુ કેશવચન્દ્રસેનનો જન્મ કલકતા શહેરમાં ઇ. સ. ૧૮૩૮ ના નવેમ્બર માસની ૧૯ મી તારીખે થયો હતો. તેમની માતાનું નામ શરોદાસુદરી હતું. એ સાધ્વી બાઈ ૫૦-૭૦ વર્ષે સુધી જીવ્યાં હતાં. એમની બરબુવાનીમાં તેમના પતિ સ્વર્ગે સિધાબાઈ તેમને અતિશય દુઃખ પડ્યું. એ દુઃખ કેશવ જેવા

પુત્રના મુખ સામું જોઈ તેઓએ બ્યતીત કર્યું. શરોદાસુંદરીએ બધી યાત્રાઓ કરી તમામ પ્રુષ્યક્ષેત્રોનાં દર્શન કર્યા હતાં. ઉપવાસ, મતો, નિયમપાલન, બાધા રાખવી વગેરે બાબતોમાં તેમના જેવાં આકર્ષકર્મો કરનારી તપસ્વી બાઈ બીજી બાએજ જોવામાં આવશે. એ બધા તપસ્વી શુણે તેના પુત્ર કેશવમાં ઉતરી આવેલા હતા.

ધારીમોહન સ્વર્ગે સિધાબ્યા સારે કેશવ માત્ર ૧૦ વર્ષનોજ હતો. તેની જન્મભાષા બંગાલી હતી. એ બાપાનો તેણે થોડો ધણો અભ્યાસ કર્યો, પછી તેની સાત વર્ષની ઉંમર ચર્ચત્યારે (સને ૧૮૪૫ માં) હિંદુ કૉલેજ રથપાઈ તેમાં તે દાખલ થયો. ત્યારબાદ મેટ્રીક્યુલેશન કૉલેજ નીકળી, તેમાં દાખલ થઈ ૧૮૫૮ સુધી ત્યાં તેણે વિદ્યાભ્યાસ કર્યો; અને તેજ વર્ષે એ પાઠશાળામાંથી તે છૂટો થયો. કેશવની પ્રુદ્ધિ ધણી તીક્ષ્ણ અને વિલક્ષણ હતી. અવિશ્રાંત ઉદ્યોગ કરવાની તેને ધણીજ હોય હતી. તેને ગણિત વિષયનો બહુજ કંટાળો હતો. એ વિષય તેને ધણીજ કડવો લાગતો. તેના પસંદગીવાળા વિષયો માત્ર બાપાગ્ઞાન અને તત્ત્વગ્ઞાન એ બેજ હતા. કવિતા કરવાનો તેને ધણીજ ઇંદ હતો. તેના મનગમતા કવિઓ શેક્સપિયર અને મિલ્ટન હતા અને ગદ્ય ગ્રંથકારોમાં બેકન અને બર્ક હતા. કલ્પિત નવલકથાઓ તે કદિ પણ વાંચતો ન હતો. નાટકો જોવાની અને તે બજવી જતાવવાની તેને ધણીજ હોય હતી. રંગભૂમિમાં પોતે જે પાત્રનું કામ બજાવે તે આબાદ કરી જતાવતો. તેણે એ પ્રુદ્ધિનો ઉપયોગ ધર્મપ્રસારના કાર્યમાં કર્યો; અને “નવદુઃદાવન” નામનું ધાર્મિક નાટક રચીને રંગભૂમિ ઉપર તેનો પ્રલક્ષ પ્રયોગ પણ કરી જતાવ્યો. આ નાટકમાં તે સુખ્ય નાયકનું કામ કરતો; અને હજારો પ્રેક્ષકોને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખતો.

કેશવ ગર્ભશીર્મંત હોવાથી બાળપણમાં તેનું લક્ષ સુંદર વસ્ત્રો, ધરણી, ગાડીધોડા વગેરે તરફ જો કે રહેતું, તોપણ તેના મનનું વધુ વલણ તો ધર્મ તરફ જ રહેતું. મોજ-ગોખ તરફ આમગ જતાં તે લક્ષ્ય રહ્યું નહિ. વીસ વર્ષ પછી તેની વૃત્તિમાં ધણોજ ફેર પડી ગયો. કેશવનું લગ્ન સને ૧૮૫૬ ના વર્ષમાં થયું હતું, કે જે વખતે તેની ઉંમર ૧૮ વર્ષની હતી. “પુત્રના લક્ષણ પાદણમાં” એ કહેવત પ્રમાણે કેશવનું આરિય બાળપણથીજ આસાવંત જણાતું હતું. પોતાના ગોઠિયાઓને ભેગા કરી સભાઓ કરવી, તેમાં બાપણે આપવાં, સમાનું અધ્યક્ષસ્થાન લેવું વગેરે, તેના લક્ષણો ભવિષ્યોનાતનાં સચક હતાં. તેના વકતવનો પ્રભાવ તેની ૧૮ વર્ષની ઉંમરેજ ઝગડી નીકળ્યો હતો. એ અબ્યાસ દિન પ્રતિદિન વધતો જઈ કેશવ કલાકોના કલાક સુધી બારે ઉત્ખાડથી બાપણે આપેલો. સતત મંથવાચન, અખંડ મનન અને બાપણે એ ત્રણેનો વ્યામગ ધણું વર્ગો સુધી ગ્રાપ્ત રહ્યો.

કેશવનું અતઃકરણ ધર્મ તરફ દોરાવાનો પ્રારંભ આ પ્રકારે થયો છે કે, તેના ધરની પાસે ચંડિત રાજવલ્લભ નામના મહેતાશની એક ગામડી નિશાળ હતી. એ મહેતાશ જુની પદ્ધતિનો, પણ ધણે શાણો, અને જરા ઉદાર મિત્રારનો હતો. તેને થોડું ધણું મંરકૃતનું પણ જ્ઞાન હતું; તેમ તેને બ્રહ્મોસમાજની યોડી પ્રણી માહિતી પણ હતી. તેણે બ્રાહ્મધર્મના કેટલાક પુસ્તકો વાંચેલા હતાં. તે બાપણ કરતો તેમા પણ એક પ્રકારની મૃદુતા અને મિલ્લતા હતી; જેથી આકર્ષક કેશવ કાઈકાઈ વાર તેને ઘેર જતો અને તેની સાથે દોઢ બે કલાક સુધી વાતો કરતો જોસનો. પોતાના ન્હાની ઉંમરના મિત્રના આવા ઉદાર વિચારો જોઈ રાજવલ્લભે બ્રાહ્મધર્મ મળ્યાથી એક પુસ્તક તેને આપ્યું. તે વાંચીને કેશવને ધણે આનંદ અને સમાધાન

મર્થ્ય. આ સમય પછી કેશવનું ધ્યાન બ્રહ્મસમાજ તરફ દોરાયું. મહાન મહાન બનાવોનાં મૂળ કેટલાં ક્ષુદ્ર હોય છે તે જુઓ ! ! પોતે આપેલું પુસ્તક એટલું બધું ફલદૂષ નીવડી આ એક સાધારણ છોકરો બ્રહ્મસમાજને નવું અને ઉજ્જવળ રૂપ આપીને તેની કીર્તિ આખા જગતમાં ફેલાવશે એ વાત રાજવલ્લભ મહેતાના સ્વપ્નમાં પણ હતી કે ? ના, નહોતીજ.

આ સમયે બ્રહ્મસમાજ, આદિત્યમાજના નામથી આશુ હતો, અને તેનું આધિપત્ય શ્રીચુન્ન દેવેન્દ્રનાથ રાગોરના હસ્તક હતું. દેવેન્દ્રનાથ બંગાલા અને હિંદુસ્થાનમાં તેમ બહારના ખડોમાં પણ ધણી વિખ્યાત અને માનનીય પુરૂષમાં ગણાય છે. આ પુરૂષ સાચે કેશવને પ્રથમ સફળ જોળખાણ થઈ. એ વખતે કેશવે “ગુડ્યુર્ધસ ક્લાઈનિટી” નામની મંડળી રચાવી હતી. તેમાં મ્હોટા મ્હોટા ઘરનાં છોકરાં જતાં. આ મંડળીના નિર્મત્રણથી દેવેન્દ્રનાથ પણ કાઈ કાઈ વખતે જતા અને છોકરાંઓને ઉત્તેજન આપતા. આ સભામાં કેશવનું વક્તૃત્વ જોઈ તથા તેનો ઉત્માદ અને આવેશ જોઈ તેના સંબંધમાં દેવેન્દ્રનાથના મનમાં વિલક્ષણ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો, અને તેમના મનમાં એવો નફી ભાસ થયો કે આ સિંહનો બાળક ભવિષ્યમાં પોતાની ગર્જનાથી આખું આર્યાવર્ત ગળવી મુકશે ! ! રાજવલ્લભે એજ અરસામાં કેશવને બ્રાહ્મધર્મનું પુસ્તક આપ્યું હતું. કેશવે તુરતજ બ્રાહ્મધર્મની દીક્ષા લીધી. આ દીક્ષા લીધી તે વેળાએ દેવેન્દ્રનાથ ટ્યાંક બહાર ગામ ગયા હતા. તેઓ ગામ ઉપરથી આવ્યા બાદ બ્યારે તેમણે આ મુવાનાં સાંભળી ત્યારે તેમને અતિસય આનંદ થયો, અને પરમસંતોષ થયો. આ બનાવ ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં બન્યો.

દેવેન્દ્રનાથ અને કેશવચંદ્રની સરખામણી શાગર અને નદીની સાથે કરી શકાશે. દેવેન્દ્રનાથના અંતઃકરણ ઉપર જે સંરંધાર પડેલા

તે મુખ્યત્વે સંસ્કૃત અને, ફારસી બાષાના અધ્યયનથી પડ્યા હતા. અંગ્રેજી ભાષા સાથે તેમને ઘણું પરિચય નહોતો. તેમની ઇતિહાસ, ગંભીર, અને એકાંતપ્રિય હતી. તેઓ પ્રભુના ધ્યાનમાં અને ઈશ્વરગુણ ચિંતનમાં સદાકાળે નિમગ્ન રહેતા. તેઓ સારાં સારાં કાર્યોમાં મદદ પધુ કરતા. આ બન્ને પુરુષો મહાન્ ખરા, પરંતુ બન્નેની હિમ્મત અને ઉદારતામાં મહાન્ તફાવત હતો. મહાસાગર કેટલો મહાન્ અને ગંભીર હોય છે ! તેના ઉપર હજારો ટનનાં પ્રચંડ વદાળો- આગબોટો-વગેરે ચાલે છે, કરોડો રૂપિયાનો વેપાર ખેડાય છે, એક ખંડ ખીખ ખંડ સાથે સહેલાઈથી જોડાઈ જાય છે વગેરે. આમ છતાં તેના વિશાળ અને બબ્બે સ્વરૂપની થયાર્ય કલ્પના જેને પ્રત્યક્ષ કરવી હોય તેણે તો તેની પાસેજ જવું જોઈએ ! તે કંઈ પોતાનું રચાન ઝૂકીને જોનારની પાસે જવાનો નહિજ. હવે નહી તરફ દૃષ્ટિ નાખીશું, તો તેની ચંચળતા, સુંદરતા, અને બબ્બેતા જુદાજ પ્રકારની ! ગંગા જેવી પ્રચંડ નદી હમ્મ પર્વતશિખરો ઉપરથી નીકળે છે, તે મ્હોટા વેગથી કે કદિ ન્હાના વેગથી, ન્હાના મ્હોટા પ્રદેસોમાંથી પસાર થઈ પોતાના અમૃતતુલ્ય શીતલવારિથી પ્રાણિમાનનાં લાપ અને મળો હરિ સર્વ તેમના આત્માને શાંત કરે છે ! મદર્મિ કેવેંદનાથ તે ભક્તિ, યાન અને વૈરાગ્યનો પ્રત્યક્ષ મહાસાગર હતો; અને સાધુ કેશવમદ તે પ્રેમ, કૃપા, શાંતિ અને પરીપાકારનો કેવળ સિંધુ નદજ હતો !

આ બન્ને મહાપુરુષોનું સમાજમાં ઐક્ય થયું. કેવેંદ્રનો પ્રેમ કેશવ ઉપર વધુ અને વધુ બેસતો ગયો. તે તેના ધરના સગાવદાસાં- જોને ગમ્યું નહિ-જેથી તેઓ કેશવને આડકતરી રીતે જાણુ કનડતા. કેશવ એ સપથું જાણુનો, અને તે સુજે મોટે સદન કરતો. કેવેંદ્રનાથ- ના ' સમાજમાં રહેવાથી તેની સાથે રાજ ઉપાસના, મંબાપણ, મર્મમાં યતી, અને તેથી કેશવનો પર્મરૂપ અમિ સારી રીતે પ્રબળિત

ધ્યો. આખરે કેશવનો અધિકાર એટલો બધો વધ્યો કે તેનો વિશ્વાસ, હિસાબ અને ધર્મભાવ જોઈને દેવેન્દ્રનાથે તેનું નામ બ્રહ્માનંદ પાડ્યું. એજ નામથી બંગાલામાં કેશવ જાળખાય છે.

પછી તો ઈ. સ. ૧૮૬૨ ના એપ્રિલ માસની ૧૩ મી તારીખે મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથે તેને બ્રહ્માસમાજના આચાર્ય તરીકે નીમ્યો, અને તે સંબંધમાં મહોરો સમારંભ કરી એ વિધિ પૂર્ણ કર્યો. આથી તેના સંગોવદાલાઓમાં તેનો એટલો બધો દોષ થવા લાગ્યો કે, તેથી નિરૂપાય બની કેશવને પોતાની પત્નીને લઈ દેવેન્દ્રનાથને ત્યાં આવીને રહેવું પડ્યું. દેવેન્દ્ર અને કેશવનો અરસપરસ અદ્વિતીય પ્રેમ જોઈ દેવલાક દુષ્ટબુદ્ધિ જનોના મનમાં દોષ ઉત્પન્ન થયો. જ્યાં તેમજો કોઈ પણ ઉપાયથી બન્નેમાં વૈમનસ્ય ઉત્પન્ન કરવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો; અને તેમાં તેઓને યશ પણ મળ્યો. દેવેન્દ્રના સમાગમથી કેશવનો ધર્મભાવ મજબૂત થઈ તેની આત્મોન્નતિ થતી હતી, પરંતુ એટલાથીજ કેશવ તૃપ્ત થયો નહિ. તેની ધર્મવાસનાના પ્રમાણમાં તે દેશોન્નતિના કાર્યમાં પણ મથતો હતો; અને સુધારાનો હિમાયતી બની વિધવાવિવાહ, બાળવિવાહ નિગ્રેધ, એ વગેરે વિષયો વિષે તે પ્રયત્ન કરતો; અને એમ પણ કહેતો કે આ બધી બાબતો કેવળ સુધારા તરીકે નહિ, પણ તે ઉપરાંત ધાર્મિક વિષય તરીકે થવી જોઈએ, ને તે જો થઈ શકે એમ હોય તો તે વળી બ્રાહ્મધર્મદ્વારા સદ્ગત થવી જોઈએ. આવી બાબતોમાં દેવેન્દ્રનાથ પ્રથમ તો વચ્ચે પડવા નહિ, પરંતુ આ લાગ જોઈને કેશવના શત્રુઓએ તેનું મન દુષિત કરવાનો પ્રયત્ન આરંભ્યો અને તેમજો દેવેન્દ્રના મનમાં પાછી રીતે એવું હિસાબ્યું કે, બદારની સુધારણાનો આવો ક્રમ જો કેટલાક સમય સુધી આ રીતે ચાલુ રહેશે તો આપણા સમાજનું બળ ભાંગી નહીં, ધર્મની અવનતિ થશે અને તેમાં પશ્ચિમની સુધારણા પ્રાપ્ત્ય વધતુંજ

જશે. આ વાત દેવેન્દ્રના મનમાં આવતા, તેઓ કેશવના સબધમાં થોડો અવિશ્વાસ લાવી તેના સુધારણાના કાર્યમાં થોડાક આડા પડ્યા. આ બાબત વધતા વધતાં સમાજમાં બે પક્ષ પડી ગયા. તેમાંના પ્રથમ પક્ષને શ્રીમતાર્થ, મ્હોટાર્થ, શોખ, સપત્તિ, અને વૈદિકવિદ્યાઓ વગેરે રચતું હતું, અને બીજા પક્ષને નૂતન વિચાર, અધિમર, નવી નવી વિદ્યાઓ, ઉત્સાહ, સાધારણ લોભની ઉન્નતિ વગેરે રચતું હતું. દેવેન્દ્રની સામે થોડાંતું કાવતું નથી એમ બહુ ત્યારે, આ વખતે સમાજનું નામ જે આદિસમાજ તરીકે ચાલુ હતું તેમાંથી કેશવ છગ પડ્યો. અને બીજા પક્ષે સાથે લઈ તેણે ભારતવર્ષીય બ્રહ્મસમાજ રચાવ્યો. આ બનાવ સને ૧૮૬૬ ના નવેમ્બર માસની ૧૧ મી તારીખે બન્યો.

કેશવની ક્ષતિ અને તેનો પ્રભાવ ભારતવર્ષીય બ્રહ્મસમાજ રચવાયા પછીથી વિશેષ થયો છે. તેની ધર્મયુધ્ધનો એક સરખો નિકાસ થવા લાગ્યો. તેની પ્રાર્થના, તેની ઉપાસના, તેના ઉપદેશ વગેરે બધું એટલું તો પ્રેમથી ભરપૂર બનતું કે તે સાબળનાર ચાતાઓનું મહા ગળગળ થઈ જઈ આખોમાંથી આસુ સારતું. કેશવનું આલેશવાળું બાપજી સાબળીને તેના હાતુઓ પણ અસ્તિ થતા પોતાના ધર્મને માટે પોતાના સર્વસ્વનો ભાગ કરી પ્રાણાર્પણ કરવા સુધી પણ કેશવ તૈયાર થયો હતો. તેની નિમ્ત્રીય ભક્તિથી અને અપૂર્વ દેરાગમથી તેણે એક નવો શિષ્યસમૂહ તૈયાર કર્યો અને તેની સાથે અનેક શિષ્યો પ્રાણાર્પણ કરવાને તૈયાર થયા. તેની ભક્તિએ આખરે રાષ્ટ્રીય સ્વરૂપ લીધું. કેશવે બમલા વસ્ત્ર પહેર્યા, હાથમાં એકતારો અને મજરા લઈ પોતાના શિષ્યમહાજને માથે લઈ તેણે નગરકીર્તન કરી ગામમાં ફરવાનો ક્રમ ચલાવ્યો. કેશવ જેવો વિનાય અને અગ્રેજ ભજેલો પુરૂષ જ્યારે આવી રીતે બમલાં પટેરી અસામાન્ય ઉત્સાહ અને ઉમંગકાથી જે ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે તે ધર્મમાં કોઈ પણ

ચમાકાર અને સત્વ રહેલું હોવું જોઈએ, એમ છેક સાધારણ વર્ગને પણ જણાવા લાગ્યું. આથી બ્રાહ્મધર્મનો પ્રસાર એક મરખો વિવશજી રીતે થતોજ ગયો. આખરે ૧૮૬૮ ની સાલમાં આખું હિંદુસ્થાન ફરી, તેમાંનાં મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં જઈ બ્રાહ્મધર્મનો ઉપદેશ આપવાના હેતુથી, કેશવ મુમાદરીએ નીકળ્યો. તે વખતે તેની સાથે ચુંટી કઢાડેલી શિષ્યમંડળી પણ હતી. જ્યાં જ્યાં ધર્મપ્રમારને માટે કેશવ જતો ત્યાં ત્યાં તેનું કીર્તન સાંભળીને લોકોનાં અંતઃકરણ પીગળી જતાં અને તેઓ રડી પડતા. આ મુમાદરીમાં મેંઝીર મુકામે તો એવો ખનાવ બન્યો કે, દમ્મરો શ્રીપુરનો આ સંતમંડળના બજનમાં બળી ગયાં અને તેમનું ભક્તિભય સંગીત સાંભળીને સધળાનાં અંતઃકરણો તદ્દપ બની ગયાં.

આ પ્રમાણે ધર્મનો પ્રસાર થતો હતો, તેવામાં ઈ. સ. ૧૮૭૦ માં દેશવે ધૂરોપ જવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે દેહુઆરી ગામની ૧૫ માં તારીખે કાઠિયો નીકળ્યો અને તેજ વર્ષના અક્ટોબર માસની ૧૫ મીએ પાછો મુંબઈ આવી પહોંચ્યો. કેશવચન્દ્રનું લાપલ્સ અને તેના વિચારો જોઈને ધૂરોપના લોકો પણ ચકિત થયા. તે તરફના મહાન મહાન ધામક પુરોહોએ સ્પષ્ટપણે દેહુ કે, આના જેવું વસ્તુત્વ ધણાજ થોડા અગ્રેજોથી બની શકશે. કેશવના આ પ્રવાસથી બ્રહ્મસમાજને અને વિશેષ કરીને હિંદુસ્થાનને અનેક લાભો થયા છે. તે તરફના લોકોને બ્રાહ્મધર્મનું જ્ઞાન થયું અને આપણા દેશના પુરોહોમાં વિદ્વતા, શુદ્ધિભવ, જ્ઞાનાધિકાર, ભક્તિભાવ એ કેવા ઉત્તમરૂપે રજાં છે તે વિશે ઘણો નવીન પ્રકાર તેઓ પર પડ્યો. અને હિંદુસ્થાનના સંબંધમાં તેઓનો પૂજ્યભાવ હવેન થયો છે.

દેશાંકથી પાછા ફર્યા પછી ખાંચ છ વર્ષ સુધી સામાજિક સુધારણાના સંબંધમાં કેશવે અયાગ પરિશ્રમ કર્યો છે. વિદ્વાનો પ્રસાર કરીને વિચારો જન્યત કરવા માટે તેણે અનેક સાળાઓ, કાલેજો, પ્રસ્તકાલયો, સભાઓ, અને મંડળાઓ રચાવી છે. આ બધા કામમાં લોકોએ અને સરકારે પણ સહાયતા આપી છે. આપણા દેશની સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ કરવાના ઉદ્દેશથી તેણે “લામા હિતેપિણીસલા” નામની ખાસ સ્ત્રીઓનીજ સભા રચાવી; અને તે સભા મારફતે “લામાબોધિની” નામનું વર્તમાનપત્ર પણ શરૂ કર્યું. સને ૧૮૭૩ ની સાલમાં બ્રાહ્મવિવાદને લગતો જે ખાસ કાયદો કરવામાં આવ્યો તે પણ તેમનાજ પરિશ્રમથી.

સને ૧૮૭૬ ની સાલમાં કલકત્તાથી થોડે છેટે એક બગીચો તૈયાર કરી તેને સાધનકાનન એવું નામ આપી તે રથજો પોતાના ખાસ શિષ્યોને લઈ કેશવ આખો વખત ભજન, ભક્તિ, ધ્યાન, ઉપાસનામાં ગાળવા લાગ્યો. આ રથાનમાં તેણે જે યોગ સાધન કર્યું તેથી તેની પ્રાર્થનાઓ અને ઉપાસનાઓ તો વિશેષ હૃદયકાવક બની તે કહેવા લાગ્યો કે “પ્રભુ પ્રાર્થના તે માફ જીવત છે, અને મારા આત્માનું આન છે.” તેની વાણીમાં અનોદિક બળ પ્રાપ્ત થયું તે તેની પ્રાર્થનાથી. તે પ્રાર્થનાનો અરજ કરતા કે તેમના સુખની, કાલિજ દેરવાઈ જતી, આંખોમાં પ્રથમ ઝળઝળાયાં આવતાં અને પછી અશ્રુધારાઓ આવતી. કહ કંધાઈ જતો અને આખું શરીર નિ

સને ૧૮૭૮ ની સાલમાં એક જીલ્લો બનાવ બન્યો. એ સાલમાં તેણે પોતાની પુત્રીના લગ્ન કૃષ્ણભિલારના મહારાજની સાથે કર્યા. આથી તેના દેખિઓએ તેની કીર્તિને કલંકિત કરી અને તેને ઘણું સોસવું પડ્યું હતું. પરંતુ કેશવે તેની ઠરકાર કરી નહિ. સંસારના અનેક તાપ અને સંકટો જેમ જેમ વધારે નડતાં તેમ તેમ કેશવ તેની સામે થઈ અધિક અધિક ધ્યાન, ભજન, પૂજન, વૈરાગ્ય વગેરેમાં આગળ વધતો. કેશવના આવા પ્રયત્નથી શ્રાવણધર્મને અત્યંત ઉદાર અને સાર્વત્રિક સ્વરૂપ મળ્યું છે, અને એ ધર્મમાં બધા ધર્મોનું સંમેલન થતું ગયું છે. આ ધર્મસમાજનું ખીજ પ્રથમ રાજા રામમોહનરાયે વાળ્યું, દેવેન્દ્રનાથે તેને પાણી પાષ ઉછેર્યું અને કેશવે તેનું પ્રચંડ વૃક્ષ બનાવી તેના ફળ ફુલનો આસ્વાદ સમગ્ર ભારતને અખાડ્યો ! તેમની દીકરીના લગ્નનું પ્રકરણ એટલું બધું છે કે તે વિષયમાં ચારે બાજુથી ચચેલી ફીલચાલનું વર્ણન આપવા જઈએ તો મોટું પુસ્તક બરાબ પડ્યું આખરે એ પ્રકરણ શાંત થયું, અને દુરતજ કેશવે તીવ્રતર વૈરાગ્યના સાધનને માટે પ્રારબ્ધ કર્યો. તેના આખો આખો દિવસ ઉપાસનામાં વ્યતીત થવા લાગ્યો. રાત્રે બે બે ત્રણ ત્રણ વાગતા સુધી ધર્મની ચર્ચા કરતો. કોઈ કોઈ વાર એકાંત સ્થળોમાં બરાઈ બેસી ત્યાં દિવસોના દિવસો સુધી રહેતો. અનેક ધોર, આકરો મતોનું પાલન કરતો અને આખરે સધળા ધર્મોનું ઐક્ય કરવું એ શ્રાવણમાજનો જે મુખ્ય હેતુ હતો તે તેણે નવવિધાન ધર્મવડે પૂર્ણ કર્યો. સને ૧૮૮૧ ના વર્ષમાં નવવિધાન દ્વયજરોપણ નામનો એક નીતિ સંસ્કાર તેણે કર્યો. તે વખતે આ નવવિધાનને હેતુ સ્પષ્ટપણે લીધે બતાવ્યો કે " સધળાં રાષ્ટ્રો, સધળાં લોકો, સર્વ ધર્મો, સધળાં લોકાચાર, સર્વ બક્ષિતમાર્ગો અને સધળાં વૈરાગ્યન સાધનોનું ઐક્ય થયું છે; તે સધળાંની એકતા બતાવનાર આ

વિજયધ્વજ છે. એ ધ્વજના રક્ષણાર્થે હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રીસ્તી, પારસી, વગેરે તમામ ધર્મના લોકોએ પ્રયામ કરવો જોઈએ. આજ સુધી એક બીજની જોછી શુદ્ધિથી પરસ્પરમાં જે દુર્ઘ કંચેસો, દેવો, વગેરે ચક્રું દર્શે તે સધળું ભૂલી જઈ સર્વેએ એક અંતઃકરણથી વિન્દમાતા-જગજ્જનનીને શરણ ચક્રું. "

આ પ્રમાણે મધ્યાને સ્પટતાથી સમગ્રવ્યા પછી સંજગ ધર્મોના આધારરૂપ જે ધાર્મિકતાનો હતાં તેને પાયારૂપે સ્થાપી, તે પાયા ઉપર કેશવે શ્રાવ્યધર્મની ઇમારત ચણી છે, અને તેમાંજ તેણે આખું આશુખ્ય ગાળ્યું છે. આમ ચારે તરફથી અચાગ પરિધમ કરતાં કરતાં મહાત્મા દેશચચન્દ્રસેન થાડ્યા, શરીરે અકમ્લ થયા; તેમનું શરીર જમ કલાવર ટોવાથી તેમની તેજસ્વિતા, કાંતિ વગેરે તરફ જોતા દેખાવમાં બળવાન જણાતા, પણ શરીરમાં તાકાત રહી નહોતી. આખરે ૧૮૮૨ ના આરંભમાં તેમને મહુમેહ નામનો વ્યાધિ થયો. એ વ્યાધિ વધતો ગયો. સને ૧૮૮૩ ના વર્ષમાં સમાજના વાર્ષિક ઉત્સવમાં માશ્રાજા પ્રમાણે કેશવનું છેલ્લું વ્યાખ્યાન ચક્રું. તેનો નિગમ "ધૂએપને એશિયા ખંડનો સંદેશ" એ હતો. તે દિવસે શા કલાક સુધી અખંડ તૈલધારાની ષેઠે તે જોડ્યો. પોતાના અપ્રતિમ વાહ્યાતુર્યથી અને અતીક્રિક વિગારશ્રેણિથી તે સમયે તેણે આખી સભાને દિગ્મુહ બનાવી દીધી ખરેજ, એ તેનું આખરનું ભાષણ હતું. આ સંદેશ ને આખરનો હતો / જે સંદેશો કહેવા માટે પોતાના પરમ મહાન દેવી પિતાની આજ્ઞા લઈને તેઓ આ લોકમાં જન્મ્યા હતા તે સંદેશો આ બુલોક ઉપર કલા પછી તેમને આ દુનિયામાં રહેવાનું શું પ્રયોજન ? આ વ્યાખ્યાન જનવારીમાં થયા પછી તેમની તખ્તીયત ઉત્તરોત્તર લઘડવા માંડી. આખરે ડાકરની સલાહથી તેઓ સીમલે હવા ફેરબદલ કરવા માટે ગયા. એ સમયે

તેમને સ્ફુરણા થઈ કે, નવવિધાનના બક્ષતસમૂહને માટે એકાદ એવો ગ્રંથ રચવો કે તેમાં સમાજના અને આર્યજનોના સંસાર વ્યવહાર અને પરમાર્થના વર્તનના સઘળા નિયમો સમાધિ જાય. આવા ગ્રંથની આવશ્યકતા તેમણે ધણા સમયથી જાણી હતી, પરંતુ એ માને માટે જે એકાંત, શાંતિ અને નિષ્ક્રિય જોઈએ તે મળતી નહોતી. તે આ રથજે મળતાંજ તેમણે તે ગ્રંથ રચીને પૂરો કર્યો, અને તે ગ્રંથ તેજ આ નવસંહિતા.

આ પછી કેશવચંદ્રસેન આટ્ટોમ્બર માસમાં કલકત્તે આવ્યા. તે વખતથી તેમની તબીયત એક સરખી લથડતીજ ચલી, અને પછી તે અતિશય અસહ્ય બન્યા. બંગ્લીયામાં “કમલકુટિર” નામનું એક મંદિર બાંધ્યું. આ મંદિર પૂર્ણ થતાં ૧૮૮૪ ની જાનેવારીની ૧ લી તારીખે તેમાં પ્રવેશ કરવો એમ નક્કી થયું. તે દિવસે કેશવની તબીયત ઘણીજ જાગડી ગઈ તોપણ બધો સમારંભ કરવોજ જોઈએ. એવો આયોજ થતાં તેમને ચાર પાંચ જણાઓએ પકડીને વેદ ઉપર બેસાડ્યા. એ રિયતિમાં એ મંદિર ઈશ્વરાર્પણ કરી આખરની પ્રાર્થના કરી. એ પ્રાર્થનામાં મહાત્મા કેશવે પોતાના હૃદયના તમામ ઉભાસો પ્રભુની આમે બહાર દાઢ્યા. આ પરિશ્રમથી રોગનું પ્રમાણ ઘોડા વેગે વધતું ચાલ્યું. શરીરમાં તીવ્ર વેદનાઓ થવા લાગી. તોપણ તે કેશવ સહન કરતો. આની તીવ્ર દુઃખદ વેદનાઓ કેશવથી શી રીતે સહન થતી હશે તે વિશે મહાન મહાન-વૈદ્ય ટાંકરો આશ્ચર્યમાં ડુબી જતા. અમલ દુઃખ તે વેદનાઓને પ્રસન્ને કેશવ આંખો ઝીંચી જતો અને શાંત મુખથી “શિવમુંદર, શિવમુંદર” એ નામનો ઘોષ કરતો. આવી રિયતિ રવિવાર તારીખ ૬ સુધી રહી, પણ ત્યાર પછી જે વેદનાઓ વધતી ચાલી તે એનાથી સહન થઈ શકતી નહોતી. આમાંથી ઈશ્વર જલદી છોડાવે તો સાઈ એ માટે તે વારવાર ઈશ્વરની કસણા માગતો.

ક્ષણે ક્ષણે ચીસો પાડી “ બા ” અને “ મા ” એ ત્રેમાળ એકાક્ષરી મંત્રનો ઉચ્ચાર કરી પ્રભુને હાક મારી બોલાવતો ! તેના આતેનાથી સમાજનું બબ્બમદિર મૂંઝવે હતું ! હાથ ! હજી તે પડ્યા ચારે તરફ દેશાતા સમજાય છે ! ! !

પ્રખ્યાત સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદના શરૂ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ કેશવ ઉપર ઘણી પ્રીતિ રાખતા. તેનો ભક્તિભાવ, ધ્યાન, તન્મયતા વગેરે જોઈ તેઓ ઘણાજ ત્રેમથી વારંવાર તેને મળવા આવતા. આવી બધાં જ મંદગીમાં તેઓ એકવાર મળવા આવ્યા, તે વખતે કેશવ નિદ્રાવશ થયો હતો. ઘણો વખત વીતી જવાથી પરમહંસ જરા વ્યાકુળ થયા; ને દુરત તેમનું મન પણ સમાધિમાં ડૂબી ગયું, અને મ્હોએ બકળડવા સાંભળ્યા કે “ હે બાબુ, હું ઘણે દૂરથી તમોને જોવા આવ્યો છું. એક વખત મુલાકાત આપો ” એટલામાં કેશવચક્રસેન જાગ્યો. તેણે પરમહંસને પ્રજ્ઞામ કૃપા અને અનેક પ્રકારના વિષયોનો પ્રસંગ નીકળ્યો. પરમહંસે કહ્યું કે, “ હવેમ દુનની અપેક્ષાથી માળી જેમ છોડી આસપાસની જમીન નરમ બનાવે છે તેમ આ તમને પણ એવાજ બનાવે છે. એ તમારો રોગ નથી. તમે માતાજીના ઉમદા ગુલામ છો. માતાજીને ખરી રીતે મેળવવા જતાં શરીરમાં અનેક જાતની વિપત્તિઓ આવી પડે છે, ને તે શરીરને એક બે વાર હચમચાડી નાખે છે તમને જ્યારે પ્રથમ વેળાએ મદવાડ થયો હતો ત્યારે ગમે મોટી ચિંતા થઈ હતી, અને મેં શિદેશ્વરીને નાગિએર સાકરની માનના માની હતી. શમે રાત્રેજ પ્રાણ દોષ ગમસતો દનો ! મેં માને પુછ્યું કે, આ જો કેશવ ન રહેતો શું હું તેની જોડે વાતચીત કરી શકીશ ? ” આટલું બોલી પરમહંસ જતાં રવા. કેશવ માથાને પગારીમાં પડ્યો. તે દિવસે તેની અદ્ભુત સમાધિ થઈ. પરમહંસ પ્રત્યે તેનું દસતું,

અને ગાઢો વાર્તાલાપ કરી યોગાનંદનો લાભ તે બંને મહાત્માઓએ દેવી રીતે લીધો તે જેમણે પ્રત્યક્ષ જોયું હશે તેમનેજ અમર રાજ્યની ઓક આશ્ચર્યમય દશાની કલ્પના આવી શકશે। આ પ્રસંગે કેશવનું હસવું વગેરે જોઇ તેના સર્ગાવહાલાનાં મનમાં તો ભયજ પેસી ગયો હતો।

મહાત્મા પરમહંસે જે શબ્દો હિચ્ચાર્યા તેમાં બવિધ્યના બનાવનો સમગ્ર વ્યંગાર્થ સમાયલો હતો. મંદવાક વધ્યો. આખર રિધિતિએ આવી પહોંચ્યો. વેદનાઓ વધી. આખા શરીરની તસેનસને હચમચાવી નાખી અને તીક્ષ્ણ ભાષા ભોંકાતા હોય તેવી અસહ્ય વેદના વધતી ચાલી. તેવામાં તેને ક્રોધએ કહ્યું કે “તમારા ધરનાં ખંધાં ગાણુસો શોકથી અતિશય વ્યાકુળ બન્યાં છે માટે તેમની સાથે કંઈક બે શબ્દો બોલો કે જેથી કરીને તેમને ધીરજ આવે.” આનો કેશવે ઉત્તર આપ્યો કે, “હવે હું તેમની સાથે વધુ શું બોલું ? અને બોલું તો હવે પરમધામ સિવાય ખીલું શું મ્હારે બોલવા જેવું છે ? પણ તે વિષે બોલીશ તો તેઓ વળી વધારે શોક નિમગ્ન બની જશે।” કેશવની વલ્લ માતા પોતાના ધુતને આશીર્કે રાતદિવસ ખેસી રહેતી. ધુતનું અસહ્ય દુઃખ અને વેદનાઓ નિહાળી જિયારી મુશ્મણે આંસુઓ ઢાળતી. કહ્યું છે કે “માતા સમાન ખીલું દેવત નથી.” તે કંઈ બોલું નથી. અતિશય તીવ્ર વેદનાઓથી વ્યાકુળ બની કેશવે પોતાનું મસ્તક માતાનાં બોળામાં મૂક્યું, અને તેના મુખ સામે નિહાળી બોલ્યો કે, “માજી, આ વેદનાઓ કેમ યમતી નથી ?” ધુતવત્સલ પરમ સાધ્વી માતાનું-હૃદય આ વાક્યથી મીરાઈ મયું અને બોલી “બેટા, કેશવ, શું કરું ? મ્હારા જેવી પાપિણીનાં પાતકોના બદલામાં આ દુઃખ તને થાય છે। નહિ તો તારા જેવા સત્યુત્તરને પ્રભુ આવી માતનાઓ આપે ખરો ?”

આ સાબળી કેશવે કહ્યું, “ના, ના, મારી બ્હાલી માતા! એવું ના બોલીશ! તારા જેવી સુમાતા મને આ દુનિયામાં ક્યાથી મળી શકશે? મહાતામા જે કંઈ સદ્ગુણો છે તે સંવળાત્કારાથીજ મળેલા છે। મહારી મહાન્ પ્રેમી વિદ્યજ્ઞનની જગદંબા માતા આ સંવળા વેદનાઓ મહારા બલિને માટે મોકલે છે। અને એજ મને એક પડખેથી બીજે પડખે ફેરવી ફેરવીને રમાડે છે।” માલો! કેશવ! ધન્ય છે તારા આવા અવિચળ બાવને! મધ્યે તેમને કહ્યું કે ‘તમારા પાત્રાને માટે જે કંઈ વ્યવસ્થા કરી હોય તે કરી, તેનો પણ કેશવે એજ ઉત્તર આપ્યો કે “અરે! હું તે તેની વ્યવસ્થા કરનાર મેલું માત્ર! મહાન્ વિશ્વકુંડુબી પુરમદ્યાણુ પુરમાત્માજ તેની વ્યવસ્થા કરવાને સમર્થ છે।”

આમ અસૂણ ત્રીન પીઠાઓમાં મામદારતારીખ ૭મી પસાર થઈ ગઈ વચમાં વચમાં કેશવ સ્તબ્ધ પડી રહેતો, ને પ્રાર્થના કરતો તેમના પ્રિય શિષ્ય ત્રેલોક્યનાથ તેમની પાસે ભગિતમય સંગીત કરી તેમને શાનિ મળે તેમ કરતા. આમ કરતાં કરતાં મામદારની બે પકાર રાત્રિ પસાર થઈ અતસમય હવે પાસે આવ્યો છે એમ સોમ વારથીજ જણાઈ આવ્યું હતું, તેમ પૂર્વ રાત્રિ પમાર થયા પછી તો મર્યેથી કળાઈ ગયું કે હવે મધ્યે પણ આરા નથી પડી શું પૂજુ? મજમેદેવની માથક એ બ વચ્ચે શોક અને દુખના વિકરાળ આક્રોશથી માંડાઈ ઉઠ્યું। આખું ધર અને બહારનો બગીચો દળારા નાશુસોથી છવાઈ ગયો હતો તમામ મનુષ્યોના નેત્રોમાંથી બગમન આસુની ધ્રાગણો વહેતી હતી કાળી અધારી રાત જતી રહી, રહવારનો નાતકાગ ચરો સુદેશન પ્રકાશ કેશવની ઓરડીમાં પડ્યો કેશવમદ્ર પયારીમાં સ્તબ્ધ થઈ પડ્યા હતા તેમજે એકવાર આપ્યો

... સમાવહાયા, મિત્રો અને તમામ શિષ્ય તથા બધું

૧૬૧ વગેરેને એકવાર સારી રીતે નિહાળીને તેમણે નેત્રા બંધ
 પી કે તુરતજ સઘળાંઓ ધધિર સ્તોત્ર ગોલવા લાગ્યાં । કેશવચંદ્ર
 ૬૭ સુધી શ્રાવણ લેતા હતા. સર્વનારાયણ પોતાના વડનને ભેટવા
 માટે અને તેનું મુખ જોવા માટે ઉપર ચઢતો હતો । બરાબર નવ
 વાગ્યા એટલે તેમના મુખ ઉપર દિવ્ય તેજ ચમકવા લાગ્યું । આખરે
 શામ બંધ પડ્યો અને જાતેવારી તા ૦ ૮ મંગળવારને દિવસે રહવારે
 ૥ કલાક ને ૫૩ મિનિટે મહાત્મા શ્રદ્ધાનંદ કેશવચંદ્રસેન તુરતજ
 સ્વર્ગમાં પોતાના વિશ્વપિતાના અમર ધામમાં સિધાવ્યા । આ મૃત્યુ-
 લોકમાંના તેમના મંડળે તે સમયે જે કંઈ શોક અને આકંઠ કર્યું
 છે તે લખવાને ફાઈ પણ દિવિ સમર્થ નથી ।

મહાત્મા કેશવનું મુખ હમેશાં ધણું શાંત અને સુદાસ્ય રહેતું
 તેનુંજ આ વખતે પણ હતું. તેમના મુખ ઉપર વિલક્ષણ પ્રકારનું
 તેજ ઝળહળવા લાગ્યું । તેમના એહેરા ઉપર આનંદની છાયા છવાઈ
 રહી । જીવંત સિદ્ધિમાં કેશવ ધ્યાનરથ થતા ત્યારે જેવી રીતે તેમનું
 મુખાર્ધિંદ જણાતું તેવુંજ આ વખતે દેખાતું હતું । શું આ આનંદ
 આ શોકનો હતો ? ના, નહિજ. પરલોકમાં જવાથી અથવા પરલોકના
 દારમાં ઉત્તાર રહી, સાંતું મુખ અને અમર વૈભવ પ્રત્યક્ષ કર્યાથી છેલ્લી
 પડીએ જે શાશ્વત્ આનંદ થયો તેનુંજ પ્રતિબિંબ આ સમયે મુખ
 ઉપર પડ્યું હતું । અવશ્ય એ આનંદ તો શાશ્વત્ શ્રદ્ધાનંદનોજ હતો ।

શ્રાવણમાસના સિદ્ધાંતો.

આ રીતે આ ગ્રંથના મૂળ લેખક કેશવચંદ્રસેનના જીવનનો
 સંક્ષિપ્ત સાર આપ્યા પછી શ્રદ્ધાસમાજના સિદ્ધાંતો ઉપર યોડીક
 દ્રષ્ટિ નાખીએ. એ સમાજના જે મુખ્ય આદ સિદ્ધાંતો છે તે અ

આ સાંભળી કેશવે કહ્યું, “ના, ના, મારી વ્હાલી માતા ! એવું ના બોલીશ । તારાં જેવી સુમાતા મને આ દુનિયામાં ક્યાંથી મળી શકશે ? મહાનામાં જે કંઈ સદ્ગુણો છે તે સંધના તારાથીજ મળેલા છે । મહારી મહાન્ ગ્રેષ્ઠ વિધિજનની જગદંબા માતા આ સંધના વેદનાઓ મહારા બલિને માટે મોકલે છે । અને એજ મને એક પડખેથી ખીન્ને પડખે ફેરવી ફેરવીને રમાડે છે ।” આટલા કેશવ । ધન્ય છે તારા આવા અવિચળ બાવને । કાંઈજો તેમને કહ્યું કે, ‘તમારા પાતાને માટે જે કંઈ વ્યવસ્થા કરવી હોય તે કરા; તેનો પણ કેશવે એજ હિતર આપ્યો કે “અરે ! હું તે તેની વ્યવસ્થા કરનાર કાણુ માત્ર ? મહાન્ વિશ્વકુંડલી પદ્મમયાળુ પરમાત્માજ તેની વ્યવસ્થા કરવાને સમર્થ છે ।”

આમ અસુલ તીવ્ર પીડાઓમા સાગનાર તારીખ ૭ મી પમાર થઈ ગઈ. વચમાં વચમાં કેશવ સ્તબ્ધ પડી રહેતો, ને પ્રાર્થના કરતો. તેમના પ્રિય શિષ્ય ત્રિલોકચનાથ તેમની પાસે ભક્તિમય અંગીત કરી તેમને શાંતિ મળે તેમ કરતા. આમ કરતાં કરતાં સોમવારની જે પડોર રાત્રિ પમાર થઈ. અતસમય હવે પામે આવ્યો છે એમ સોમવારથીજ જણાઈ આવ્યું હતું; તેમ પૂર્વ રાત્રિ પમાર ૨૫ થી પછી તો મર્યોથી કળાઈ ગયું કે હવે કાંઈને પણ આશા નથી. પંડી શુ પૂછવું ? રાજગેહેની ગાંધક જે બન્ધગૃહ રોક અને કુખના વિકરાળ આર્દ્રશયી માછ હાંચું । આખું ઘર અને બહારનો બગીચો હજારો ગાજુસોઢી છવાઈ ગયો હતો તમામ અનુષ્ઠાના નેત્રોમાંથી ખગખગ આસુની ધામઓ વહેતી હતી. કાળા અધારી રાત જતી રહી રહવારનો પ્રાતઃક્રમ થયો સુમંગ પ્રકાશ કેશવની ઝોરડીમા પડ્યો. કેશવવદ્ર પધારીમાં સ્તબ્ધ થઈ પડ્યા હતા. તેમણે એકવાર આંખો ડરાડી પોતાના સર્ગાવહાવાં, મિત્રો અને તમામ શિષ્ય તથા બધુ

મંડળ વગેરેને એકવાર સારી રીતે નિહાળીને તેમણે નેત્રા બંધ કર્યા કે તુરતજ સઘળાંઓ ધ્વિર સ્તોત્ર ઓલવા લાગ્યાં । કેશવચંદ્ર હજી સૂધી શ્વાસ લેતા હતા. સૂર્યનારાયણ પોતાના બકનને બેટવા માટે અને તેનું મુખ જોવા માટે ઉપર ચઢતો હતો । બરાબર નવ વાગ્યા એટલે તેમના મુખ ઉપર દિવ્ય તેજ ચમકવા લાગ્યું । આખરે શ્વાસ બંધ પડ્યો અને જાનેવારી તા. ૮ મંગળવારને દિવસે સહવારે ૯ કલાકે ને પડ મિનિટે મહાત્મા બ્રહ્માનંદ કેશવચંદ્રસેન તુરતજ સ્વર્ગમાં પોતાના વિશ્વપિતાના અમર ધામમાં સિધાવ્યા । આ મૃત્યુ-લોકમાંના તેમના મંડળે તે મમયે જે કંઈ શોક અને આકંઠ કર્યું છે તે લખવાને દાર્ઢ પશુ કવિ સમર્થ નથી ।

મહાત્મા કેશવનું મુખ હમેશાં ધણું ચાંત અને સુહાસ્ય રહેતું તેવુંજ આ વખતે પણ હતું. તેમના મુખ ઉપર વિલક્ષણ પ્રકારનું તેજ ઝળહળવા લાગ્યું । તેમના ચહેરા ઉપર આનંદની છાયા છવાઈ રહી । જીવંત સ્થિતિમાં કેશવ ધ્યાનમ્થ થતા ત્યારે જેવી રીતે તેમનું મુખાવિંદ જણાતું તેવુંજ આ વખતે દેખાતું હતું । શું આ આનંદ આ લોકનો હતો ? ના, નહિજ. પરલોકમાં જવાથી અથવા પરલોકના દારમાં ઉભા રહી, ત્યાં મુખ અને અમર વૈભવ પ્રત્યક્ષ કર્યાથી ઉછી પડીએ જે સાશ્વત આનંદ થયો તેનુંજ પ્રતિનિજ આ સમયે મુખ ઉપર પડ્યું હતું । અવશ્ય એ આનંદ તો સાશ્વત બ્રહ્માનંદનોજ હતો ।

બ્રહ્મસમાજના સિદ્ધાંતો.

આ રીતે આ ગ્રંથના મૂળ લેખક કેશવચંદ્રસેનના જીવનનો મક્ષિત સાર આપ્યા પછી બ્રહ્મસમાજના સિદ્ધાંતો ઉપર થોડીક દ્રષ્ટિ નાખીએ. એ સમાજના જે મુખ્ય આઠ સિદ્ધાંતો છે તે આ

થયેની ઉપરે આપ્યા છે, અને તે સર્વ મનન કરવા યોગ્ય છે. હાલના
 વખતમાં પ્રાર્થના સમાજ, આર્ય સમાજ વગેરે અનેક “સમાજો”
 રચવાએલી આપણે જોઈએ છીએ. તે સર્વમાં બ્રહ્મોસમાજ પ્રથમ
 રચવાએલ છે. સમાજોનો ઉદ્ભવ કેવી રીતે થયો એ વિશે બ્રહ્મનિષ્ઠ
 સદ્ગત મણિલાલ નાણુભાઈએ પોતાના સિદ્ધાન્તસારના ૧૦ મા
 પ્રકરણમાં ‘પાશ્ચાત્ય તત્ત્વદર્શિ-સુધારો-સમાજ’ એ વિષયમાં સારી
 રીતે વિચાર કરેલો છે. પાશ્ચાત્ય લોકો આપણા દેશમાં આવતાં,
 તેમની વિદ્યા, કળા, શોધના પરિચયથી જે નવીન પવન ધુંકાયો અને
 કેવળ પાશ્ચાત્ય દેશનું એકદેશીય શિક્ષણ મળ્યું તેને પરિણામે આપણી
 પ્રાચીન વિદ્યા, કળા, ધર્મ વગેરે ઉપર સંસ્કરણ થતાં સુધારણા અને
 સમાજોની પ્રવૃત્તિ થઈ આવી છે. સ્વર્ગસ્થ મણિલાલે પોતાના એ
 પ્રકરણમાં આ સમાજ વિષેનો સાર આ પ્રમાણે આપ્યો છે
 “જડવાદાતુપ્રેરિત સંસાર સુધારો સ્વીકારી, જડવાદનું ફળ જે નારિકતા
 તે ન સ્વીકારતાં કોઈ પણ પ્રકારે ધર્મપરાયણતા રાખવી, એમાંથી
 સમાજોનો ઉદ્ભવ થયો. બંગાલામાં મહા વિદ્વાન, સ્વદેશભક્ત, રાજ
 રામમોહનરાય થઈ ગયા તેમણે એમ નિશ્ચય કર્યો હતો અને તે વાસ્તવિક
 હતો; કે ધર્મોન્નતિ થયા વિના, નીતિ, રાજ્ય ઇત્યાદિ કોઈ
 પણ વિષયમાં ઉન્નતિ થનાર નથી, અને એટલા માટે સર્વથી
 સદ્ગતમાં સિદ્ધ થઈ શકે એવો સરલ માર્ગ યોજવો. પ્રાચીન વેદોપનિષદાદિના
 બ્રાહ્મધર્મનેજ તેમણે સ્વીકાર્યો, અને બ્રહ્મો અથવા બ્રહ્મસમાજ આ
 શતકના (ગયા શતકના) આરંભે રચાયો, ૧૫ થોડાજ સમયમાં
 વેદાન્ત વિચારથી અળગા થઈ જઈ તેમના અનુયાયી અન્ય
 પ્રકારે બ્રહ્મને સમજવા લાગ્યા. નિરાકાર, નિર્વિકાર, સર્વભય, બ્રહ્મરૂપ,
 પરમેશ્વર તો ખરો, તેનાં મૂર્ત્યાદિ કંઈંજ માનવાં નહિ, પણ એવ
 સર્વદા તેનાથી બિજાજ; તે જીવે ઈશ્વરની રત્નિ ભક્તિ કરી, શુદ્ધ પ્રેમપૂર્વક

આચર્યા, મનુષ્ય, પ્રાણી, પશુ, ૧૩' બહુના વૃણુમાત્ર પર્યંતમાં પણ, ઇશ્વરભાવ-
આત્મભાવ-સમજવે એ પરમધર્મ; અને એ રીતે બ્રહ્મપ્રસાદરૂપ
બ્રહ્મમયતા તે મોક્ષ આવે બ્રહ્મધર્મ ખરેખર પરમત્રેમરૂપ ધર્મ છે,
અને એથી સમજાય તો તે દેશોત્પત્તિ, આત્મોત્પત્તિ અને મોક્ષનું નિદાન
છે. એ ધર્મના સિદ્ધાન્ત ઉપર દૃષ્ટિ કરતાં જે સર્વમયતા તેમાં હૃદિ
છે તેને અનુસરી યાતિબંધનાદિ પણ તે ધર્મમાં માન્યાં નથી; લગ્નાદિ
વ્યવસ્થાના પણ આર્યશાસ્ત્રથી પરંપરાગત રિવાજ કરતાં નવીન રિવાજો
તેમણે બાંધ્યા છે; સુધારાને, સર્વોશો, એ ધર્મ બેગો સ્વીકાર્યો છે.
આ મૂળ બ્રહ્મોસમાજ તે આદિ બ્રહ્મોસમાજ કહેવાય છે. એમાંથીજ
ભારતવર્ષીય બ્રહ્મસમાજ, સાધારણ બ્રહ્મસમાજ ઇત્યાદિ વિભાગ
મતમતાંતરને લીધે પડી ગયા છે, ને છેક વર્તમાન સમયમાં (૧૮૮૧)
પ્રખ્યાત પ્રતાપી મહાત્મા બાબુ કેસવચન્દ્રસેનનું કેવળ નિરાણુંજ
નવવિધાન પણ ઉત્પન્ન થયું છે. ”

આ પ્રમાણે બ્રહ્મોસમાજનું સ્વરૂપમાં સ્વરૂપ છે. આ સમાજની
સર્વમાન્યતા એક કાળે એટલી બધી ગણાતી હતી કે, વિદેશીય તેમજ
આ દેશના પંડિતોના મનમાં એક વાર એવીજ પ્રતીતિ યર્ષ આવી
હતી કે, જો તે દિવસે બ્રહ્મોસમાજજ બધા હિંદુસ્થાનનો કે બધી
દુનિયાનો એક ધર્મ થશે; પરંતુ એક વાર જેવી તેની અસાધારણ
ઉત્પત્તિ યર્ષ હતી તેવીજ તેની હુમતા પણ આજે તેટલાજ પ્રમાણમાં
જોવામાં આવે છે. આ સમાજ જે તરફે ઉપર આધિષ્ઠિત છે તેમાંનું
પહેલું તત્ત્વ એ કે, “ ઇશ્વર એક છે. તે અનાદિ, અનંત, સર્વગ,
સર્વશક્તિમાન, નિરવયવ, જ્ઞાનસ્વરૂપ, પરમ પવિત્ર, કલ્યાણનિધાન,
આનંદમય અને પવિત્રપાવન છે. ” આ તત્ત્વ કેટલે અંશે સ્વીકારવું
એ સર્વોશો શાસ્ત્રીય, અને તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રશ્ન છે. કારણ કે “ નિરાકાર,
નિરવયવ એવું સર્વેવ્યાપિ તત્ત્વ ” સ્વીકાર્યો પછી તેમાં કંઈત્વાદિ

આરોપી, તેને બક્ષિભાજન ગણી, પ્રાર્થના સાંભળનાર તરીકે સ્વીકારવું એ કેટલે અંશે યોગ્ય છે એને માટે આ રથને વિસ્તારથી સમજાવવા જતાં આખો બ્રહ્મવાદ આપવો પડે અને તેનો એક મ્હોટો અંશ યદ્યન્નય તોપણ હુંકમાં કહેવા જેવું એટલું જ છે કે, "સર્વવ્યાપિ, નિરવયવ, એવું કોઈ પરમ તત્ત્વ સ્વીકારી, તેને કોઈ આધિભાવ (ઈશ્વર) સાથેજ એકરૂપતા આપી, અમુક ધર્મયુક્ત માની કર્તૃત્વાદિ આરોપી બક્ષિભાજન ગણી, પ્રાર્થના સાંભળી શકે તેવું ગણવું" એ અતુભવથી, યુક્તિથી અને સર્વથી ઉલટું છે. જો કદાચિત્ કોઈ એમ કહે કે, ઈશ્વર એક છે, તે બધાં જુઓ ત્યાં છેને છેજ, તેને ગમે તેવો માનવામાં કે બજવામાં આવે તેમાં શી હરકત છે? ઈશ્વર બધે એકજ છે એ ખરું છે; પણ તેને જો સર્વવ્યાપક નિરવયવ, અખંડ એવા તત્ત્વ તરીકે એક વાર ગણવામાં આવે તો પછી તેને અમુક આધિભાવ (કર્તૃધર્મયુક્ત, ઈશ્વરાદિ) રૂપે અમુક ધર્મયુક્ત વગેરે માની અનેક માતૃપણવો તે પરમ અચિંત્ય તત્ત્વમાં કલ્પવાથી અનેક દોષો ઉભા થાય છે; અને તેમ માનવાથી ધર્મનું સ્વરૂપ પણ બદલાઈ જાય છે. નિરાકાર, સર્વભય એવું બ્રહ્મ કે ઈશ્વર તત્ત્વ સ્વીકાર્યા પછી જીવને તેનાથી ભિન્ન માનવામાં શું પ્રમાણ છે? અને જો નિરાકાર છે તેને કર્તૃત્વ પણ કેમ આરોપાય? વા તે બક્ષિભાજન કેમ થઈ શકે? પ્રેમલક્ષણરૂપ બક્ષિ કે અપરોક્ષ કેવલ્યરૂપ જ્ઞાન એ ઉભય એકજ છે, ને તેમાંના એક આધનથી બ્રહ્મજ્ઞાન સંભવે, પણ માત્ર પ્રાર્થના બાજવાથી બ્રહ્મજ્ઞાનનો અવકાશ શી રીતે આવે? * વગેરે અનેક શંકાઓ સદ્ગત મહિલાસ જણાવે છે તેમ ઉપરિચિત્ થઈ આવે છે, ને તેનું યોગ્ય નિરાકરણ થઈ શકતું નથી. પ્રકૃતિની દરેક રીતે અતુલ પરિસ્થિતિથી અંતઃકરણમાં સુખની વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે ને પ્રતિફલ પરિસ્થિતિથી કષ્ટ-દુઃખની

ટાતઆ ઉત્પન્ન થાય છે. એ ઉપરથી માનવો સુખ દુઃખની કલ્પના કરી લે છે. જેમ સુખ દુઃખનું છે તેમ પાપ અને પુણ્યનું છે. વ્યક્તિ અને સમષ્ટિને સુખની પ્રાપ્તિ નથી કરીને ઘર્ષ શકે એવા ઉન્નતિરૂપ માર્ગો અને તદનુકૂલ કર્મો જાણેઅજાણે કરવાં કરાવવાં તે પુણ્ય કર્મો, અને નથી કરીને વ્યક્તિ સમષ્ટિની ઉન્નતિના વિઘ્નરૂપ કે પ્રતિકૂલ પરિસ્થિતિ ઊભી થાય એવાં કર્મો જાણે અજાણે કરવાં, કરાવવાં તે પાપકર્મો. અર્થાત્ સુખદુઃખ, પાપપુણ્ય એ બધાં દ્વંદ્વો મનુષ્યોએ પોતપોતાની કલ્પનાવડે ઉભાં કરેલાં છે, અને મનુષ્ય પોતાને હાથે જે કંઈ (પુરુષાર્થ) કરે છે, પોતે પોતાનું કર્મ (પ્રારબ્ધ) ઉજું કરે છે, અને તેના ફળરૂપે સુખ કે દુઃખ ભોગવે છે. એટલે કે, આ રીતે જોતાં કર્મોના જવાબદાર મનુષ્ય પોતે છે. વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રકારની છે. તો પછી ઈશ્વર “પતિત પાવન છે,” “ન્યાપી છે,” “અધમનો ઉદ્ધારક છે” વગેરે કહેવા જતાં, તેમજ તમારા અમારા પાપપુણ્યમાં હાથ નાખી ન્યાય તોળવા બેસે એવો ગણ્યતાં, જીવને અત્સુધી નિ સત્વ તથા બીજાના કે આખરે સાક્ષાત્ ઈશ્વરના આશ્રયવાળો બનાવવા જેવું થાય છે. આ વિષયમાં વેદાંત તત્ત્વજ્ઞાન જીવને સ્વાશ્રયવાળો અને નિર્ભય બનાવે છે. પોતાના ઉપર આધાર રાખી, પોતાની સત્ય યોગ્યતા સમજી આંતરબાહ્ય પ્રકૃતિની ઉન્નત પરિસ્થિતિ પોતાને હાથે બનાવી ઘર્ષ સ્વપુરુષાર્થથી મોક્ષ સુધી પશુ પક્ષાદિવાનો દરેક જીવાત્માને વેદાંત જે અવકાશ આપે છે તે ધણીજ રવાનુબવગમ્ય, પુરુષાર્થ પરાયણ અને સ્વાતંત્ર્યમોધક છે. પાપક્ષાપક, અધમોદ્ધારક, દયાનિધિ એવો ઈશ્વર માનવાથી, અને દીનવદને તેની સામું જોઈ રહ્યાથી કે તેની બક્તિ કરવાથી જીવને સાયુજ્ય મળી શકે છે, કે તેનાં પાપો ધોવાય છે, એ વિચાર જીવને પાંગળો, પરાશ્રયી, કુદ્ર, નિઃસત્ત્વ, અસમર્થ અને પ્રારબ્ધવાદી બનાવે છે. છતાં બક્તિમાન જીવોને એવો ઈશ્વર ગમતો હોય તો તેને માટે

વેદાંત માયાવિશિષ્ટ ચેતન કે સખલ બ્રહ્મ બતાવે છે, તે ધર્મોજ યુક્તિ યુક્ત, સ્વાતુભવબોધક અને હૃદયગમ્ય છે. આ સિદ્ધાન્તને અન્ય અનેક રીતે તપાસતાં હુંકમાં એ વિષે એટલું જ જણાવવું ઘટશે કે, જગત્, પ્રકૃતિનું કે માયાનું પરમ અધિષ્ઠાન જે કોઈ માનવામાં આવે, તેના સ્વરૂપમાં કોઈ પ્રકારે હાનિ પહોંચી શકે નહિ એવા પ્રકારની તત્ત્વવ્યવસ્થા માનવી, અને પ્રકૃતિ, જીવ, ઇશ્વર, ભોક્ષાદિ, સૃષ્ટિસર્ગોદિની ઘટના બંધ બેસતી કરવી એ જે તત્ત્વજ્ઞાનનું સત્ય દૃષ્ટિબિંદુ છે, તે સધાવું જોઈએ. માયાવાદની અનેક પ્રક્રિયાઓમાં, ગમે તેવી વ્યવસ્થા અર્વાચીન શોધાનુસાર માને તેમાં વેદાંતને રચૂળ રીતે કોઈ પણ પ્રકારની હરકત નથી; પરંતુ સર્વ વિશ્વના પરમ આધ્યાત્મના વારતવ સ્વરૂપમાં હાની પહોંચી શકે એવી કોઈ પણ પ્રકારની વ્યવસ્થા વેદાંતને અથવા કહો કે જ્ઞાનના પરમ અંત-રૂળને છુટ નથી. જેથી આ સમાજનો સિદ્ધાન્ત આ પ્રભાવે સુધારી શકાય કે “—જગતનું પરમ અધિષ્ઠાન શુદ્ધ, શુદ્ધ, શુદ્ધ, જ્ઞાનસ્વરૂપ, સમ્યક્જ્ઞાન સ્વરૂપ એવું નિરપેક્ષ આપક બ્રહ્મ છે, અને તેના વિવર્તનરૂપે માયા પ્રકૃતિ-જગત્ એ વગેરે છે. ઇશ્વર આ માયાવિશિષ્ટ ચેતન છે, કે જે સખલ બ્રહ્મ દહેવાય છે. એજ પરમેશ્વર જીવોનો માર્ગદર્શક, કર્મેનો નિષામક, જગતનો ઉત્પન્ન કરનાર વગેરે છે. અને તે મહાત્મા, પરમ ન્યાયી, અનંત ભગવાન છે.”

હવે આપણે અન્ય નિયમો પ્રતિ લક્ષ્ય આપીએ. તેમાં બીજો નિયમ એ છે કે, મનુષ્યને આત્મા છે, તે અમર, અવિનાશી અને ઉન્નત સ્વરૂપ છે, પરમેશ્વરની સાથે તેનો સાક્ષાત્ અને નિત્ય સબંધ છે.” આ ઉપરથી જિજ્ઞાસુને એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય કે, મનુષ્યને આત્મા છે તો શું બીજા પ્રાણીને નથી? જેથી આ ખુલાસો આ નિયમથી સ્પષ્ટ થતો નથી. “મનુષ્યનો પ્રભુની સાથે સાક્ષાત્

અને નિત્ય સંબંધ છે. ” એ સત્ય અનુભવ પૂર્ણ છે, અને તેનો સાક્ષાત્કાર દરેક ઈશ્વરપ્રેમી જીવને દરેક પળે પળે, દરેક શ્વાસ પ્રશ્વાસે થાય છેજ. સર્વ જનો આ એકજ સત્ય ઉપર ધ્યાન આપી પોતાના અંતરમાં પ્રભુને જોઈ શકે તો આ પૃથ્વી જેવું નંદનવન ખીણું ક્યું હોઈ શકે ? ત્રીજા નિયમમાં ઉપાસના કોને કહેવી તે વિષે જણાવેલું છે; અને સર્વે માનવ જાતિને માટે પ્રજા મેળવવાનો એજ રાજમાર્ગ છે. માત્ર ભક્તિ માર્ગજ આ સમાજનો પાયો છે. એ પાછળ જણાવેલું છે. ચોથો નિયમ ધણેજ સરસ છે. તે એ કે પ્રભુ સાવયવ રૂપે પૃથ્વી ઉપર અવતાર લેતો નથી, તેમ સર્વથા સત્ય અને સર્વ શક્તિ પ્રમાણરૂપ એણું કોઈપણ ધાર્મિક પુસ્તક તેણે મનુષ્યોને આપેલું નથી. આ સિદ્ધાંત એટલો બધો સ્વતઃ સિદ્ધ છે કે તે વિષે શ્વાસક્ષિત અને વિચારવંત જનોને માટે વિશેષ વ્યાખ્યાનની આવશ્યકતા રહેતી નથી. છતાં જગતમાં પ્રભુના સત્ય સ્વરૂપને નહિ સમજવા વાળા એવા કરોડો જનો છે કે જેઓ આ સત્યને સમજી શકતા નથી, તે વેદ, કુરાન, બાયબલ વગેરેને ઈશ્વરકૃત તથા અપૌરુષેય ઠેરવી, તેની સિદ્ધિ માટે જે જે કામ વાંઠવિવાઢ, ઉદાપોદ કે ખંડન મંડન કરે છે તેમાં તેમની સંપૂર્ણ મૂર્ખતાનું પ્રદર્શન થતું રહે છે. પાંચમો નિયમ અપૂર્વ છે. “ મનુષ્યના અંતરમાં પ્રભુએ પોતાના પવિત્ર ધાર્મિક ખીજની સ્થાપના કરી મૂકી છે. તે દ્વારા માણસ માત્રને સત્યધર્મેનું જ્ઞાન થાય છે. ” એનેજ મદિવેક ચક્તિ, મનોદેવતા, આંતર ન્યાયાધીશ વગેરે નામે આપવામાં આવેલાં છે. જગતમાં જેટલા ધર્મો છે તે બધા પ્રભુના પરમધામનાં એકજ દારમાંથી અવતરેલાં છે. એ શક્તિ પાપી, ચોર, દુષ્ટ, વગેરે આસુરી સપતિવાળ દરેક માણસને પોતપોતાનાં આસુરી કૃત્યો કરતી વખતે સમજાવે છે, “ કે તું આ કામ કરીશ નહિ, એમાં તારૂં તથા

માણસ જાતનું શ્રેય નથી વગેરે ” પણ તે જાગતી જ્યોત-આત્મદેવના કહેવા ઉપર પાણી ફેરવી પાપીઓ પાપ ગાળે જાય છે, તે પાપ કર્મોજ કરે છે. ધર્મનું પરમ ફલ તો આ રીતે એજ સમજી શકાય છે કે આપણો ન્યાયાધીશરૂપ મનોદેવ કે આત્મદેવ દરેક અવસ્થામાં જ્યાં સત રહી દરેક કાર્યોમાં સતત જે જે કહેતો રહે છે તે પ્રમાણે કર્મો કરી સ્વ-અને પશુનું નિઃશ્રેયસ કરવું, અને તે રીતે જોતાં દરેક ધર્મો તે જાતિને માટે સાર્ય છે. કેમકે સધળા ધર્મો તમામ પ્રાણિમાત્રનું આ પ્રકારે દિત સાધવા માટેજ ઉપસ્થિત થયા છે. છતાં ધર્મને નામે જે હથ, વિટબણા, રક્તપાત આજ સુધી થતા આવ્યા છે, તે એ આત્મદેવ ઉપર અણનની આંધી ફરી વળવાથી અને તેના સ્વરૂપનું દર્શન નહિ થવાથીજ થયા છે, છઠ્ઠો, સાતમો અને આઠમો એ ત્રણ નિયમો પણ ધણા સારા છે. તેમાં આઠમા નિયમમાં પાપનું ખરૂં પ્રાપ્તિત શું છે તે દરેક પાપી અને પુન્યવાન જનોએ વિચારવા જેવું છે. જાણે અજાણે ઘણે જતાં દરેક પાપ કર્મોના સંબંધમાં જે તે પ્રમાણે પ્રાપ્તિત લેવાય તો પાપીઓ પુણ્યવાન થઈ જાય, અને પુન્યવાનો દેવ બને એમાં કિમિત્ત પણ સદેહ નથી.

એકંદર જોતાં આ સધળા નિયમો સામાન્ય જીવોને માટે તેમ ભક્તિમાનોને માટે ધણાજ સારા, ઉચ્ચ અને ભક્તિરસથી બરપૂર છે. તોપણ એટલું તો કહેવુંજ જોઈશે કે આ નિયમો રચનારાઓ ઉપર ક્રિશ્ચિયન ધર્મની અસર ધણીજ થએલી છે. જેના પરિણામમાં “ મનુષ્યને આત્મા છે, ” “ પાતકના બદલામાં થતો દંડ અત્યંત ઠાલ સુધી હોતો નથી. ” વગેરે ભાવનાઓ આર્યવેદાંત તત્ત્વજ્ઞાનના અને ધર્મના નિર્મૂલ રહસ્યને નહિ સમજવાથી તેમજ પાશ્ચાત્ય સુધારણા તથા ધર્મના ગાઢ પરિચયથી થએલી છે. આર્યતત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ એજ નિયમો અન્ય રીતે બનાવી શકાત. આ બધા નિયમો

ઉપર બ્રહ્મસમાજનું સ્થાપન થયેલું છે; અને તેમાં ભક્તિમાર્ગ મુખ્ય-
પણે સ્વીકારેલો છે, તેથી એમ તો કહી વિના ચાલે તેમ નથી કે
કર્મ અને જ્ઞાન એ બંને સાધનોની માનવતારક શક્તિમાં કેટલી
અને કયા પ્રકારની મદદતા છે તેનો ન્યાય તેમાં બરાબર આપી
શકાયો નથીજ. આ ઉપરાંત જીવાદિ વ્યવસ્થા, ચૈતન્યનું સ્વરૂપ, આત્મ-
સંશોધન, મોક્ષ, પુનર્જન્મ, કર્મ મિથ્યાંત, સદ્વિસર્ગાદિ અનેક વૈજ્ઞાનિક
મહા સિદ્ધાન્તોની સંગતિ કયા પ્રકારની માનવી કે ન માનવી એ
સંબંધમાં ચોક્કસ વિચારો કયા છે તેનો વિચાર પણ તેમાં જણાતો
નથી. આ બધું પરિણામ જે સમયમાં યૂરોપિયન ધર્મ, શિક્ષણ અને
સુધારણાનો પ્રવેશ થયો તે સમયનું છે. આ સંબંધમાં સ્વર્ગસ્થ
વિદ્વાન મણિલાલ નણુભાઈએ પોતાના સિદ્ધાન્તસાર પ્રકરણ ૧૦
માં જે કંઈ કહ્યું છે તે મનન કરવા જેવું છે, અને તેની આસપાસનાં
પ્રકરણો વાંચવાથી પણ અનેક વિષયો ઉપર કંઈ નૂતન પ્રકાશ પડી
શકે તેમ છે.

વેદાંતની સર્વાત્મભાવરૂપ બાદશાહી તો અલૌકિકજ છે. એ
બાદશાહી મળી શકે એવું કંઈ કંઈ પણ સમાજમાં જોવામાં આવ્યો
નહિ. વેદાંત માણસને કેટલી બધી મદદતા આપે છે, અને તેના સત્ય
સ્વરૂપનું જ્ઞાન કેવી રીતે કરાવે છે તે તો જે અનુભવી જાણે તેનેજ
ખાતે છે. આપણો આત્મા અદ્વિતીય, દિવ્ય, અમર, આનંદસ્વરૂપ,
નિત્ય હોઈ મહાન સમર્થ છે તેનું જ્ઞાન વાસ્તવરૂપે તો વેદાંતજ કરાવે
છે. પોતાને અને ઈશ્વરને સંપૂર્ણરૂપે જોળખાવે છે. અને ધર્માકાશ
તથા મહાકાશમાં રહેલા એકજ આકાશની પેઠે આત્મા તેજ પરમાત્મા
છે એમ અંતરમાં અનુભવ કરાવે છે. આવી પ્રગતિ યતાં, પછીથી
સમજાય છે કે, ઈશ્વર તમામ જીવેને ખાતે, તેમના નિઃશ્વેચસ્ કલ્પાણને
ખાતે, સદ્વિ રમનાદિ દરવાની ઉપાધિ પોને બંદોરી લે છે. તેમ દરેક

જીવાત્મા, પાતાન તત્વાનુમધાન થતાં આત્મવત્ એવા સર્વ જીવકોટીના
 દિતને માટે ચાવત દેહ સુધી અનેક ઉપાધિઓ વળગાડી લઈ સતત
 પ્રયાત્ન કરતો રહે છે. એ કરવામાં તે કર્મ, બક્તિ, અને જ્ઞાનને સાધનશૂત
 લઈ, તેના મંથાધિકાર ઉપયોગ કરી સર્વ માનવજાતિને અમૃતરૂપ
 નિર્મલનંદનો લાભ આપે છે. અમારું તો એમજ માનવું છે કે, આર્યોના
 તત્ત્વજ્ઞાનના પરમ રૂપરૂપ વેદાંત અને તેનાં દરેક સાધનોનું જાંકું રહસ્ય
 નહિ સમજાવાયીજ (પછી તે પાશ્ચાત્ય જ્ઞાનના પ્રભાવથી કે પોતાના
 પૂર્વસચિતથી) સમાજોની પ્રવૃત્તિ કેવળ વ્યર્થ છે; બલકે દરેક સમાજ
 જે તત્ત્વોને આધારભૂત રાખીને જનસમૂહને સુધારવાનું જે અમુક
 કાર્ય સ્વીકારે છે તે અંશમાં તો તે પરમસાર્ય છે. વળી અન્ય રીતે
 જોતાં એ પણ ખરું છે કે, વેદાંત અને તેનું અનુભવગમ્ય સ્વરૂપ કંઈ
 સર્વને સાધ્ય કે ગ્રામ્ય નથી. જેથી વિવિધકોટીની સર્વ માનવજાતિને
 માટે તત્ત્વ અધિકારીનુસાર, પોતપોતાના વિચારોને અનુરૂપ એવાં
 પૃથક્ પૃથક્ મંડળો બધાએલાં હોવાની ઘણી જરૂર છે. માત્ર તેમાં
 એટલોજ સુધારો થવો જાઈએ કે વેદાંત સિદ્ધાન્તને જૂળ પાયા તરીકે
 રચાવી, તેના ઉપર સર્વ સમાજોની ઈમારતો રિપ્ત થઈ; કર્મ, બક્તિ,
 અને જ્ઞાન એ ત્રણમાંના કોઈ પણ એક પ્રધાન અંશને અવલંબી,
 માનવતારક કર્મો કરવાને માટે એક એક પ્રયોજન સાધવાનું ખાસ
 કાર્ય કરનારું મંડળ એટલે અમુક કર્તવ્યપરાયણ અમુક સમાજ, એમ
 નક્કી કરવું જોઈએ, અને સર્વ સમાજો એકજ વેદાંત મહોદધિના
 બિજ બિજ ઉપસાગરો રૂપ જની તેની સાથે મળી જવી જોઈએ.
 આથી મુખ્ય લાભ તો એ થઈ શકશે કે, સમાજો સમાજો પ્રત્યેનું
 પરસ્પર વૈમનસ્ય જવું રહી, સધળા સમાજો રૂપ અવયવોથી એક
 વિરાટ પુરૂષ જનશે, અને એ વિરાટ પુરૂષ એકજ પરમશક્ત્ય તરફ
 ઝુકતો રહી સદૃશ અને તાત્કાલિક કર્મો કરતો રહેશે; કે જેના કાર્યમાં
 માધ્યમ પણ અવરોધ કરી શકાશે નહિ.

નવસંહિતા વિષે જે શબ્દ.

નવસંહિતાના સંબંધમાં જે સૂચનો જણાવવા ઇચ્છે છે. નવસંહિતાનાં દરેક પ્રકરણો ધણાં ઉપયોગી અને બાવપૂર્ણ રીતે લખાયેલાં છે, એમાં તો શક નથી. સર્વત્ર પ્રભુમય જીવનમાં તેના વાતાવરણમાં અથવા તો એક મત્સ્ય જેમ મહાસાગરમાં રહે અને તે મહાસાગરના પાણીથી આરે તરફ ગ્રીલાયલું રહે તેમ આપણે સર્વ પ્રાણિઓ રહેલા છીએ. છતાં આપણે દરેક પળે કે વર્ષોનાં વર્ષ સુધી તે સર્વાત્મરૂપ વિશુ પરમાત્માનું સ્મરણ પણ કરતા નથી. તે પ્રભુ આંતરબાહ્ય સર્વ સ્થળે આતપ્રોત રહેલો છે, તેનું આપણને સ્વપ્ને પણ ભાન હોતું નથી. તો તેનું ભાન દરેક મનુષ્યને, પોતાનાં નિત્યનાં સાંસારિક દરેક કર્તવ્યોમાં પળે પળે થતું રહે અને તેની સમક્ષ નિત્યનાં કર્મો થતાં રહે એવી દૃષ્ટિથી, એ બાવનાથી આખી સંહિતા લખાએલી છે એમ વિચારશીલ વાંચકો દુરતજ સમજી શકશે. આવાહન, ગૃહ, ગૃહસ્થ નિયોપાસના વગેરે પ્રકરણોમાં જણાવેલી વ્યવસ્થા ધર્મીજ સુંદર અને ભક્તિભાવથી પૂર્ણ છે. વાચન, દાનધર્મ, રોજગાર, સંસ્કાર, દીક્ષા, વગેરે પ્રકરણો ખાસ વિચારથી ભરપૂર અને ધણાં શિક્ષણીય છે. પ્રાચીન મનુ આદિની સ્મૃતિઓમાં જે વિષયો છે તેજ, અને ખીજ વર્તમાન સમયને અનુકૂલ એવા કેટલાક નૂતન વિષયો એવી રીતે ગોઠવેલા અને વ્યવસ્થિત રીતે બોધેલા છે કે, જાણે પ્રાચીન મહર્ષિમાથી કોઈએ આ યુગમાં પુનઃ અવતાર લઈ પોતાની કલિસ્મૃતિનું પુનઃ પ્રકટીકરણ કર્યું હોયની!!

આ સંહિતા ઉપરથી ખીજ એક બાબત તરફ આપણું ધ્યાન ખેંચાય છે તે સંસ્કાર અને વ્રતો વિષેની છે. જે સંસ્કારો અને તેને અંગે કરવામાં આવતાં કાર્યો, કેવળ માનુષી ઇચ્છાથી

કહો કે બીજા કોઈ હેતુથી છેક વેદકાળની પૂર્વે કે પછીથી ઉત્પન્ન થયાં હતાં તેને તેજ કર્મો પાછળથી કર્મકાળે-કર્મકાળે-તેવાંને તેવાં, તેજ ક્રિયારૂપે આંધળા બની મૂળ હેતુને બાળુ ઉપર રાખી, અચવા કહો કે તે હેતુનું પોતાના અજ્ઞાનથી જ્ઞાન નહિ રહેવાથી આગળ ચલાવ્યાં છે, અને તેજ કર્મો, તેજ “ રીતે કરાય લોજ તેની ફલસિદ્ધિ થાય, નહિ તો નહિ, ” એ પ્રકારની જે માન્યતા પરંપરાથી ચાલતી આવેલી છે, તેને ફેલી દઇ, તેમાંના હેતુઓ ઉપર માત્ર લક્ષ્ય રાખી, તે કર્મો અંતઃકરણની વૃત્તિથીજ કરવાં, એ નરીનતા અને ઉચ્ચતા દેશવચનદે આ અંચમાં બતાવી આપી છે. કાંઈ વિચારશીલ જિજ્ઞાસુ ચાંત ચિત્તથી, આપણામાં કરવામાં આવતાં કર્મોનું સદ્ભરીતે નિરીક્ષણ કરશે તો તેને સદજ્ઞ ધ્યાનમાં આવી શકશે કે, તે કર્મો અશુભજ્ઞ રીતથી નહિ કરવામાં આવે, ને માત્ર હેતુ ઉપર ધ્યાન આપતાં અન્ય રીતે કરવામાં આવે તો પણ હરકત નથી. આને માટે એક કાળસો આપવાથી આ બાળત રપહતાથી સમજી શકારો. આપણામાં ચરનારનો અત્તેલિ સંસ્કાર કરવામાં આવે છે તે, અને પછીની આકાશ, નવમા, દશમા એ દિવસોએ રમજાનમાં કરવામાં આવતી વિધિઓમાં જેને કર્મો કરવામાં આવે છે તેમાંનાં રમજાનમાં જાત રાંધવો, પિંડો બનાવવા, સળ્યાપસવ્યો કરવાં વગેરે જેને ક્રિયાઓ કરવામાં આવે છે ને અસલના લીસોટાં રૂપે થની આવે છે. તેમાં કોઈ પણ વિચારશીલ જિજ્ઞાસુ ફેરફાર કરવાની હિંમત ધરી શકતો નથી. આ અંચના ૧૯ મા અને ૨૦ મા પ્રકરણમાં આપેલા ત્રિતરંગસ્કાર અને આદ્યતરંગસ્કારો વાંચી જાણું તો તેમાં જાણાર્થ આવશે કે દેશવચનદે પ્રાચીન કર્મોના મૂળ હેતુઓ ઉપર પૂર્ણ ધ્યાન આપીને જે ક્રિયાઓ કરવાનું હતું છે તે રત્નિ પાત્ર અને અનુકરણીય છે. બીજી વાત મન અને ઉદાપનની છે. આપણા દેશમાં હાલ જે મનો કરવામાં આવે છે તે હેતુ

વિરહ કરવામાં આવે છે. અને એથી સત્વશીલતા પામી યવાને બદલે ઉત્તરું અભિમાન, અતિશયપણું અને ક્લેશ વગેરેના કારણભૂત તે થઈ પડે છે. વળી વ્યવહારમાં તેની નડતર જોઈ હોય તેમ પણ નથી. ગરીબ વર્ગમાં મત-ઉદ્ઘાપનના સંસ્કારો, કર્મો અથવા વિધિઓ એટલી બધી ખરચાળ અને કષ્ટપ્રદ થઈ પડે છે કે, તે કરતાં તે નહિ કરવામાં આવે તો પણ ચાહે. / / મત કે ઉદ્ઘાપનો એ અંતઃકરણને દમવાના કે વૃત્તિ નિરોધના સાધન અર્થે ઉપયોગનાં છે. તે હેતુ તો દૂર રહે છે તે માત્ર તેને અંગે કરવામાં આવતી સ્થૂંઘ ક્રિયાઓમાંજ મન આવી રહેતું જણાય છે. આ વિષયની સુધારણા કરીને કેશવચન્દ્રે આ ગ્રંથના અંતમાં મતોનાં જે પ્રકરણો આપ્યાં છે તે મનનીય, અનુકરણીય અને પ્રશંસનીય છે. આપણા તત્ત્વજ્ઞાન, ધર્મ, ભક્તિ, કર્મ ઇત્યાદિમાં સુધારણાનો ધણોજ અવકાશ છે, અને તેમાં કેવા ધોરણ ઉપર સુધારો થવો જોઈએ, તેની ઝાંખી આ ગ્રંથના વાંચનથી સદૃશ થઈ શકશે.

એકંદરે જોતાં નવસંહિતા ધણીજ સરસ લખાઈ છે, તો પણ એટલું તો ખરું કે, તેમાં નવાં નવાં થોડાંક પ્રકરણોની જરૂર છે. મુખ્યત્વે કરીને ભક્તિને પ્રાધાન્ય આપીને જે રીતે રચના કરવી ઈષ્ટ હોઈ શકે તે રીતે જોતાં આ ગ્રંથ કેશવે બહુજ સુંદર ગ્રંથો છે. કેશવના સમય પછીથી તે આજ સુધીના સમયનું બારીક અવલોકન કરતાં જણાઈ આવશે કે, ભારત વર્ષમાં સ્વામી વિવેકાનંદ, સ્વામી રામતીર્થ, સ્વામી હયાનંદ વગેરે મહાત્માઓ અને તેમના જટા-જૂટમાંથી પ્રસવેલી જ્ઞાનગંગાએ લાખો સુસિક્ષિત જનોના મનો ધોઈ નાખ્યા છે, એમનો જ્ઞાનસંચય ધણોજ દિવ્ય અને વ્યવહાર નીવડેલો છે. બીજી તરફ જોનાં પાશ્ચાત્ય દેશમાં ધણા સમય પુરો પાડેલા છે. તેમના જ્ઞાનથી પણ આપણને ઘણું શીખવાનું મળ્યું છે, નવી નવી

દષ્ટિઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, અને ધર્મ, તત્ત્વજ્ઞાન, સાધના, બાષાદ્યાન ઇત્યાદિમાં નવાં નવાં વિદ્યા જતાવી આપ્યાં છે. તો આર્ય અને પાશ્ચાત્ય દેશમાં વર્તમાન સમયમાં જે જ્ઞાનરૂપ ગંગાધરુનાના પ્રવાહો પ્રસવ્યા તે પ્રવાહોમાં અવગાહન કરવાનો લાભ પણ મળી શકે એવું હજી આં સહિતામાં ધણું ઉમેરવાનું બની શકે તેમ છે. કેશવચન્દ્રસેન આજે હયાત હોત તો અવશ્ય તેઓ આ ગ્રંથની દરેક આવૃત્તિમાં આવા નવા વિષયોનાં પ્રકરણો વધારત; તોપણ એ નવીનતા, ઉચ્ચતા બ્રહ્મ કરવાની શક્તિ સર્વે મનુષ્યોને હોતી નથી. તે તરફ લક્ષ્ય આપતાં સામાન્ય જનસમૂહને માટે આ વ્યવહાર નિયમન ધણું સાફ છે. એમ કહેવુંજ પડશે.

સસ્તા સાહિત્ય ખાતા વિષે.

આ પ્રભાણે સ્વર્ગસ્થ બાપુ કેશવચન્દ્રસેનનું સક્ષિત જીવન, અલ્પોસમાજના નિયમો અને નવસંહિતાની યોગ્યતા વિષે કલા પછી સસ્તા સાહિત્ય ખાતાના સંબંધમાં એ શબ્દો જણાવીશું. આ ઉપયોગી પુસ્તકના પ્રકાશક, આ ખાતાના મૂળ મંત્રદ્રષ્ટા, અને હાલની શુર્જર પ્રજાના જ્ઞાન સંવર્ધક કર્મી ગ્રામીણ તરીકે પ્રસિદ્ધિમાં આવેલા આપણા સ્વામીજી શ્રી અખંડાનંદજીને હવે તો સંમય ગુજરાત જાણે છે. આ ખાતાને સ્થાપન થયે માત્ર યોડાજ સમય વ્યતીત થયો છે. પણ એટલા ટુંક સમયમાં એ મહાત્માએ તનમનથી જે સ્વાત્માર્પણ કર્યું છે તેના પરિણામે શુર્જર પ્રજાને ધણુંજ સાફ રક્ષા પ્રાપ્ત થયું છે. પ્રાચીન સંસ્કૃત અને આધુનિક પાશ્ચાત્ય વાદમયનો સ્પર્શવાદ ગુજરાતની પ્રજાને ચખાડવો અને તે સસ્તો કરી આપવો એ - જે પ્રજા ઇચ્છે છે તે સ્વામીજીના - મનમાં સતતદિવસ ધોળાયા કરે

છે. એને માટે એક અનુભવી સારા ગૃહસ્થથી પણ ન થઈ શકે એવી
 કરકસર વાપરી, થોડા દ્રવ્યની સહાયતાથી જે ભગીરથ પ્રયત્ન તેમણે
 આપ્યો છે, તે કાર્ય બીજાથી સાધ્ય થઈ શકત કે કેમ તેની તો
 શંકાજ છે. એવીસે કલાક એ ખાતાની અંતર્બિહિરથ સ્થિતિ
 અને એની એ યોજના સંબંધી લેખન, વાંચન, પત્રવ્યવહારાદિ
 તરફ તેમની અખંડ લાગી રહેલી સમાધિનો મને જે પ્રત્યક્ષાનુભવ
 છે તે ઉપરથી આ કાર્યનું બાવી ધણું સાફ, ઉચ્ચ અને સફલત્વ
 ધારી લેશે, એવી આશા મક્કમ પાયા ઉપર બંધાય છે. તેમણે
 દેશવચંદ્રની નવસંહિતાનું મરાઠી ભાષાંતર એક સ્થળેથી પ્રાપ્ત
 કરી મને બતાવ્યું. એના મૂળ અર્થનું ભાષાંતર એક સ્વર્ગસ્થ
 લેખકે કરી રાખેલું તે કટકે કટકે વસંતમાં આવતું; પણ એ
 ભાષાંતર અધૂરુંજ છપાએલું જોવામાં આવ્યું. મરાઠી ભાષાંતર પણ હું
 માધ્યંત વાંચી મેલો, અને મને તે સાફ લાગ્યું. સ્વામીજીએ તેનું
 ગુજરાતીમાં ભાષાંતર કરી આપવા આગ્રહ કરી. મેં વિચાર્યું કે આવા
 સતકાર્યમાં આપણાથી કવ્યથી નહિ તો લેખનથી સહાય અપાય તો
 તે પણ એક ઉત્તમ દેશકાર્ય છે, અને એવો કિંમતી વખત જવા
 કે એવો દોષ દુર્ભાગી હોય ? જો કે તે વખતે મારી પાછળ અનેક
 બ્યવસાયો લાગેલા હતા અને હજી પણ છે. છતાં હાંમે સમયે એ
 થઈ શકશે એવી પ્રતીતિ થતાં એ ભાષાંતર કરવાની મેં હા પાડી,
 ને ચાર માસમાં થોડું થોડું કરીને તે પૂરું કર્યું. આ ભાષાંતર આ
 પ્રકારે ગુર્જર વાંચકો સમક્ષ મૂકી તેમની જે સેવા કરી શકાઈ તેનું બહુ
 શ્રેય સ્વામી અખંડાનંદજીનેજ ધટે છે, કેમકે તેમણે એ ભાષાંતર મને
 બતાવ્યું ન હોત, અને તેને ગુર્જર ગીરામાં ભાષાંતર કરવા આગ્રહ કરી
 ન હોત તો આમાંનું કંઈ પણ થઈ શકત નહિ. નવસંહિતાના વાંચનથી
 ગુજરાતી પ્રજા ઉપર ધણી મારી અસર થશે; તેમજ તેના આચાર

વિચાર, ચારિત્ર્ય અને પ્રજુભક્તિમાં વૃદ્ધિ થશે એમાં કાંઈ શક નથી. આ ગ્રંથ નીતિનો માર્ગદર્શક, ભક્તિનો સુધાકર અને દરેક સાંસારિક કાર્યોમાં પ્રજુનો હર્ષક છે એ જો આ ગ્રંથના વાંચનાર સારી રીતે મમણ શકશે તો મ્હારો અને સાથે ઉક્તા સ્વામીજીનો ગ્રમ સહજ થએલો ગણાશે; એટલું સચવી, તથા આ ભાષાંતરમાં જે કંઈ દેવો મનુષ્યરવભાવને અનુસાર રહી ગયા હોય તે તરફ દ્રષ્ટિ નહિ કરતાં, તેમાંથી હંસક્ષીર ન્યાયે સાર મહણ કરવા વાંચકવર્ગને વિનંતિ કરી આ પ્રસ્તાવનારૂપ વિવેચન પૂર્ણ કરે છું. ઐ શાંતિ, શાંતિ, શાંતિ:

ૐ તત્સત્ પ્રહાર્પણ મસ્તુ.

મુ'બઈ-મહાબાદેવી.
ગાયન શાસ્ત્રશાળા.
સંવત ૧૯૧૮, વાર્ષિક શુભ
પ્રતિપદા તા. ૨૩-૧૦-૧૧
શ્રોમવાર.

ગણપતરાવ ગોપાળરાવ બર્વે.

(નાદ બ્રહ્મોપાસક.)





નવ સંહિતા

૧.

આવાહન.

૧. હે અનંત જ્ઞાનવાન પરમાત્મનું ! તહે તહારી અગાધ શક્તિથી, આ પવિત્ર આર્યાવર્તમાં, અમો સર્વ લાઘ્યહેનોનું જે નવિન ભક્તવૃંદ સ્થાપન કરેલું છે, તહેને સન્માર્ગ બતાવીને, હેમનું યોગ્ય નિર્બંધન કરવા માટે, આ નવસંહિતારૂપ નિયમાનુશાસન લખવાની સ્ફૂર્તિ, આ તહારા દીન સેવકને તહારીજ મંગલ ઇચ્છાથી થઈ છે. એટલા માટે, હે પરમસમર્થ પરમેશ્વર ! મહારા અંતઃકરણમાં જાગૃત થા, અને મહને તહારું શાશ્વત સત્ય શિખવાડ.

૨. દરેક સ્ત્રી અને પુરૂષના અંતઃકરણપટ ઉપર તહારું નિયમાનુશાસન સુદર સુવર્ણ સુક્ત અક્ષરથી અંકિત કર. મેઘ ગર્જનાની માફક ગંભીર વાણીથી આ સમગ્ર

ભારતવર્ષમાં આ અનુશાસનનો જયદોષ થવા કે. તું મહાન અને જ્વલંત પ્રભારૂપ શાસ્ત્રકાર છે. ત્હાઈં વચન, ત્હારા સર્વ બાળકો વિનમ્ર બાવે અહણુ કરે એવો અનુ-અહ આ શાસ્ત્ર ઉપર કર.

૩. તું જેમ અનંત છે તેમ ત્હાઈં શાસ્ત્ર પણ અનંત છે. તે અંધના રૂપમાં લખી શકાતું નથી; તેને અંધરૂપ મર્યાદાર્થી બાંધી શકાતું નથી; એટલા માટે મનુષ્ય માત્રમાં રહેલી સદસદવિવેકશક્તિદ્વારા, દરેક માણસના અંતરમાં પ્રકટ થઈને, અમારા આત્માઓને તું પોતાના વિશુદ્ધ વિજ્ઞાનના નિત્ય પાઠો આપે છે.

૪. મહાન મહાન યતિ, મુનિ અને યોગિઓનેજ તું ત્હારો પોતાનો આદેશ ફરમાવે છે જોમ કંઈ નથી; પરંતુ સર્વસ્થળોના અને સર્વકાળના સંત તથા સેવક-જનોને તું પોતાની મંજળ આજ્ઞાઓ સિખવે છે. એટલા માટે હે જ્ઞાનમૂર્તે ! દરેક અદ્વાણુ ભક્તના હૃદય-મંદિરમાં તું વિરાજમાન થા, અને માનવમાત્રનું પરમ શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય શું છે તે કહે; સંસારમાં કેવી રીતે વર્તવું તે બતાવે.

૫. હે સ્વચ્છિદાનંદ હરિ ! તું અમારો ગુરુ થા, અને ત્હારા યવિત્ર નવિન વિધાન કરનારા ભક્તવૃંદને ત્હાઈં નવસંહિતારૂપ અનુશાસન કથન કર.

૨. મંદિર (ગૃહ).

૧. ઈશ્વરના ભક્તનું ગૃહ નિર્મળ હોવું જોઈએ. ઘરમાં સર્વ સ્થળે સ્વચ્છતા, ટાપટીપ, સુધડતા હોવી જોઈએ. મનુષ્યનું નિવાસસ્થાન (ગૃહ) તે પરમેશ્વરનું વસવાનું રહેલાણુ છે, માટે તે એટલું બધું પવિત્ર હોવું જોઈએ, કે તે સ્થળે દૃષ્ટિ ફેરવતાંની સાથેજ “આ સ્થળમાં સાક્ષાત્ પ્રભુ નિવાસ કરી રહ્યા છે,” એવો ભાવ જોનારના મનમાં ઉદય પામે.

૨. સ્વચ્છતા એ એક જાતની પવિત્રતા છે, માટે સાચા ઈશ્વરભક્તે જેવી રીતે પોતાનું અંતઃકરણ શુદ્ધ રાખવું જોઈએ, તેવી રીતે તેણે પોતાનું શરીર અને ગૃહ પણ હમેશાં સ્વચ્છ અને નિર્મળ રાખવાં જોઈએ. એ પ્રમાણે જો રખાય તોજ તે સ્થળે પુરમાત્મા નિવાસ કરી શકશે.

૩. ઘર અને તેમાંનું સર્વ સચરચીલું તે ઈશ્વરની દયાથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. ઘરના માલિકે પોતાની તમામ જણસો તે પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરે આપેલી અતિશય ઉત્તમ બક્ષીસ છે, એમ માનીને હમેશાં તેનો મંગલમય ઉપયોગ કરવો; કે જેથી કરીને તમામ મનુષ્ય-કુટુંબોનું

ઐહિક અને પારલૌકિક કલ્યાણ થઈને ઈશ્વરના નામનો વિજયધોષ થઈ શકે. અને તે રીતેજ સર્વ પદાર્થોનો ઉપયોગ કરવો.

૪. પરમાત્માએ આપેલી વસ્તુઓ “ મહે” પોતેજ મેળવી છે,” એવું અભિમાન ધરાવીને જે કંઈ ધરની અંદરના પદાર્થોનો વ્યય કે ઉપયોગ પોતાની મરણ પ્રમાણે વિષયોપલોગ લેવામાં કરે છે, ત્હને ધિક્કાર હો.

૫. સાચો લક્ષ્મી જે પ્રમાણે દેવનું પવિત્ર મંદિર ઈશ્વરાર્પણ કરે છે, તેજ પ્રમાણે દરેક ગૃહસ્થે પોતાનું ગૃહરૂપ મંદિર પણ અંતઃકરણથી ઈશ્વરાર્પણ કરવું, અને વચ્ચ, વાસણકુસણ, તેમજ ધરેણાંગાંઠાં એ સર્વથી શુણ્ણગારાએલો આપણો બધો સંસાર ઈશ્વરને સમર્પણ કરતી વખતે ઉચ્ચારવું કે.—

૬. “ હિ, પરમેશ્વર ! તું અમારો ગૃહદેવ છે. આ મ્હારું ઘર અને તેમાંનું જે કંઈ છે તે હું ત્હને સમર્પણ કરું છું. આ બધું ઘર પવિત્ર કર, અને તેની અંદર રહેનારાં તમામ મનુષ્યો ઉપર ત્હારો મંગલમય અનુગ્રહ કર.”

૭. ધરની અંદરનું મધ્યું સચરચીલું વગેરે સ્વચ્છ, નિર્મળ અને નિષ્કલંક હોવું જોઈએ. ગૃહમંદિરમાં ગદડી,

કચરો વગેરે અથવા કોઈ પણ પ્રકારની મલીનતા કયાંય પણ ન હોવી જોઈએ.

૮. ઘરમાંની દરેક ઓરડી ઓરડા સાફ કરી, લીંપી શુંપી નિર્મળ રાખવા. દરેક સ્તંભારે અને સ્તંભો કપૂર, અંદત, ધૂપ ઇત્યાદિ દુર્ગંધનાશક પદાર્થો ઘરમાં ખાળવા. સૂર્યનો પ્રકાશ અને સ્વચ્છ હવા આખા ઘરમાં રમતી રહેવી જોઈએ.

૯. દેવને દુર્ગંધનો ઘણોજ તિરસ્કાર છે. અવ્યવસ્થા અને ગંદકીનો ત્હેને બહુજ કંટાળો ઉપજે છે.

૧૦. ઉપયોગીપણું અને સુંદરતા એ જ દેવોને ઘણાંજ પ્રિય છે, માટે ભક્તજને પોતાનું ઘર નિરોગી અને હવાવાળું રાખવું, એટલુંજ નહિ પણ તે રમણીય અને પ્રેક્ષણીય હોવું જોઈએ.

૧૧. પ્રભુ કહે છે કે-મ્હારા ભક્ત જો સ્થળમાં રહે છે તે સ્થળ નિર્મળ, રમણીય અને આનંદકારક હોવું જોઈએ.

૧૨. એટલા માટે હમેશાં સ્તંભારે ઘરમાંનાં મુખ્ય મુખ્ય સ્થાનો સુગંધમય પુષ્પોથી, કોમળ કોમળ પાંદડાંથી, અને સુંદર વેલાથી શોભાવમાન કરવાં જોઈએ. આવા સ્થળમાં મનુષ્યે પ્રવેશ કરતાંની સાથે ત્હેના ચિત્તને આનંદ અને અંતઃકરણને આહ્લાદ (હર્ષ) થવો જોઈએ.

૧૩. આ પ્રમાણે ઘરની અંદરનાં સર્વે સ્થાનોમાં પવિત્રતા અને સારી વ્યવસ્થા રહેવી જોઈએ. હિંદુ-ભક્તિના સ્થાનમાં, ઉઠવા બેસવાની જગ્યામાં, અભ્યાસ કરવાના કે વિશ્રામ લેવાના સ્થાનમાં, જોસરી પરચાળમાં, ચોકમાં તથા જોરડાઓમાં, એમ સર્વ સ્થળે નિર્મળ ભાવ રૂખાવો જોઈએ, અને હોવો જોઈએ.

૧૪. સુવાતું બીછાતું સાફ હોવું જોઈએ. કબાદમાં મૂકેલાં વસ્ત્રાદિ, અંધસંપ્રહાલયમાંના અંધો, ઘરમાંની દરેક જણસો, રસોડામાંનાં વાસણકુસણ એ સઘળું સુંદર રચનાવાળું હોવું જોઈએ.

૧૫. બની શકે તો દરેક કુટુંબમાં દોઢની ઉપાસના કરવાનું જુદુંજ સ્થાન રાખવું. એ સ્થાન ઘરમાંની સ્ત્રીઓએ બને તેટલું રમણીય રાખવું. એ સ્થાનમાં હિંદુ-ભક્તિ શિવાય બીજો કોઈપણ ભતનો વ્યવહાર ન કરવો. મુખ્ય ઉપાસકનું આસન, ભક્તજનોનાં આસનો, ધર્મનાં પુસ્તકો અને સંગીતનાં વાદ્યો, એ સઘળાં દોઢ સાફ કરીને નિર્મળ રાખવાં.

૧૬. ઉપાસના કરવાના સ્થળની ભીતિઉપર, કે જ્યાં જલદી નજર પડી શકે એવે ઠેકાણે બોધદાયક ધર્મનાં વાક્યો ચોટાડવાં. પરંતુ માત્ર શોભાની ખાતર અથવા બોધ થવા માટે કોઈ પ્રકારની પ્રતિમા, મૂર્તિ, કે ગમે

તેનું ચિત્ર અથવા મૂર્તિપૂજનું ચિન્હ આ પવિત્ર સ્થાનમાં રાખવું નહિ.

૧૭. આસન સામેની ભીંત ઉપર, મુખ્ય ઉપાસ-કની સ્થાને, નીચે આપેલો અર્ધવેદમાંનો સરસ શ્લોક મોટા અક્ષરોથી લખીને ચોટાડવો.

શ્લોક

સહૃદયં સંયનસ્યં અવિદ્વં કુળોમિ વઃ
અન્યોયં અભિર્હયત વત્સં જાતં ઇવાહ્ન્યા ।
અનુવ્રતઃ પિતુઃ પિત્રો માત્રા ભવતુ સમ્મનઃ
જાયાપત્યે મધુમતિં વાચં વદતુ શાંતિવાન્ ।
મા ભ્રાતા ભ્રાતરં દ્વિપદ મા સ્વસારં હત સ્વસા
સંમ્યંચઃ સત્રતઃ મૂત્વા વાચં વદત મદ્રયા ॥

અર્થ—એક હૃદયથી અને મનથી હળીમળીને રહેવું. દોઈએ દોઈનો દ્રેષ કરવો નહિ. હમણાંજ જન્મેલું વાહ-રડું ભોઈને જેમ ગાયને આનંદ થાય છે તે પ્રમાણે તમે એક બીજા ઉપર પ્રેમ કરો. પુત્રે પિતાની આજ્ઞા પાળવી, અને માતાની સાથે એક મનથી વર્તવું. પત્નીએ પતિની સાથે એકચિત્તાથી રહેવું, અને તેની સાથે સર્વ કાળ મધુર ભાવાથી બોલવું. જાઈએનો વચ્ચે દોઈ પણ પ્રકારનો

દેખલાવ હોવો ન જોઈએ. આ પ્રકારે મધુર ભાષણ કરી
એક બીજાના એકબીજા રક્ષણ કરવું-કલ્યાણ ધરિયવું.

૧૮. વળી મહા નિર્વાણ તંત્રમાંનો નીચેનો શ્લોક
બીજા ઠોઠ મુખ્યસ્થાને ચોંટાડવો.

ब्रह्मनिष्ठो गृहस्थः स्यात् तत्त्वज्ञान परायणः ।

यद्यत्કर्म प्रकुर्वीत तत्ब्रह्मणि समर्पयेत् ॥

બ્રહ્મમાં નિષ્ઠાવાળો અને તત્ત્વજ્ઞાન પરાયણ ગૃહસ્થ
હોય છે, તે જે જે કર્મો કરે છે તે બ્રહ્મનેજ અર્પણ કરે છે

૧૯. આ પ્રકારે જે ઘર સ્વચ્છ, નિર્મળ, મુનિયંત્રિત,
ધર્મપરાયણ હોય છે તે સ્થળે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીનો વાસો
હોય છે એવા ઘરમાં દરેક પ્રકારની સમૃદ્ધિ, આનંદ,
શાંતિ અને પરમાત્માની કૃપા હમેશાં પ્રાપ્ત રહે છે. ત્યાં
વમનારા પુરૂષો, સ્ત્રીઓ, છોકરા, નોકર ચાકર, ઢાર ઢાંખર
વગેરે સર્વદા સુખી હોય છે.

૨૦. આવા પવિત્ર ગૃહમંદિરમાં ઈશ્વરના નામનો જે
જ્યોતિષ ધાય છે તેથી કરીને આખું ઘર ગાજી ઉઠે છે.
આવા મંગલમય ઘરમાં રહેનારાં સ્ત્રીપુરૂષોને ધન્ય છે !

૩.

ગૃહસ્થ.

૧. દરેક ગૃહસ્થે દરરોજ પ્રાતઃકાળમાં વહેલા ઉઠવું, પણ ઘણા વહેલા કે બહુ મોડા ઉઠવું નહીં.

૨. સાધારણ રીતે સારી તબીયતના મનુષ્યને સાત કલાકની ઉંઘ બસ છે. તેટલી પૂરી થયા પછી આગસુની પેઠે પથારીમાં આજોટતા પડી રહેવું નહીં. સૂર્ય ઉગ્યા પછી કદી પણ નિદ્રાવશ રહેવું નહીં.

૩. પ્રાતઃકાળમાં ઉઠતાંની સાથેજ પવિત્ર થઇને પછી જગત્કર્તાનું પ્રાતઃસ્મરણ કરવું.

૪. બિભા રહીને અથવા બેસીને, આંખો તદ્દન મીંચીને અથવા અરધી બીડી રાખીને બોલવું કે—“હે કૃષ્ણા-મય પ્રભો ! આખી રાત સુધી મ્હારી રક્ષા કરીને ત્હેં આજનો દિવસ બતાવ્યો, એ ખરેખર ત્હારી મ્હારા ઉપર મહાન્ કૃપા છે. આજે આ આખા દિવસ સુધી મ્હારા હાથથી સત્કાર્ય થઈ શકે, અને પાપકર્મ ન થઈ શકે, તે પ્રકારે મ્હને ચલાવજે.”

૫. મનુષ્યના મન અને શરીર એ બંનેને કસરતની ઘણીજ જરૂર છે, માટે હમેશાં સ્થવારે કે સ્કાંજે કોઈ પણ વાતની કસરત કરવી જોઈએ. હમેશાં નિયમથી

પ્રમાણમાં વ્યાયામ (કસરત) કરવાથી શરીરના સ્નાયુઓ બળવાન થાય છે, લોહીના ફરવાનો વેગ વધે છે, અને શરીરનું બળ તથા આરોગ્ય વધતું જાય છે.

૬. મનુષ્યનું શરીર દેવનું રહેવાનું સ્થાન છે, એટલા માટે જે કોઈ આ શરીરના સંબંધમાં બેદરકાર રહે છે, તે દેવળ દેવતા દેવસ્થાનનો મિકકાર કરે છે, એમ સમજવું.

૭. આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમો ઈશ્વરે જ બાંધેલા છે, એટલા માટે એ નિયમોનો જે અનાદર કરે છે, અથવા એ નિયમોથી ઉલટા ચાલે છે, તે એક રીતે શારીરિક પાપજ કરે છે, માટે તે વિષે તેને શાસન થયા વિના કદી પશુ રહેશે નહિ.

૮. ઈશ્વરના ખરા ભક્તો હોય છે, તે ન્હાનાં મોટાં દરેક કામોમાં ઈશ્વરની સેવા જ કરે છે; અને શરીર સંબંધી કે આત્મા સંબંધી માળવા યોગ્ય જે જે નિયમો હોય તે સઘળા ઘણી સંભાળથી પાળે છે.

૯. વ્યાયામ કરી રહ્યા પછી રોજનાં વર્તમાનપત્રો વગેરે જે કંઈ જોવાનું હોય તેનું અવલોકન કરવું, અને તાલીમનાં કામો હોય તે કરી નાખવાં. ત્યારબાદ સ્નાન કરવું.

૧૦. રોજ ન્હાવું. કદી કદી નદીના કે તળાવના

પાણીમાં ન્હાવું. જોવી ગોઠવણ ન હોય તો દરરોજ આપણા ઘરમાંજ ન્હાવું. ન્હાયા વિના મન પવિત્ર થઈ શકતું નથી.

૧૧. સ્નાનનું પાણી નિર્મળ અને આરોગ્યદાયક હોવું જોઈએ. જો જો તેવું ન હોય તો સ્નાન કરવાથી ક્ષાયદો થવાને બદલે નુકશાનજ થયે.

૧૨. સાબુથી અથવા ખીજા કોઈ મળનાશક્તિ દ્રવ્યથી શરીર ઘસીને સ્વચ્છ કરવું; કારણ કે શરીરની બાહ્યશુદ્ધિ થયા સિવાય ચિત્તની આંતરશુદ્ધિ થઈ શકતી નથી.

૧૩. માથામાં સ્નિગ્ધ, કંડું તેલ ચોળીને પછી ઠંડા પાણીથી માથું અને આંખું શરીર ધોઈ નાખવું. એથી શરીરનો થાક જતો રહીને મન શાંત થાય છે.

૧૪. આવી રીતના અભ્યંગસ્નાનથી બમણું હિત થાય છે, અને તેથી કરીને શરીર ઉપરનો મેલ જતો રહીને મનનો તમામ સંતાપ જતો રહે છે, ચિત્તશુદ્ધિ થાય છે, અને અંતઃકરણને શાંતિ કે આરામ મળે છે.

૧૫. સ્નાન વિધિ એ જેવી રીતે શારીરિક સંસ્કાર છે, તેવીજ રીતે માનસિક સંસ્કાર પણ છે, જોટલા માટે સ્નાનકર્મ એ ઘણું પવિત્ર કર્મ ગણવું જોઈએ.

૧૬. આપણું ઉપાસના સ્થાન (દેવગૃહ) જેમ પવિત્ર

ગણાય છે, તેમ સ્નાનગૃહ પણુ પવિત્ર ગણવું જોઈએ; અને ત્યાં પણુ સર્વદા નિર્મળ ભાવના રાખવી જોઈએ.

૧૭. નિર્મળ જળને અત્યંત આવકારદાયક સમજજો; અને તેમાં નાહીને શરીરશુદ્ધ કરતી વખતે અંતઃકરણ પણુ પવિત્ર કરજો. બ્રહ્મસાગરમાં આત્માને નહવડાવીને તેના ઉપરનો પાપરૂપી મેલ પણુ ધોઈ નાખજો.

૧૮. પવિત્ર પાણી એ વિશ્વજનનીની સાક્ષાત્ કૃપા સ્મરજવી, એ દ્વારા તે કૃપાળુ માતા પોતાનાં પ્રિય બાળકોને પાવન કરવાને પ્રકટ થાય છે.

૧૯. પવિત્ર જળ વિષે આપણા મહાન પૂર્વજોએ શું કહ્યું છે, તે તરફ ધ્યાન આપો—

આપો અસ્માન્ માતરઃ શુદ્ધયંતુ ।

વિશ્વંદિ રિષં પ્રવદંતિ

દેવિઃ ઉદ દ્વદ આમ્યઃ શુચિરાત્તઃ એપિ ॥ ઋગ્વેદ.

અર્થ—આ ઉદકરૂપ અમારી માતા અમને પવિત્ર કરે । આ માતા સર્વે મળેા દૂર કરે છે. એના પવિત્ર સ્પર્શથી હું શુદ્ધ અને નિર્મળ થાઉં છું.

૨૦. ન્હાતી વખતે હરેક બક્તે એજ ભાવના રાખવી.

૪.

નિત્યોપાસના કે દરરોજની પ્રભુભક્તિ.

૧. ન્હાયા પછી પ્રભુની ભક્તિ કરવાને યોગ્ય એવાં સ્વચ્છ કપડાં પહેરવાં.

૨. કારણકે શરીર ઉપર મેલાં કપડાં હશે તો મનમાં મંગલમય વિચારો આવતા નથી, અને તેમ થયું તો આત્માની પણ ઉન્નત અવસ્થા થતી નથી.

૩. એટલા માટે ઉપાસનાસ્થાનમાં ઈશ્વરની સન્મુખ જવું તો સ્વચ્છ વસ્ત્રો પહેર્યા વિના કદી જવું જ નહિ.

૪. ઉપાસના કરવાના સ્થાનમાં ગયા પછી દરેકે પોતપોતાના આસન ઉપર હમેશના નિયમિત સ્થળે બેસવું; પણ ભગતીજ જગ્યા ઉપર ગમે તેના આસન ઉપર બેસી જવું નહિ.

૫. જે આસન ઉપર બેસીને આપણે ઈશ્વરભક્તિ કરીએ છીએ તેને આપણો પોતાનો મહાન મિત્ર ગણીને તેનું ઘણીજ સંભાળથી જતન કરવું. ક્યાંક સુસાફરીએ જવું હોય તો તે સાથેજ લઈ જવું.

૬. પતિપત્ની, ભાઈબહેન, નોકર ચાકર વગેરે

કુટુંબમાંનાં તમામ મનુષ્યોએ લક્ષિત કરવાની વચ્ચે લેગા થવું, અને પોતપોતાના આસન ઉપર બેસી જવું.

૭. જો બહારથી મિત્ર કે પરોણાઓ લક્ષિત માટે આવ્યા હશે, તો બધા પુરૂષોએ એક તરફ અને બધી સ્ત્રીઓએ તેમની સામી તરફ બેસવું.

૮. પોતાના આસન ઉપર બેઠા પછી દરેક પુરૂષે અને સ્ત્રીએ ઈશ્વરને વચન કરવું.

૯. કુટુંબમાંનાં સઘળાં માણસો આવીને બેઠા પછી ઘરમાંના મુખ્ય ચળમાને ઉપદેશકના આસન પર ઉપર બેસવું, અને ઉપાસના કે લક્ષિતનો આરંભ કરવો. એ ઉપાસના બહુજ સાદી છતાં ગંભીર, તેમજ કુટુંબમાંના દરેક મનુષ્યથી સહેલથી સમજી શકાય તેવી હોવી જોઈએ.

૧૦. શરૂઆતમાં એક પદ કે સંગીત ગાવું, પછી પ્રભુત્વ આવાહન કરવું, અને તેમાં આપણી લક્ષિત ઘણીજ સદ્ભાવવાળી બને, જોયો અનુમત સઘળાઓ ઉપર થાય એવી માગણી ઈશ્વર પાસે કરવી. ત્યારબાદ પુનઃ એક સંગીત ગાવું. આ સંગીત દરેક સ્ત્રી પુરૂષોએ એક સાથે, ઘણાજ પ્રેમથી અને મુસ્વર સ્વરમાં ગાવું.

૧૧. ત્યારબાદ ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવી. તેમાં ઉપાસકે મુખ્ય ઈશ્વરના ગુણોનું વર્ણન કરવું. “પરમેશ્વર સત્યસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ, અનંતરૂપ, આનંદમય, અમૃતધામ છે. તે સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન હોવા છતાં પણ તે ઘણો કરૂણાળુ, અને પ્રેમમય છે. તે ભક્તવત્સલ, શાંતિધામ, પતિતપાવન, પાપનાશક છે.” આ પ્રકારે તેના મંગલમય ગુણોનું વર્ણન કરીને તેની સ્તુતિ કરવી.

૧૨. એ પછી ધ્યાન ધરવું. ધ્યાન કરતી વખતે બધી ચિત્તવૃત્તિઓ એકાગ્ર કરીને પરમાત્માના ગુણોનું ચિંતન કરવું, અને તેના મંગલમય સ્વરૂપનું હૃદયમાં અવલોકન કરવું. ધ્યાનસ્થ સ્થિતિમાં તમામ ભક્તજનોએ અલ્પકાળ સુધી નિશ્ચળ, સ્તબ્ધ અને શુપ રહેવું.

૧૩. હૃદયમંદિરમાં પરમાત્માનું દર્શન કર્યા પછી સઘળાઓએ એકી સાથે ઘોલવાની નક્કી કરેલી હોય એવી નહાની પ્રાર્થના કરવી. આ પ્રાર્થના નક્કી કરેલી અમુક જ હોવી જોઈએ. પ્રાર્થના પૂરી થયા પછી, દરેક દિવસે એક એક જણાએ, એમ દરેક જણે વ્યક્તિ વિશિષ્ટ પ્રાર્થના કરવી, અને તેમાં ચોતાની દુર્બળતા ઈશ્વરને વિદિત કરવી; તે ઉપરાંત કરેલા અપરાધો વિષે પશ્ચાત્તાપ બુદ્ધિથી તેની માફી માગવી.

૧૪. ત્યારબાદ વળી એકમાર સર્વેએ મળીને ઈશ્વરનું સ્તોત્ર બોલવું. એ સ્તોત્રમાં ઈશ્વરના નામનો ઉચ્ચાર કરવો. સદ્ગુણકતોને માટે ઈશ્વરના નામ જેવું મધુરું અને પાપથી પાવન કરનારું બીજું કંઈજ નથી. નામસ્મરણ થયા પછી સર્વેએ ગાયત્રી દ્વારા ઈશ્વરનું યશોગાન કરવું.

૧૫. આટલું થયા પછી મુખ્ય ઉપાસકે ધર્મ પુસ્તકમાંથી કેટલાંક ધર્મવચનો વાંચીને તેનો સંક્ષેપમાં અર્થ કરી બતાવવો. એ અર્થ કહેતી વખતે, એ ધર્મવચનો જે મહાપુરુષોનાં હોય તેમનાં જ્ઞાન, ભક્તિ, અને વૈરાગ્ય વિષે કથન કરવું.

૧૬. શાસ્ત્રનું વાંચન થયા પછી મુખ્ય ઉપાસકે, તે દિવસને માટે સુકરર કરેલી મુખ્ય પ્રાર્થના કરવી. તે શાંત, ગંભીર, પ્રેમયુક્ત અને ભક્તિભાવથી પરિપૂર્ણ હોવી જોઈએ.

૧૭. પ્રાર્થનામાં આત્માની ખરી ભાવનાઓ ઉદય પામવી જોઈએ. હૃદયમાં અંત કરણમાં જે જે ઉદ્દગારો ઉત્પન્ન થતા જાય, તે પ્રાર્થના દ્વારાએ, સુકુમાર, સુવાસિક પુષ્પોની માફક ઈશ્વરને સમર્પણ કરવા.

૧૮. નકામો બહાનુકાટ ઈશ્વરને ગમતો નથી શરીર-વિક્ષેપો કરી, શરીરને આમ તેમ નકામું નચાવવું, દહેકા કરવા, અમુક ઠરી ચુકેલા તેના તે શબ્દો બોલવા, વધારે

પડતી નમનવાર્ધ શરીરથી કરી બતાવવી, વગેરે ચાળા-
ચોપા જેવી બાબતોનો ઇશ્વરને તિરસ્કાર છે, એટલે
કે તેને ગમતી નથી. એમ કરવાથી પ્રાર્થના ઘણું કરી
ગંભીર અને સફળ થતી નથી.

૧૯. એટલા માટે કુટુંબમાંની હુમેશની ઉપાસના
સાદી અને અંતઃકરણના ખરા ઉમળકાવાળી હોવી જો-
ઈએ. એ પ્રસંગે સર્વેએ પોતપોતાની આંતર મનોભા-
વનાઓ ઇશ્વરને નિવેદન કરવી.

૨૦. આ પ્રકારે પરમેશ્વરની પાસે જે કોઈ માગે
છે, તેમની માગણી કદી પાછું નિષ્ફળ નીવડતી નથી.
તેમને ઇશ્વરનો પ્રસાદ પ્રાપ્ત થયા વિના રહેતોજ નથી.
દીન અંતઃકરણથી જે કોઈ તેની પાસે કયા માગે છે,
તેને શાંતિ, આરામ, આનંદ વગેરે પ્રદાન કરવાને માટે
પ્રભુ સમર્થ છે.

૨૧. ભક્તમત્સલ પ્રભુ પોતાના ભક્તોને કદી પણ
નિરાશ કરતો નથી. તે દીનજનોની પ્રાર્થના સાંભળવા
કાન ધરે છે. દુખળાંઓને સહાય કરવામાં આધુનિક જોતો
નથી. બધો ભાર તેના ઉપર નાખી શાંત મનથી આ-
પણે ધીરજ ધરવી જોઈએ.

૨૨. એટલા સાફ સદ્ભક્તોએ વિશ્વાસુ અંતઃકર-
ણથી ધીરજ રાખવી. યોગ્ય સમયે પોતાના અનંત ભંડા-

રમાંથી દયા, ક્ષમા, જ્ઞાન, ચવિત્રતા ઇત્યાદિ અધ્યાત્મ રત્નો મહાસમર્થ અણુ પોતાના લક્ષ્મીને આપ્યા વિના રહેતોજ નથી. માત્ર વિશ્વાસને મળજીત કરવો જોઈએ, અણુ ઉપર હૃદય શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ.

૨૩. આ પ્રમાણે દરેક સ્વપ્નારે ઈશ્વરલક્ષિત કરવી. એથી કરીને સદ્લક્ષ્મીના અંતરાત્માઓ શાશ્વત આનંદનો ઉપભોગ કરીને સદા સંતોષી રહે છે, ને સંસારના અનેક મંકટોથી માત્ર થનારી પીડાઓ દૂર થાય છે, અને ચિત્તના તમામ સંતાપ થમી જાય છે.

૨૪. આશીર્વાચન માળ્યા પછી સર્વેએ ઊભા રહીને આરતી બોલવી. ત્યાર બાદ નમ્રભાવથી માથું નમાવી અણુને ત્રણ વાર નમસ્કાર કરવા.

૨૫. છેવટે હૃદયભર્યા અંતઃકરણથી શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:, એમ ત્રણવાર બોલવું.

૫.

નિત્યલોજન.

૧. વિચાર વિનાના એવા પશુઓજ ઇન્દ્રિયનું સ્મરણ કર્યા વિના કે તેને યાદ કર્યા વિના અન્ન ખાય છે. તો જે કોઈ ઇન્દ્રિયને યાદ કર્યા વિના લોજન કરે છે તેજો

પશુ સમાન નથી કે ? ગાય, ભેંસ, બળદ, ઘોડા વગેરે પાળેલાં જનાવરો અથવા સિંહ, વાઘ, વરૂ વગેરે વનની અંદરનાં જનાવરો, શરીરના પોષણને માટે પોતપોતાનું ખાવાનું ખાય છે. તેવીજ રીતે જો મનુષ્ય પ્રાણી પોતાનો ખોરાક કેવળ શરીરના પોષણ અર્થેજ ખાશે તો તેને પણ જનાવરની પંક્તિમાંજ ગણવો પડશે. એવા મનુષ્યોને નરપશુની સંજ્ઞાજ યોગ્ય ગણાશે.

૨. ખરેખર આવી રીતે કેવળ પેટભરા મનુષ્યો પશુ-વૃત્તિવાળાજ છે, એમાં શક નથી. ધાર્મિક માણસો આવી રીતે કદિ પણ અન્ન ગ્રહણ કરતા નથી.

૩. આપણા હિમેશના અનાજ પાણીમાં ઈશ્વરકૃપાનો અનુભવ કરીને જેઓ અન્ન ગ્રહણ કરે છે, અને જળ પીએ છે, તેઓ ખરેખર ધન્ય છે !

૪. આ જડ દેહના પોષણાર્થે સાક્ષાત્ ઈશ્વરજ આપણને અનાજ અને પાણી પૂરાં પાડે છે, એટલા માટે તેનું નામસ્મરણ કરીને જેઓ તેની બક્ષીસનો સ્વીકાર કરે છે, તેઓ પાપથી મુક્ત થાય છે, એમાં શક નથી.

૫. કેવળ પેટભરા લોકો ખાવું પીવું અને મોજ માણવી એમાંજ પોતાનું આયુષ્ય ગાળે છે; અને આખરે પોતાનો વિનાશ કરે છે. તમે તેમના જેવા થશો નહિ.

૬. તમારું લોજનગૃહ તે કંઈ ખાઈપીને મોજમ-
જાહે મારવાનું સ્થાન નથી; પણ પરમાત્માએ આપેલું
આ શરીર, તેનીજ કૃપાથી પ્રાપ્ત થનારી અન્નમય શ-
ક્તિથી રક્ષણ કરવાનું પવિત્ર સ્થાન છે. એમ ત્હમે સમજજો.

૭. સ્નાન સંસ્કારથી જેવી રીતે શરીરશુદ્ધિની સાથે
ચિત્તશુદ્ધિ પણ થાય છે અને યવીજ બોધએ, તેવી રીતે
અન્ન સંસ્કારથી આ જડ શરીરના પોષણની સાથે અંત-
રાત્માનું પણ પોષણ થાય છે.

૮. શાસ્ત્રનું વચન પણ એમજ છે—

શ્લોક

અશ્રીય વાય પિત્રય કુર્ય વાય વત્તતઃ ।

યૂર્પં કુરત તત્સર્વં માહિમ્ને પરમેશિનુઃ ॥

અર્થ—ખાણું, પીણું અથવા ખીણું જે કંઈ કાર્ય
ત્હમે કરો તે બધું પરમેશ્વર પ્રીત્યર્થે કરો.

૯. રોજની આતઃ ઉપાસના થયા પછી યજ્ઞમાન
અને કુટુંબમાંનાં ખીજાં સઘળાંઓએ મળીને લોજનગૃ-
હમાં એકઠા થવું. તે વખતે દરેકે ઉપરનું વચન પૂર્ણ રીતે
ધ્યાનમાં રાખવું.

૧૦. પોતપોતાની જગ્યા ઉપર બેઠા પછી સર્વેએ
અન્નદાયિની ઝોવી જે વિશ્વમાતા (અન્નપૂર્ણા) તેને નમ-

સ્કાર કરવા. પછી લાણી પીરસાયા પછી મુખ્ય ઉપાસકે પ્રાર્થના કરવી કે—

૧૧. હે આનંદદાયિની માતા ! આ અન્ન પવિત્ર કર. આ અન્નથી અમારા શરીરમાં દિવ્યસત્વ ઉત્પન્ન કર. આ અન્ન અને પાણીથી અમારા મનમાં હૃદયમાં મંગલમય વિચારો પ્રાપ્ત થઈ શકે, એવો અનુચ્છ અમારા ઉપર કર.

૧૨. પરમાત્માના નામસ્મરણથી પાવન નહિ થએલું અન્ન અને પાણી ત્હમે ખાશો અથવા પીશો નહિ.

૧૩. લોજન સમયે માત્ર ઈશ્વરના નામનું સ્મરણ જ કરવું એટલું જ નહિ પણ, શરીરનું પોષણ કરનારી જે આ અન્નમય શક્તિ છે તેનામાં તમામ વિશ્વની આધ્યશક્તિનું પ્રતિબિંબ છે, એવો પણ અનુભવ કરવો જોઈએ.

૧૪. અન્નમાં સદ્ભક્તોને પોતાના બહાલા પ્રભુની મૂર્તિ દેખાવી જોઈએ.

૧૫. ગળ્યા ગળ્યા પકવાનોનાં લોજનથી જેવી રીતે આ બાહ્ય શરીર પુષ્ટ થાય છે, તેવી રીતે મનુષ્યનો અંતરાત્મા પણ પ્રેમ, ભક્તિ, પવિત્રતા વગેરે આધ્યાત્મિક પકવાનોથી તૃપ્ત થવો જોઈએ. આવા આત્મિક લોજન વિના મીઠાં પકવાનોના લોજનની સાર્યકતા પૂર્ણ થતી નથી.

૧૬. આ પ્રમાણે સદ્ગુણકર્તાને ઘેર રહવારે અને સંધ્યાકાળે એમ બન્ને વખતે યતો લોજનવિધિ અતિશય પવિત્ર ગણાયો જોઈએ.

૧૭. મહાન્ મહાન્ સંત મહંતો એજ પ્રમાણે લોજન કરે છે, માટે ધાર્મિક મનુષ્યોએ પણ તેમનુંજ અનુકરણ કરવું.

૧૮. તુમારો ખોરાક આરોગ્ય આપનાર અને શક્તિ આપનાર હોવો જોઈએ.

૧૯. લોજનને માટે લખલૂટ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કદિ પણ કરવો નહિ. એ તરફ યનારો ખરથ આપણી આવકના પ્રમાણમાજ હોવો જોઈએ.

૨૦. મધ-દારૂથી પોતાની પ્રીતિ, દ્રવ્ય, પ્રાણ અને આત્માનો વિનાશ થાય છે, માટે તેનું સેવન કર્યો નહિ. દારૂ જેવું હળાહળ વિષ ખીણું કોઈજ નથી. માટે તેનો સ્પર્શ પણ કર્યો નહિ.

૨૧. જે પદાર્થોના સેવનથી માણસ વિચારથી ભ્રષ્ટ બનીને, તેના મનની પ્રવૃત્તિ પાપ તરફ દોરાય છે, એવા પદાર્થોથી ગહુજ ચેતીને દૂર રહેજો.

૨૨. કોઈ ખાસ ધર્મસાધનાને માટે જેમણે કોઈ એક વ્રત આરંભ્યું હોય તેમણે માસાદાર કરવો નહિ.

જેઓ મોંઝ ખાય છે તેમનાથી મનને રોકવાનું કે ઇન્દ્રિયોને મારવાનું કાર્ય જોઈએ તેવું થઈ શકતું નથી.

૨૩. રોજનો ખોરાક પૌષ્ટિક હોઈને સાદો હોવો જોઈએ.

૨૪. ખાવાના પદાર્થો ગમે એટલા મધુર કે સ્વાદિષ્ટ હોય, પણ જો તે શરીરને નુકશાન કરનારા હોય તો તે ઉપયોગમાં લેવા નહિ; કેમકે તે ખાવાથી શરીરમાં ભયંકર રોગો ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૫. કુટુંબમાંના દરેક માણસે કઈ જાતનું અને કેટલું અન્ન ખાવું, એ ખાજતો જેની તેની ઉમ્મર અને તબીયતના પ્રમાણમાં નક્કી કરવી.

૨૬. અન્ન સત્વવાળું હોવું જોઈએ, નિઃસત્ત્વ કદી પણ હોવું નહિ જોઈએ. ખાધામાં સ્વાદ આવે અને મનને તૃપ્તિ મળે એટલા સાફ હોયેના ખોરાકમાં વારંવાર ફેર બદલ કરવો.

૨૭. આજ લોજનને માટે કયા કયા પદાર્થો કે વાનીઓ કરવી છે, એ નક્કી કરવાનું કામ ગૃહિણીનું છે.

૨૮. વેધ એ શરીરના આરોગ્યનો ગુરૂ છે, માટે કયા પદાર્થો ખાવા અને કયા પદાર્થો નહિ ખાવા, એનો નિર્ણય

વેધે કરવો. એક રીતે જોતાં વેધ એ દેવોનો પ્રતિનિધિ છે. તેની આજ્ઞા ભંગ કરવાની સત્તા કોઈને પણ નથી.

૨૯. લોજન સમયે મનની વૃત્તિ જરા પણ ખિન્ન, ઉદાસ અથવા દુઃખી રાખવી નહિ; પણ અત્યંત ઉદ્દાસ-વાળી, આનંદવાળી અને સંતોષી રાખવી જોઈએ.

૩૦. જમતી વખતે વચમાં ઉપયોગી સંભાષણ, ચાલુ વિષયોની ચર્ચા, સભ્યતાવાળા વિનોદ, એટલી બાબતો ચાલવા દેવી. એથી કરીને મન સુપ્રસન્ન થાય છે. પોતાના પુત્રોને આ પ્રકારે જમતા જોઈને જગ-ન્નાતા ખુશી થાય છે.

૬.

ધંધોરોજગાર.

૧. સ્તુવારનું લોજન કર્યા પછી ઓછીક વિશ્રાંતિ લેવી, અને પછી પોતાનો ધંધો કરવા માટે જવું.

૨. પગાર લઈને બીજાની નોકરી કરનાર હો, કે સ્વતંત્ર વેપાર રોજગાર કરનાર હો, જેણે તેણે પોતાના કામ ઉપર નિયમિત વખતે હાજર થવું જોઈએ.

૩. કારણકે કોઈ પણ કામ નિયમિત વખતે કર્યા વિના તેમાં યશ મળતો નથી. જે કોઈ આ નિયમનું

ઉલ્લંઘન કરે છે તે પોતાની સત્ય નિષ્ઠાને પામતો નથી. એટલા માટે નિયમિતપણા તરફ બેઠરકાર રહેનારા લોકો ઈશ્વરના મહાન્ દોષી ગણાય છે.

૪. હુમેશના કામની શરૂઆત કરવા પહેલાં ઈશ્વરની સહાયતા માગવી જોઈએ.

૫. દરેક માણસના કામકાજમાં અનેક ભૂતના મોહ, આક્રમો, અડચણો અને વિઘ્નો હોય છે. તે બધાની સાથે ઝઘડો કરી તેના ઉપર વિજય મેળવવો, એ કાર્ય શ્રદ્ધાવાન લક્ષ્મી વિના ખીજાને માટે શક્ય નથી.

૬. જે પ્રપંચ સાગરમાં હુમેશાં મહાન મહાન્ અભિમાની પુરુષોની જીવનનૌકા, મોહરૂપી ખડક ઉપર અડળાઈને નાશ પામે છે તે અસીમ મહાસાગરમાં સાધારણ દુબળાં મનુષ્યોનું શું ગણું? એટલા માટે તમામ અભિમાનનો સત્વર ત્યાગ કરો અને પોતાની જીવનનૌકાનું સુકાન પરમાત્માના હાથમાં સોંપો. તેજ તમોને સામે પાર લઈ જશે.

૭. ખેતીવાડી કે વ્યાપાર, અર્થશાસ્ત્ર, વેદક, ન્યાય-શાસ્ત્ર કે યંત્રશાસ્ત્ર; તેમજ શિક્ષણ, અધ્યાપન કે સંગીત વગેરે કળાઓ; અનંતજ્ઞાનવાન એવા પરમાત્માના કરતાં, અમો અદ્ય જુદિવાળા મનુષ્યોને વધારે સાધ્ય

છે, એમ તમે માનો છો કે? સંસાર વ્યવહાર ચલાવવાના કાર્યમાં જ્ઞાનનિધિ એવો જે પરમાત્મા, તેના કરતાં આપણે વિશેષ પ્રવિણ છીએ, એમ તમોને લાગે છે કે?

૮. સુખ અથવા સંપત્તિ ઈશ્વરકૃપા વિના શી રીતે પ્રાપ્ત થશે? એ ધ્યાનમાં રાખજો કે અભુમસાદ વિના એક કોડીનો પણ લાલ થઈ શકતો નથી.

૯. પરમાત્માના હે સાચા ભક્તો! અભિમાન એ નાસ્તિકતાનો કેવળ જૂલથાપ અવસાવે તેવો પડદો છે, એમ નક્કી સમજજો. તેનો એકદમ ત્યાગ કરો. ઈશ્વર-પ્રસાદ માત્રા વિના સંસારનાં કૃત્યોમાં પ્રવર્તશો તો તમારા ધંધાસોજગારમાં તમોને કદિ પણ યશ નહિ મળતાં, સ્વાર્થની ખાતર ધનલોભથી અનેક તરેહનાં ઘોર પાપો કરીને, આ લોકના અને પરલોકના મુખોથી માત્ર વિમુખ થશો, એ સંપૂર્ણ રીતે ધ્યાનમાં રાખજો. ૨૭

૧૦. ન્હાનાં મોટાં તમામ કાર્યોમાં પોતાનો જોડો આધાર સર્વસત્તાવાન અણુ-ઉપર રાખજો. જ્ઞાન, અને જાણ આપનાર તેજ સર્વસમર્થ અણુ છે. અને કદિનું પ્રસંગોમાં એ સમર્થ અણુનેજ સલાહ પુછજો. ૨૮

૧૧. સંકટ સમયે શું કરવું અને કેવી રીતે વર્તવું,

એ વિષે તે ભક્તવત્સલ અભુજ તમોને કહેશે. તે વત્સલ પિતા તમોને આપત્તિકાળમાં કદિ પણ બુદ્ધાપણું બતાવશે નહિ.

૧૨. કોઈ પણ કામ કરતી વખતે તમોએ ગમે તેની નોકરી સ્વીકારી હશે, તોપણ સર્વશ્રેષ્ઠ અભુ તમારા માથા ઉપર તમારો ધણી વિરાજે છે, અને તમે તેના સેવક છો. તમોએ તેની આજ્ઞા પાળવીજ જોઈએ, એ કદિ ભુલશો નહિ.

૧૩. તમો ઘેર બેઠાં શરાશ્રીનો ધંધો આદરે, કે ભરખભારમાં દુકાન માંડી વેપાર કરો; તેમજ તમારી નોકરી કોઈ મહેટી પેઢી ઉપર હોય કે કોઈ રાજદરબારના મહાન્ હોદ્દા ઉપર હોય, પણ તમોએ એવો ભાવ હમેશાં જાગૃત રાખવોજ જોઈએ કે, “તમો સાક્ષાત્ પરમેશ્વરની પવિત્ર સેવા કરો છો અને સર્વકાળ તેની નજર નીચે છો.”

૧૪. તમારો ધંધો રોજગાર અને તે કરવાનું સ્થળ એ બંને જોવી રીતે પવિત્ર છે તેવી રીતે તમારાં કામ કરવાનાં હથિયાતો પણ પવિત્ર છે; માટે તેનો ગેરઉપયોગ કદી પણ કરશો નહિ.

૧૫. રાજાનું રાજવેત્ર, શસ્ત્રવેદનાં તીક્ષ્ણ હથિ-

ચારો, વૈધનું નલિકાયંત્ર, લેખકનો - કલમ ખડીયો, સુતારનો વાંસલો કે રંદો, લુહારની ઓરણુ હથોડી, ખેડુતનું હળ વગેરે પોતા પોતાના ધંધાનાં જે પરમ પવિત્ર સાધનો છે, તે ઈશ્વરને અર્પણ કરીને તેની સેવામાં ઘસાવાં જોઈએ. તેના પવિત્ર પાદસ્પર્શથી તે પાવન થાય છે. જેઓ તેનો ગેરઉપયોગ કરતા નથી, એટલે કે હમેશાં યોગ્ય કાર્યમાં વાપરીને તેનો સારો ઉપયોગ કરે છે, તેજ પોતાના દેખેદેખણીના વિશ્વાસુ નોકર છે. એવાઓનેજ પ્રભુ પ્રસન્ન થાય છે. એટલા માટે એવાજ સેવકો ધન્યવાદને પાત્ર છે !!

૧૬. એવા શ્રેષ્ઠ ધણીની નોકરી કરવામાં બેઠકકાર રહેશે નહિ. તેણે મુકરર કરી આપેલું કામ સંતુષ્ટ મનથી, ઈમાનથી, પ્રમાણિકપણાથી અને ઉદ્યોગસહ કરનારે માટે તૈયાર રહે.

૧૭. આ શ્રેષ્ઠ ધણીની સેવા કરવામાં જેઓ કસૂર કરે છે, અથવા પોતાના કર્તવ્યનો લાગ પૂરી રીતે ભાગવતા નથી, તેઓ આજસરૂપી દોષની શિક્ષાને પાત્ર થાય છે. આજસને માટે જે દોષ શિક્ષા હોય તો તે અપવાસ છે. જે દોષ ઉદય કરે છે તેનેજ પેટભરીને ખાવાનો અધિકાર છે; જે નિરૂધ્ધની માણસ પેટપુરતું ખાય છે તે

પોતાના ઘણીનું અન્ન ચોરે છે; એટલે તે ચોરીનું કર્મ કરે છે, એમ સમજવું.

૧૮. ચાર દહાડા હદ ઉપરાંત કામ કરવું અને આઠ દહાડા સુધી ખૂબ ઉઘવું, એવા અનિયમિતપણે પ્રભુના વિશ્વાસુ નોકરે કામ કરવું નહિ. હમેશાં આછામાં આછા ૭-૭ કલાક એકસરખી રીતે અખંડ મહેનત કરવીજ જોઈએ.

૧૯. નિત્યનું વર્તન આપણે કેવી રીતે ચલાવીએ છીએ, કેટલું કામ કરીએ છીએ, આપણને બહેલી શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓનો ઉપયોગ કેવો અને કેટલો કરીએ છીએ, તે બધાનો પૂરેપૂરો હિસાબ આપણામાંના દરેક જણને ઈશ્વરની સન્મુખ ખાસ રજુ કરવો પડશે.

૨૦. કુટુંબના પોપણને માટે જે વ્યવસાય કરવો પડે છે તે વ્યવસાય હમેશાં ઘણા મનગમતો અને આનંદપ્રદજ હોય છે એમ કંઈ નથી; તોપણ તેનાથી કંટાળવું નહિ જોઈએ. એથી કરીને ચિત્તને ઉદ્વેગ થવો ન જોઈએ. ગૃહવ્યવસાયમાં ગમે તેટલો ત્રાસ પડે અને વખતે ચીડ ચડે, તોપણ આપણું ચિત્ત તો શાંત અને સંતોષી રાખવું જોઈએ.

૨૧. કામધંધો કરતી વખતે ચિત્ત ચંચળ થઇને કદાચ લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે મનોવિકારો પ્રગળા થાય, અથવા તો પૈસા મેળવવાની ખાતરે પાપ કર્મ કરવાનો મોહ થાય, તો તુરતજ તે શાંતિધામ પર-
મેશ્વર તરફ દોડી જાવો, અને—“હે પ્રભુ ! મહાફરવાણી કર, પાપ મોહથી મને બચાવ, દ્રવ્યલોભથી મને દૂર કર, અને આ પ્રસંગે ગને કાળુમાં રાખ.” એમ કહીને તેની દયા માગજો.

૨૨. નિરંતર ઉદ્યોગ કરવાને માટેજ ઈશ્વરે આપ-
ણને જન્મ આપ્યો છે; માટે હમેશાં સંતોષી અંતઃકરણથી મહેનત કરો. જેઓ ઘણી શુશીલી મહેનત કરે છે, તેઓ જ્ઞાન, આરોગ્ય અને પવિત્રતાને પ્રાપ્ત કરી આ-
લોક અને પરલોકમાં સુખી થાય છે.

૨૩. વિશ્વાસપૂર્વક મહેનત કરવી એ ઈશ્વરની મ-
હાન ઉપાસના કરવા બરાબર છે. જેઓ પોતાની શક્તિનો આ પ્રકારે ઉપયોગ કરે છે, તેઓ વિશ્વની આદ્યશક્તિની ઉત્તમ ભક્તિ કરનારા છે, એમ જાણવું. તે અનંત શક્તિ-
વાન વિશ્વનાયકની પ્રગળ ઈચ્છાના પ્રવાહમાં, આપણી ઈચ્છાઓને વિસારી મુકીને, અંતે તેના અગ્રાધ મહા-
સાગરમાં પોતાનું જીવન સરસ રીતે નહવડાવે છે—શુદ્ધ

કરે છે, તેઓ એક રીતે ઉત્તમ પ્રકારનું યોગસાધન કરે છે એમ બાણુવું. એવાઓના જીવનને ધન્ય છે ! તેમનું મુચરિત્રધન્યવાદને પાત્ર છે !

૨૪. પોતાનો હમેશનો બ્યવસાય, તે એક મહા જ્ઞે-
રજીવમનું કામ છે, એમ સમજીને જેઓ અસંતોષી
મનથી કામ ઉપર બાય છે, અને તે કામ કરતી વખતે
હંધિરનું નામ લેતા નથી, તેમજ સાંજે કંટાળી,—થાકીને
જેઓ ઘેર આવે છે તેઓ ખરેખર નાસ્તિક છે.

૨૫. ખરો આસ્તિક ભક્ત સાંજે પોતાના કામ ઉ-
પરથી પોતાના ઘર તરફ પાછો ફરતી વખતે અંતાક-
રણમાં ઉદ્ઘાસવૃત્તિથી અને ઉપકાર બુદ્ધિથી વિશેષ આ-
નંદી જને છે. તેઓનો આત્મિકઆનંદ તેમના મુખ
ઉપર રમતો રહે છે, એવા સાચા ભક્તોજ પ્રભુના ખરે-
ખરા સેવકો છે. એવાઓની પ્રભુસેવા ધન્યવાદને પાત્ર
છે, એમાં શક નથી.

૭.

મનરંજન.

૧. નિત્યનું કામ પૂરું કર્યા પછી મનરંજન કરવા
માટે સાંજે ડોઈ પાણુ બાતની રમત ગમતની જરૂર છે;
પરંતુ તે સાદી અને નિર્દોષજ હોવી જોઈએ.

૨. મહેનત અને આરામ, કામ અને મનરંજન એ બન્ને ઈશ્વરેજ ગણેલાં છે, એટલા માટે તે સર્વ પવિત્ર છે.

૩. સર્વ સત્તાવાન પ્રભુ પોતાના દરેક સેવકની પાસે સંપૂર્ણ અંતઃકરણથી કામ કરાવે છે, અને તે પછી તેના પ્રમાણમાંજ દરેકને આનંદની બક્ષીસ વહેંચી આપે છે. સ્ત્રી પુરૂષો, છોકરાં છોકરીઓ સર્વને માટે, તેમની યોગ્યતાના પ્રમાણમાં પરમદયાળુ પ્રભુએ મનરંજનના માર્ગો યોજી રાખ્યા છે.

૪. કર્તવ્યથી બેદરકાર રહીને જેઓ પોતાનો ગણે વખત મોજશોખમાં ગુમાવે છે, તેઓ જેમ શુન્હાને પાત્ર છે, તેમ વિશ્રાંતિ લીધા વિના અને મનને ગમત આપ્યા વિના જેઓ સતત મહેનત કર્યા કરે છે, તેઓ પણ દોષને પાત્ર છે. એવા લોકોએ હમેશાંને માટે સ્મશાન નિવાસ સ્વીકાર્યો છે, અને પોતાનું જીવન અળાંક ચોકમય બનાવી દીધું છે, એમ કહેવાને માટે કોઈ જાતની અડચણ નથી.

૫. સ્વર્ગમાં ચોકનું નામ નિશાન કંઈ નથી, કારણ કે પરમેશ્વર કંઈ ફર, નિર્દય, પાપાણુ હૃદયનો ધણી નથીજ.

૬. હમેશાં આનંદવિનાની સ્થિતિમાં રહેવું એ

પવિત્રપાત્રું ક્યાંનું ? અને સર્વદા દુઃખ કરતા રહેવું એમાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ ક્યાંથી ?

૭. "કામને પ્રસંગે કામ, અને આનંદને વખતે આનંદ કરો," એવી ઇશ્વરની આસા છે.

૮. ઉદ્યોગ કરવો એ જેમ આદ્યશક્તિની પૂજા છે, તેમજ મનરંજન એ પણ તે આનંદસ્વરૂપ પરમાત્માની આરાધનાજ છે.

૯. હે સદ્ભક્તો ! જેવી રીતે પ્રભુ કામ કરે છે અને આનંદ માણે છે, તેવી રીતે ત્હમે મહેનત કરો અને તે પછીજ વિશ્રાંતિ મેળવો.

૧૦. પ્રભુની શક્તિથી જેઓને કામ કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાયછે, અને જેઓનામાં તેનો શાશ્વત આનંદ નિવાસ કરેછે, તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

૧૧. મનરંજનાર્યે અનેક પ્રકારની મોજમજાહ કરતી વખતે ત્હમારું મુખકમળ સ્વર્ગીય આનંદથી પ્રકુલિત અને તેજસ્વી દેખાવું જોઈએ.

૧૨. ઠોઈપણ પ્રકારના આનંદની અથવા તો સુખ-લોગની પરમાવધિ થાય તે હિતકારક નથી. એથી કરીને મનુષ્યનું મન બ્રહ્મ થઈને તેના આત્મામાં લઘુતા અને વિપયલુપ્તિપણું ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૩. વિપત્તિજનો સીસમાગમ અને મહિરાપા-
નદારા સુખ મેળવવાની ઇચ્છા રાખે છે; પરંતુ તેઓ
તુરતજ કસાય છે. એવા હજારો લોકો હમેશાં દુર્ઘસનના
અક્ષરમાં સપડાઈને પોતાના સર્વસ્વનો વિનાશ કરી નાખે છે.

૧૪. વિનાશનાં એ બે સાધનોથી સુરજનો સર્વ
પ્રકારે દૂર રહે છે.

૧૫. મનુષ્યજાતિ માટે બ્યભિચાર અને મદ્યપાન,
એ બેના જેવું આ પૃથ્વી ઉપર બીજું જીવતું નરક નથી.
આ રોગ નરકમાં વસનારા દુષ્ટજનો જાતિબદ્ધ થએલા
માનવ શક્તિ છે, એમ સમજીને હિંમતી છાયામાં
પણ ઉભા રહેવું નહિ. તેમનો શ્વાસોશ્વાસ તે કેવળ કાલ-
ફૂટ વિષ જાણવું ! અને હિંમતો સ્પર્શ તે નારકીય આ-
ભડાઉ છે ! !

૧૬. જરિણી સીના સમાગમથી સુખ મેળવવાની,
અથવા તો હિંમત સુખના અવલોકનથી આનંદ મેળવવાની
દુષ્ટ ઇચ્છા જેના મનમાં ઉત્પન્ન થઈ, હિંમે મૃત્યુએ ઘેર્યો
છે, એમજ જાણવું !

૧૭. અવિચારી અને અદ્ય અનુભવવાળા યુવાન
ગૃહસ્થો, એશઆરામી, વિલાસી અને ચીકણા સ્વભાવની
સીંધોની સાથે વિશેષ ભાષણ, સહવાસ અને હાસ્ય-

નોદ કરેછે, તેવી રીતે ત્હમે સહજ પણુ કરશો નહિ;
મકે આવી જાતની ઠઠામશ્કરીથી મનની પ્રવૃત્તિ યાપ
રફ દોરવાતાં વિલંબ લાગતો નથી.

૧૮. ઘૂત કે જુગાર રમશો નહિ. એથીક રીતે વિનાશ
મને વિપત્તિ પ્રાપ્ત થાય છે

૧૯. શેજ કેવી જાતની ગમત કરવી, અને ત્હમાં
તલો સમય ગાળવો, એ વિષે ત્હમે પ્રત્યક્ષ પ્રભુનેજ
મૂછજો. કેવળ ચોતાના વિચાર ઉપર વિશ્વાસ રાખીને
મોતાને હાની કરશો નહિ.

૨૦. શરીરને અને મનને જે હિતકારક હોય
તેવીજ રમતો રમજો. માત્ર એ રમતો નિર્દોષ હોવી જોઈએ.

૨૧. એવી રમતો અનેક છે. એકજ જાતની રમત
ખીને મનને કંટાળો આવે નહિ તે માટે શેજ નવી
નવી રમતો રમવી.

૨૨. ખંધી રમતગમતોમાં ગાયન જેવી અતિશય
પ્રેક્ષ ગમત ખીજી કોઈ નથી. ઉચું સંગીત આ લોકમાં
સ્વર્ગના અનુભવને આપે છે.

૨૩. ગાવાથી ચાક ઉતરી જાય છે, દુઃખ ભૂલી
જવાય છે, ચિંતા દૂર થાય છે, મનોવિકારનું શામન થાય
છે, મોહની સાથે લડવાનું બળ પ્રાપ્ત થાય છે, અંત-

સાત્માને આનંદ મળે છે, અને મનુષ્ય, અધિકાધિક ભક્તિમાન, થાય છે.

૨૪. અપવિત્ર, અનીતિમાન અને વિવથી કર્મો જેવાં નીચ કર્મોમાં જેઓ ગાયનકળાનો ગેરઉપયોગ કરે છે તેમને ધિક્કાર છે. મનની નીચ પ્રવૃત્તિઓ વધારીને મનુષ્યને મહોન્મત્ત ણનાવનારા ગાયનથી જેઓને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ, કપટરૂપી જાળ ફેલાવનારી વેશ્યા-સ્ત્રીઓના હાવભાવવાળા ગાયનોથી જેનું ચિત્ત તદ્રૂપ થઈ જાય છે, તેઓ પોતાના અને ધીજાના આત્માઓનો પણ વિનોશ કરી નાખે છે.

૨૫. શુદ્ધ અને પવિત્ર સંગીત એ માનુષી પદાર્થ નથી, પણ દેવી છે, સિતાર, મૃદંગ, ણીન, વીણા વગેરે વાદ્યોના મધુર સ્વરો જ્યાં લેઉંરાય છે, ત્યાં આનંદદાયિની વિશ્વવિમોહિની જગજ્જનની નિવાસ કરે છે. જે ગાયનમા તેની પ્રતિભા અને નિવાસ નથી તે ગાયન ગમે તેટલું સુરવરિત અને મધુર હોય તોપણ તે અમંગળ છે, એમ જાણવું; કેમકે એથી દિવ્ય આનંદ મળતો જ નથી.

૨૬. ગાયન અને વાદ્ય એ બન્નેને સદ્ભક્તોએ પવિત્ર ગણવાં તેમનો ગેરઉપયોગ કરીને તેમને વાદ્ય યવ્ત્ર દેવાં નહિ. શુદ્ધ અને પવિત્ર સંગીતની સ્વરલહરીથી જે ધર

હમેશાં પાંપન થાય છે, ત્યાં હમેશાં શાંતિ, વિરામ અને ઐક્યલાવનો નિવાસ રહે છે.

૨૭. તમારાથી થતી શકે તો રંગભૂમિ ઉપર થનારી નાટ્યકળાદ્વારા મનરંજન અને નીતિશિક્ષણનું ઐક્ય કરો. ઉત્તમ નાટકથી મનરંજન થવા ઉપરાંત બોધ પણ મળે છે.

૨૮. નાટ્યકળામાં ઇન્દ્રિયે અદ્ભુત બળ મૂકેલું છે. એ દ્વારા જેઓ પોતાનું ઝંનિ બીજાનું હિત આધી શકે છે તેઓ બેશક ધન્યવાદને પાત્ર છે.

૨૯. સારા નાટકોથી ઘણા પાપીઓ સન્માર્ગમાં ફેરાયા છે, સમાજના અનેક દુષ્ટ રિવાજોનો વિલય થયો છે, દુઃખી અંતઃકરણને આનંદનો લાલ થયો છે, ઉદ્દેગવાળા ચિત્તમાં ધીરજ આવેલી છે, દુર્વ્યસનોથી લોકોનું રક્ષણ થયું છે, અને ઘણાઓમાં નૂતન જીવન રેડાયું છે.

૩૦. એટલા માટે યુવાન ગૃહસ્થોએ ભેગા મળી મદ્બોધ અને જ્ઞાનથી સંપૂર્ણ એવો કોઈ પૌરાણિક અથવા નવો રચેલો કથાભાગ કોઈ કોઈ પ્રસંગે નાટકના રૂપમાં ભજવી બતાવવો, અને તેવડે પોતાનું તથા પોતાના મિત્રોનું મનરંજન કરવું. માત્ર એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે એવા પ્રસંગો વારંવાર લાવવા નહિ.

૩૧. એવે પ્રસંગે બધાઓએ સંભાળ રાખવી જોઈએ. હુદ્દ સીયો અથવા દુર્વ્યસની પુરુષોને આવા કાર્યમાં બૂલેચૂકે પણ સામેલ થવા દેવા નહિ. કોઈ પણ જાતનો અયોગ્ય તથા ખિલત્સ પ્રકાર થવા દેવો નહિ. જેથી કરીને અંતઃકરણ બ્રહ્મ થઈને નીતિનો ખગાડો થવાનો ભય હોય એવી બાબતોથી બહુ સાવચેત રહીને દૂર રહેવું જોઈએ. તેમજ જેથી કરીને આરોગ્યતાની હાનિ થઈને શરીરપ્રકૃતિ ખરાબ થવાનો સંભવ છે એવી દેવો બાબત અને દુર્વ્યસનોથી ઘણુંજ ચેતીને રહેવું જોઈએ. દુકામાં એવી જાતની રમતગમતોથી પોતાનાં નિત્યનાં અને વિશેષ મહત્વનાં કર્તવ્યોમાં કદિ પણ બેઠ-રકારી આવવા દેવી નહિ.

૩૨. નાટકની રંગભૂમિ અને તે ઉપરનો બધો સામાન ઈશ્વરને અર્પણ કરો. આખા વિશ્વનો સંચાલક પ્રભુ કે જે વિશ્વનો સૂત્રધાર છે, તે ત્હમારી રંગભૂમિ ઉપર જીતો છે, અને ત્હેની સામે ત્હમે નૃત્ય, ગીત વગેરે કરો છો, એવો મંગલમય ભાવ અંતઃકરણમાં સદા જાગૃત રાખો.

૩૩. આ રમતગમતો ઉપરાંત કોઈ કોઈ વખતે આય-કાળે મિત્રમંડળને પોતાને ઘેર નિમંત્રણ કરીને સર્વે એકત્ર થઈ ઉપહાર કરવો. એક બીજાની સાથે વિવિધ

વિષયો ઉપર સંભાષણ કરવું. આવી જાતના સુદૃઢસમા-
ગમથી એક બીજામાં મિત્રભાવ વધીને બંધુત્વભાવનો
વધારો થાય છે.

૩૪. તેમજ અંતઃકરણના મિત્રો સાથે બગીચાઓમાં
અથવા ઉપવનોમાં ફરવા જઈને મિત્રસમાગમનું સુખ
અનુભવવું. કદિ જંગલમાં અથવા પર્વતઉપર, કદિ સુંદર
નદી તીરે કે પ્રશાંત મહાસાગરને કિનારે, એકાંત સ્થળે
બેસીને રમણીય સૃષ્ટિચોલાનું અવલોકન કરીને, જગતનો
ચલાવનાર જે પરમાત્મા ત્હેની સાથે સમાગમ કરવો.

૩૫. સાધારણ વ્યવહારમાં બધાની સાથે ખુદલા
હિલથી વર્તવું, હસી ખેલીને રહેવું, કઠોર વચનોથી કોઈનું
પણ મન ફૂલવવું નહિ, સર્વદા ન્હાના મોટા સાથે બંધુ-
ભાવથી વર્તીને સર્વનો પ્રેમ મેળવવો.

૮.

અભ્યાસ અને વાંચન.

૧. સ્થાને જમવા પહેલાં કે જમવા પછી કુરસદને
વખતે બોધદાયક ગ્રંથો કે માસિક પુસ્તકો વાંચવાં.

૨. માણસ એ શરીર, આત્મા અને મન એ ત્રણથી
બનેલ છે. તેમાંથી શરીરનું પોષણ થવા માટે અન્ન

જોઈએ છે, અને આત્માનું પોષણ થવા માટે લક્ષિતનો ખોરાક જોઈએ છે. તેજ પ્રમાણે મનનું પોષણ થવા માટે તેને જ્ઞાનરૂપી ખોરાકની જરૂર છે. એ વિના હૈનામાં રહેલી શક્તિઓ પૂર્ણાવસ્થામાં પહોંચી શકતી નથી.

૩. હંમારું વાંચન નકામું, નિરૂપયોગી ન હોવું જોઈએ. જે વાંચનથી હંમારાં અંતઃકરણ ક્ષણ થવાનો સંભવ હોય, તેવી જાતનાં પુસ્તકો હંમે બિલકૂલ વાંચ્યો નહિ.

૪. શ્રેયો એ આપણા મિત્ર તરીકે છે. દુર્જનની સોળતથી મનુષ્ય જેમ ત્વરાથી બગડે છે, તેમ ખરાબ પુસ્તકોના વાંચનથી મનની પ્રવૃત્તિ દુરાચરણ તરફ દોરાતાં બહુ વિલંબ થતો નથી. એટલા માટે એવાં પુસ્તકોનો હંમે સ્પર્શ પણ કરતા નહિ.

૫. ઉત્તમ શ્રેયો સમાન ખીલે કોઈ શ્રેષ્ઠ સત્સમાગમ નથી. માણસ જાતને માટે એવા શ્રેયો જેવો ખીલે કોઈ વિશ્વાસુ અને શ્રેષ્ઠ ગુરુ નથી.

૬. શ્રેયોને વાચા નથી, છતાં યુરકેલીની વખતે તે કિંમતી સલાહ આપે છે, તેમજ હૈમને હાથ નથી, છતાં તે દુઃખી જનોનાં આંસુઓ લોહે છે.

૭. દરેક ગૃહસ્થે ઉત્તમ પુસ્તકોનો સંગ્રહ કરવો, અને તે સંગ્રહ જ્ઞાનસ્વરૂપ ઈશ્વરને અર્પણ કરવો.

૮. શક્તિના પ્રમાણમાં કોઈ કોઈ પ્રસંગે સારા પુસ્તકો વેચાતાં હેવાં, અને દિનપ્રતિદિન એ સંગ્રહ વધારતા જાયું.

૯. દરેક કુટુંબમાં આવી તરફનો અંથસંગ્રહ હોવો જોઈએ. તે ન્હાના પ્રમાણમાં હશે તોપણ ચિંતા નહિ; પણ જુદા જુદા દેશમાં જે ઉત્તમ ઉત્તમ અંથ-કારો થઈ ગયા છે તેમના સારા સારા અંથો તેમાં અવશ્ય હોવાજ જોઈએ.

૧૦. શરીરના પોષણને માટે ખોરાકના જુદા જુદા પ્રકાર પાડવા પડે છે, તેવી રીતે મનનો ખોરાક જે જ્ઞાન તેના લિન્તલિન્ન પ્રકાર હોવા જોઈએ. માટે તેમારા અંથસંગ્રહમાં વિવિધ વિષયોનાં પુસ્તકો હોવાં જોઈએ.

૧૧. પદાર્થવિજ્ઞાન, કાવ્ય, નાટક, ઇતિહાસ, તત્ત્વ-જ્ઞાન, સત્પુરુષોનાં ચરિત્રો, બોધદાયક કથાઓ, પ્રવાસનાં વર્ણનો, નામાંકિત વક્તાઓનાં ભાષણો વગેરે સઘળા વિષયોના અંથોનો સંગ્રહ કરવો; અને વિશેષે કરીને દરેક રાષ્ટ્રમાંના ધર્મઅંથોનો ખાસ સંગ્રહ કરવો.

૧૨. એવા અંથો ઉત્તમ પ્રકારનું ધન છે એમ સમજી રહેવું સારીરીતે જતન કરવું. તેમાં ઇશ્વરી સત્યોનો

ભંડાર છે, એ સારીરીતે ધ્યાનમાં રાખીને ઘણું જતન કરી તેનું શ્રદ્ધાપૂર્વક પઠન કરવું.

૧૩. નીતિશાસ્ત્રસંબંધી, ઇતિહાસસંબંધી અથવા તો સ્પષ્ટિજ્ઞાન વિષયક કોઈપણ શાસ્ત્ર સંબંધી જે કોઈ સત્યો છે, તે સાક્ષાત્ ઇશ્વરથી પ્રાપ્ત થએલાં છે, એટલા માટે તે ઇશ્વરદત્ત બક્ષીસ છે, એમ જાણીને તેનો સદ્ભાવપૂર્વક આદરસત્કાર કરવો જ જોઈએ.

૧૪. આપણું રાજનું વાંચન નિયમિત હોવું જોઈએ. અતિ વાંચનનો કોષ સહજ પણ થવો જોઈએ નહિ.

૧૫. અતિશોજનથી જેવી રીતે સરીરને કષ્ટ થાય છે તેવી રીતે અતિવાંચનથી મનને ત્રાસ ઉપજે છે.

૧૬. ખાધેલો ખોરાક પાચન નહિ થવાથી શરીરમાં લયંકર બ્યાધિઓ થાય છે.

૧૭. તેજ પ્રમાણે અમણિત શંકો એક સરખા વાંચી જવાથી મન ત્હેનો ભાર સહન કરી શકતું નથી, અને તેથી ત્હેની તમામ શક્તિઓ ક્ષીણ થાય છે, જેના પરિણામમાં ત્હેનામાં વિચાર કરવાનું બળ રહેતું નથી.

૧૮. ખરો વાંચનાર હોય છે તે તો રોજ ચોડાંજ પાનાં વાંચે છે, અને તેપણુ ખરાબર મનન કરીને ત્હેમાંનો વિષય પોતાનો કરી લીધા વિના આગળ વાંચતો જ નથી.

૧૯. વાંચનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કેવળ માહિતીજ મેળવવી કે મનરંજન કરવું એટલોજ નથી, પણ વિચારદ્વારા મનની સુધારણા કરીને તેની તમામ શક્તિઓને પૂર્ણરૂપમાં ખીલવવી એ છે.

૨૦. વિચાર એ મનનો પાચનરસ છે. પાચનરસથી પેટમાં અન્નનું પાચન થઇને તેનો પરિપાક થાય છે, તેવી રીતે વિચારથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેથી કરીને માણસનામાં ડહાપણ આવે છે. માહિતી મેળવવાથી અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે, અને શ્રંદ્ધામાં જે કંઈ કહ્યું હોય છે તેથી આત્માનું ચોપણ થાય છે.

૨૧. એટલા માટે, આતિશય વાંચનની, અતિશય અધ્યાસની અથવા અનેક ગાળતો મગજમાં ભરી રાખવાની લાલસા રાખવી નહિ. ધ્યાન અને મનનદ્વારા સ્વતંત્રપણે વિચાર કરવાનું બળ વધારીને પોતાનો બુદ્ધિવૈભવ કાયમ રાખવાની ધૃષ્ટિ રાખવી.

૨૨. ત્હમે જે જે વાંચો તેનાં સાધક બાધક પ્રમાણોનો વિચાર કરીને શાંત મનથી મનન કરજો. તેમાંથી જે સત્ય નીકળે તેનું ગ્રહણ કરજો, અને તે પ્રમાણે વર્તન કરવાનો સતત પ્રયત્ન કરજો.

૨૩. આખી જીંદગી વાંચવામાં જાય, અને સેંકડો શ્રેયો વાંચીને ઊધા નાખવામાં આવે તોપણ જેના મનનું

શકાશીલપણું જતું નથી અને જેને સત્યની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તેણે વાંચન માત્ર ઉપલકીયું જ છે, એમ જાણવું.

૨૪. ખરું જ છે કે સમુદ્રની સપાટી ઉપર તરનારને પાણી ઉપર તરનારાં ઘાસ પાંદડાં જ મળશે ! તળિયાંમાં ફૂલકી માર્ગો સિવાય સત્યરૂપી મોતી ક્યાંથી મળી શકશે ?

૨૫. ઉપલકીયું વાંચન વાંચનાર વિચારશૂન્ય પુરૂષે જોઈ હજારો ગ્રંથો વાંચ્યા હોય તોપણ તેથી તેને કોઈ જેટલું પણ જ્ઞાન થશે નહિ. પરંતુ વિચારશક્તિવાળા વાંચકે કોઈપણ ગ્રંથનું એક જ પાત્ર વાંચ્યું કે તેને તેમાં અપારજ્ઞાનનો લાંઠાર જણાઈ આવે છે.

૨૬. જ્ઞાન મેળવવા માટે કંટાળો ખાશે નહિ. ગમે તેટલા ઘરડા થાઓ તોપણ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરવામાં શરમાવું નહિ. શરીર પૃથ્વી ઉપર પડતાં સુધી કરીને જ્ઞાન મેળવો.

૨૭. સર્વનો શ્રેષ્ઠ ગુરુ જે પરમેશ્વર હોના અરણ્ય-કમળમાં રહીને જ્ઞાન મેળવવાના કામમાં હમેશાં કરીને મહેનત કરવી, એના જેવું મહાભાગ્ય જીવું નથી જ.

૨૮. જન્મતે એ એક મહાન શાળા છે, અને તેમાં આપણે વિદ્યાર્થી બની જ્ઞાન અને અનુભવ મેળવવા માટે આવ્યા છીએ, અને અહીંયાં આપણો વિદ્યાભ્યાસ સારી રીતે પૂર્ણ કરીને એક દિવસે સ્વર્ગમાં પરિક્ષા આપવા માટે આપણે સર્વેએ જવું છે, એ હમેશાં ધ્યાનમાં રાખવું.

૨૯. કાલ્પનિક નવલકથાઓ ઉપર લોભાચો નહિ. ત્હેના વાંચનના ચોહમાં ફસાચો નહિ. તે વાંચવાથી થોડા વખત મુધી મનનું રંજન થશે, અને કદાચ કલ્પના-શક્તિનું સમાધાન પણ થશે એ ખરૂં છે, પરંતુ એથી વિચારને માટેલાયક જોરાક નહિ મળવાથી મન સંતોષ પામશે નહિ.

૩૦. જેને નવલકથા વાંચવાનું ગાંડપણ લાગેલું હોયછે તે કેવળ પડછાયાનું લક્ષણ કરીને, કલ્પનાસૃષ્ટિમાં નિવાસ કરેછે, એમ કહેવામાં કોઈ જાતનો બાધ નથી.

૩૧. ગંદા અને અમંગળ વિચારવાળા ગ્રંથોને ત્હમે સ્પર્શ પણ કર્યો નહિ.

૩૨. નાસ્તિક ગ્રંથોથી ચેતતા રહેજો; કેમકે ત્હેમાંના વિચારો અપવિત્ર અને ભયંકર હોયછે.

૩૩. ઈશ્વરનું મંગળમય અસ્તિત્વ નહિ સ્વીકારીને ત્હેની નિંદા કરનારા ગ્રંથોનો પ્રવેશ ઘરમાં થવા દેશોજ નહિ. એવા ગ્રંથોથી ત્હમારૂં ગૃહ અલડાવા દેશો નહિ.

૩૪. નાસ્તિકમતનું પ્રતિપાદન કરનારા તમામ ગ્રંથો મનુષ્યના અને ઈશ્વરના મહાન્ દુષ્ટ શત્રુઓ છે, એમ સમજજો, અને ત્હેની છાયામાં પણ જિભા રહેશે નહિ.

૩૫. દરેક દેશમાંના ધર્મગ્રંથો ઈશ્વરીસાનના મહાન વંદારૂપ છે. માટે તે સર્વેને એક સરખા વંદનીય ગણવા તેમજ.

૩૬. હે ધર્મશીલ શિષ્યો ! ત્હમારા ગદ્યા માંચનથી મને અભ્યાસથી નવવિધાનતું વિશેષ જૌરવ થઈ શકે ! મ કરો.

૬.

દાનધર્મ.

૧. જે ઘરમાં નિત્યનિયમથી ગમે તેટલી ઉપાસના પાતી હશે, અને ઈશ્વરની પ્રાર્થનાનાં અવાજોથી આખું ઘર ભરાઈ જતું હશે, તોપણ તે ઘરમાં જો દાનધર્મ પાતાં નહિ હશે તો તે ઘર ઈશ્વરનું નથી, એમ જાણવું.

૨. કૃણ વિના વૃક્ષ જેમ નકામું છે, તેમ દાનધર્મ વેનાનો લૂખો ભક્તિભાવ એ શુદ્ધ અને શૂન્ય જેવો છે.

૩. જેનું અંત કરણ પોતાના જાતભાઈઓને માટે સગણી ધરાવતું નથી, એવાઓનાથી પોતાના પિતા ઉપર પોતાનો અંતિશય દૃઢ પ્રેમ છે, એમ મ્હોએ ગમે તેટલું મેલવામાં આવે, તોપણ તે સપથું ઢાંગ અને દંભ છે, એમ

જાણવું. એવા લોકો સ્વાર્થ ઉપર દાંડિકભક્તિની પીછેડી દાંડવાનો પ્રયત્ન કરેછે, એમ નક્કી જાણવું.

૪. પરંતુ જેઓના મનમાં ભક્તિની ખરી લગની લાગેલી હોયછે, તેમનું મન પ્રેમથી સર્વદા ઊભરાતું રહેછે. તેઓના માનસસરોવરમાંથી પ્રેમના પ્રવાહો ફૂટીને ચારે તરફ વહેવા માંડે છે, અને તેથી પાસેના અને દૂરના પ્રદેશો શાંત અને શીતળ બની પુષ્પફળોથી શોભા-યમાન દેખાય છે.

૫. એટલા માટે સ્વાર્થ જેવો દુષ્ટ ઘાતકીશત્રુ ખીજો ફાઈજ નથી એમ જાણીને હરેક ભક્તે તેને ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ પ્રકારે સ્વાર્થનો વિનાશ થયા સિવાય કોઈપણ ધરઅને પ્રેમ દયાનું નિવાસ સ્થાન બની શકશે નહિ.

૬. ગરીબ દુખળાંઓને જે કંઈ દાન કરવું તે તેમને ધિક્કારીને કે તેઓ નીચ અથવા હલકા છે એમ સ્તુમજીને કે આપણે મહોટા છીએ એમ અહંકાર કરીને કરવામાં આવશે તો તેઓ કશો ઉપયોગ થવાનો નથી.

૭. કંગાલ, ગરીબ, દુખળાં મનુષ્યોને સહાય કરવી એ આપણું પહેલું કર્તવ્ય છે, એ પૂર્ણ રીતે ધ્યાનમાં આણીને તે કર્તવ્ય બહુજ આનંદથી કરવું જોઈએ, અને તેમને જે આપવાનું તે સત્કાર સાથે આપવું જોઈએ.

૮. દાન લેનારને જો એકગણું સુખ થાય છે તો તેથી આપનારને દશગણું સુખ થાય છે, અને શાંતિ મળે છે. આપનારે કદાચ રૂપ આપતો હશે. પણ ત્હેના બદલામાં ત્હેને સોનું મળે છે.

૯. અરેખર, દાન કરવાનો મહિમા એવો છે કે ગરીબગુરખાને, આપણે જે કંઈ આપીએ છીએ, તે પ્રત્યક્ષ ઇશ્વરને પ્રાપ્ત થાય છે.

૧૦. આવાં શ્રેષ્ઠ પરમાર્થનાં કાર્યોમાં ઉઠાસી અથવા આળસ કરવાં નહિ. પોતાની સગવડ પ્રમાણે અને શક્તિના પ્રમાણમાં આપણા તરફથી જે કંઈ બની શકે તેમ હોય તે કરવા માટે હમેશાં બગૃહ રહેજો; નિદ્રામાં રહેજો નહિ.

૧૧. ઉપરાંત જો ચંણુ ધ્યાનમાં રાખજો કે દાન કરવું તે અમુક વખતેજ કરવું એવું કાંઈ નથી.

૧૨. દાનધર્મ કરવું જો ત્હમારા ઘરમાંના નિત્ય-કર્મ તરીકે એક ગૃહકૃત્ય બનવું જોઈએ. ભક્તાના ઘરમાં દયારૂપી દેવ એક પણ પણ નિદ્રાવશ થાય એ ઠીક નથી.

૧૩. ગરીબ, દીન, દુબળાં, રોગી, અનાથ મનુષ્યો ગમે ત્યારે ત્હમારા તરફ આવે તોપણ ત્હમને માટે ત્હમારું ઘર ઉઘાડું હોવું જોઈએ. તેઓને અનાજ,

કપડાં કે આશ્રય એ ત્રણમાંથી જેની જરૂર હોય તે તમારી શક્તિ પ્રમાણે તેમને અવશ્ય મળવું જોઈએ. કોઈને પણ વિમુખ જવા દેવો નહિ.

૧૪. અતિશય દરિદ્રી કે અતિ નીચ એવો કોઈ કદાચ તમારે ત્યાં આવી ચડે તોપણ તેને હાંકી નહિ મૂકતાં શાંત ચિત્તથી તેની બધી હકીકત સાંભળી લેવી, અને પછી તેની ચોખ્ખોચોખ્ખોતાનો દયાળુ અંતઃકરણથી વિચાર કરવો.

૧૫. તે દાન આપવાને યોગ્ય છે, એમ તમારા મનની ખાત્રી થતાંની સાથેજ તેને અત્ત વસ્ત્ર કે ખીન્નું જે કંઈ જોઈતું હોય તે સદ્ભાવ સાથે આપીને તેને વિદાય કરવો.

૧૬. દર મહિને અનાજનો સંગ્રહ કરીને જેમ પોતાના કુટુંબનાં ભરણપોષણની તૈયારી કરી રાખો છો, તેમ તેજ વખતે ગરીબગુરખાંઓને દાન કરવા સાફ પણ અનાજ લેતા બાવ. એ અનાજ ધર્મોદ્દાતરીકે સમજીને જૂઠું કાઢી રાખેલું હોવું જોઈએ, અને તેનો ઉપયોગ ખીન્ન કાર્યમાં કદિ પણ કરવો નહિ.

૧૭. તમારાં જૂનાં પુરાણાં કપડાં ગરીબોને માટે સંગ્રહી રાખતા જાણે, અને જેઓને તે કપડાં ઉપયોગી થઈ પડે તેમ હોય તેમને તે આપતા રહેજો.

૧૮. પરોપકારને માટે સ્થપાયેલી મંડળીઓ અથવા સંસ્થાઓ કે ફંડોને દરમાસે તમારી શક્તિના પ્રમાણમાં કંઈ પણ નિયમિત રકમ ખર્ચિત્ત તરીકે આપતા રહેજો, અને તે બનતાં સુધી બંધ કરશો નહિ.

૧૯. કોઈ કારણને લીધે તમારી ઉપજ ઓછી થાય અને તેટલી ઉપજ ઉપર તમારો સાંસારિક ખર્ચ પૂરો થઈ શકે તેમ ન હોય, તો પછી જો બર્ચિસો તમારી ઉપજના પ્રમાણમાં ઓછી કરજો, પણ એકદમ બંધ તો કરશોજ નહિ.

૨૦. તમોને જે દ્રવ્ય મળે છે તે સઘળું કેવળ તમારાજ સુખ માટે કે તમારાજ મોજશોખને માટે વાપરી નાખવાનો અધિકાર તમોને નથી. તમારું ધન તે સાક્ષાત્ પરમેશ્વરની યાપણ છે, એમ સમજીને તેનો વ્યય કરવો જોઈએ.

૨૧. “ મહારો ભક્ત ગમે તેટલો ગરીબ અને હરિદ્રી હોય તોપણ તેણે પોતાની ઉપજનો થોડો વધુ ભાગ પણ પરોપકાર બુદ્ધિથી ધાર્મિક કાર્યોમાં ખર્ચવો જોઈએ, ” એવી પરમાત્માની આજ્ઞા છે. એ ઉપજનો ભાગ જેનો તેને ન આપવો તે બીજાના ધનનો ગેરઉપયોગ કરવા જેવું છે. પારકાદ્રવ્યનો ગેરઉપયોગ કરવાના ઘોર પાપકર્મથી દરેકે સાવધ રહેવું જોઈએ.

૨૨. પરમાત્માએ દરેક જણની પાસે પોતાની થાપણુ સખી મૂકેલી છે, તેમાંથી મરીબોનો વિભાગ ગરીબોને આપીને તેનો આપણે યોગ્ય ઉપયોગ કરીએ છીએ, એવું દરેકે ઈશ્વરને જતાવી આપવું જોઈએ.

૨૩. દાનધર્મમાં પરોપકારનાં અનેક કામોનો સમાવેશ થાય છે. ધાર્મિક ઇચ્છાઓદ્વારા થનારાં એવાં કાર્યો અનેક છે.

૨૪. ભૂખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, અને ઉધાડાંઓને વસ્ત્ર આપવાં, તેમજ રોગીને દવાપાણીની સગવડ કરી આપવી, માંદાઓની માવજત કરી ખર્ચ-અંતર પૂછવી, દુઃખીજનોને ધીરજ આપવી, ઘર વિનાનાને આશ્રય આપવો, નિરાશ્રિત વિધવા સ્ત્રીઓ અને ન્હાનાં બાળકોને સહાય કરવી, ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને ચોપડીઓ આપવી, દવાખાનાં, નિશાળો, મંદિરો, વગેરેની સ્થાપના કરીને તે ચાલુ રાખવામાં મદદ કરવી, ઇત્યાદિ પરોપકારનાં કાર્યોને નિત્યકર્મ સમજીને હમેશાં કરવાં જોઈએ; અને પ્રસંગ પડે ત્યારે ધનથી, મનથી, અને પોતાના સામર્થ્યથી એવાં કામ કરનારાઓને સર્વેએ અવશ્ય સહાય કરવી જોઈએ.

૨૫. ખાસ અમુક સમયે અને ખાસ અમુક સંજોગોમાં પરોપકારનાં ખાસ કાર્યો કરવાનાં હોય છે. તેવે વખતે

છત્રરથિયાને અનુસરીને તેવાં કાર્યોમાં સહાય કરવા
યત્ન કરવો જોઈએ.

૨૬ સ્વદેશમાં કે પરદેશમાં દુકાળ પડવાથી કે
કાલેરા અને પ્લેગ જેવા ભયંકર રોગો ફાટી નીકળવાથી
હજારો માનવજાતિઓ બૂખ્યા ટળવળે છે, અને વ્યા-
ધિથી ઘેરાય છે, તેમજ કોઈ વખતે જળમલ્લયમાં કે
અગ્નિદેવના સપાટામાં મોટાં મોટાં ગામો સપડાય
છે, ત્યારે આપણા હજારો માનવજાતિઓ નિરાધાર બની
જાય છે. એવી આફતોના પ્રસંગમાં પારકાનાં દુઃખોનું
નિવારણ કરવા માટે હરેકે વિશેષ સહાય કરવી જોઈએ.

૨૭. ઉનાળામાં સૂર્યના અસહ્ય તાપથી તપી રહેલા
તરફ્યાઓને અને થાકેલાઓને નિર્મળ ઠંડુ પાણી પાઈને
શાંત કરવા. ફરનો થાકેલો મવાસી તમારે ઘેર આવી અઢે
તો તેને ઉતરવા જમ્યા આપીને જમાડવો, પણ બૂખ્યા જવા
દેવો નહિ.

૨૮. તેમજ શિયાળાની ઠંડીઋતુમાં ગરીબજીવોનાં
ટાઢથી દુખી ન થાય તે માટે તેઓને કપડાં આપવાં.

૨૯. દાન આપવાને પાત્ર હોય તેનેજ દાન આ-
પવું. પાત્રાપાત્રનો વિચાર કર્યા વિના દાન કરવાથી લોકો
આળસુ બને છે, ને દેશમાં હરિદ્રતા વધે છે, એટલા

માટે દીન, દુખળા, લૂલા, લંગડા, એવા અપંગોનેજ દાન આપવું. શરીરે હૃદયુદ્ધ અને મહેનત કરી શકે તેવા હોય છતાં આળસુ રહે એવાને આપવાથી તે દાન સત્પાત્રે અપાયેલું ગણાતું નથી; માટે તેમ ન કરવું.

૩૦. જે દાન કરવું તે હમેશાં નિઃકામબુદ્ધિથી દેવળ પરોપકારને અર્થેજ કરવું, લોકોમાં શ્રેષ્ઠ કહેવાઈએ એજ હેતુથી દાન કદિ પણ કરવું નહિ. લોકોમાં પોતાનું મહોદું નામ નીકળે એવી ઇચ્છાથી કરેલું દાન બ્યર્થ છે; માટે જે કંઈ આપવું તે મૂળે મોટે અને કોઈ ન જાણે તેમજ આપવું, અને એ વાત લોકોમાં પ્રસિદ્ધ થવા દેવી નહિ.

૩૧. ખરો ધર્મ તો હાથના કરતાં અંતઃકરણથીજ વધારે કરી શકાય છે, એટલે કે હાથથી દાન કરે છે તેઓજ દાન કરે છે એમ નથી, પણ જેઓના અંતઃકરણમાં દાન આપવાની ઇચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે, છતાં જેઓ નિરૂપાય હોવાથી તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરી શકતા નથી એવા મનુષ્યો પણ ધાર્મિકજ છે. ધનવાનોએ કૃણની ઇચ્છાથી દાન કરેલા ધનના ઢંગલાઓ છત્થરને ઘેર રજુ થઈ શકતા નથી; પણ એકાદ ગરીબ માણસે નિઃકામબુદ્ધિથી

અને શુદ્ધમનથી આપેલું ચોડું સરખું દાન પણ પ્રભુને
ઘણું જ પ્રિય થઈ પડે છે.

૩૨. પરોપકારના કાર્યમાં જ જેઓ પોતાનું જીવન
ગાળે છે, અને પોતાનાં શરીરને પરહિતને માટે જ
જેઓ સતત કસે છે તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે ! જેવા
ધાર્મિકજનોજ ખરા ભક્ત છે ! આ લોકમાં અને પર-
લોકમાં તેઓ અવશ્ય સુખી થવાનાજ.

૧૦.

વડીલો અને સંબંધીઓ.

૧. સંસારી મનુષ્યોના સંસાર સંબંધી સર્વ
કોટુમ્બિક સંબંધી પરમપવિત્ર છે. તે સંબંધીને ઐહિક
કે રમ્ય ભાગીને જે ધિક્કારે છે તે સુખી થશે નહિ.

૨. ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્ય, યોગસાધન, પરોપકાર
વગેરે ધાર્મિક વિષયોનો આડંબર કરીને, સંસાર સં-
બંધી પોતાનાં હિતનાં કર્તવ્યકર્મો વિચારી જનારા,
અને માતાપિતા તથા ઊકરાંદેયાં જેવાં અતિ નિ-
હટનાં સંબંધીઓનો તિરસ્કાર કરનારા અનેક મનુષ્યો
છે. જેવાઓ ધર્મસાધનનું ખરું રહસ્ય સમજ્યા નથી,
એ નિઃશ્ચય છે.

૩. આપણે આકાશના અતિશય ઉંચા પ્રદેશમાં વિચરનારા છીએ, અને આ જગતની સાથે તથા તેમાંના અનંત વ્યવસાયોની સાથે આપણો કિંસિત્ પણ સંબંધ નથી, એમ તેઓને લાગે છે; પરંતુ એ બધો ભ્રમજ છે.

૪. એવા લોકો ધર્મનિષ્ઠ નથી, પણ ધર્મભ્રમજ છે; કારણકે સંસાર સંબંધી તમામ કર્તવ્યકર્મો અને સંબંધો સાક્ષાત્ પરમાત્માએ જ ભેડેલા હોવાથી તે અત્યંત પવિત્ર છે. છતાં જેઓ અભિમાનને લીધે એ બાબતને તુચ્છ સમજી બિચારે છે, તેમને પ્રભુ શિક્ષાકર્તા વિના રહેશે નહિ.

૫. હે અભિમાનીજનો! તમારું ઘર અપવિત્ર છે, એમ તમે માનો છો કે? તે સ્થાનમાં ઈશ્વરભક્તિ થઈ શકતી નથી, એમ તમેને લાગે છે કે? તમારાં માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર, એમને તમે પશુવત્ ગણો છો કે? તેમના સહવાસમાં રહીને ધર્મચરણ થઈ શકશે નહિ, એમજ બે તમેને લાગતું હોય તો એ કેવળ તમારો ભ્રમજ છે.

૬. એવા મિથ્યા ભ્રમને છોડી દો, અને આપણો સંસાર પ્રેમસ્વરૂપ પરમાત્માનું નિવાસસ્થાન છે, તથા

આપણાં સઘળાં સર્ગાસંબંધીઓ પરમપવિત્ર છે, એમ સમજો. એ સઘળાંની સદ્ભાવપૂર્વક સેવા કરવા માટેજ પરમેશ્વરે તમોને સરજ્યા છે.

૭. આ મર્વ માનવકુટુંબ પરમાત્માતું છે, માટે તેમાંનો કોઈ પણ અમુક સંબંધી ગમે તેટલો કનિષ્ઠ અને દૂરનો સગો હોય, તોપણ તમારે તેનો તિરસ્કાર કરવો નહિ.

૮. તમારું દરેક ન્હાતું મ્હોટું કર્તવ્ય તમે કેવી રીતે કરો છો, તે વિષે તમોને અહિં તથા પરલોકમાં જવાળ આપવો પડશેજ.

૯. તમારાં માતાપિતાનો અધિકાર કેવડો મહાન છે, એ તમે જાણતા નથી કે? તમારી માતા તથા તમારો પિતા સ્વર્ગીય છે.

૧૦. સાધુસંતોને જેવી રીતે માન આપો છો, તેવી રીતે પોતાનાં માતાપિતાને અન્માન આપવું, અને તેમને નિત્ય વંદન કરવું.

૧૧. કારણકે તમારા માટે તમારા પિતાના કરતાં મહાન આ આખા જગતમાં બીજું કોઈપણ નથી; તેમજ તમારી માતા સમાન વંદનીય બીજું કોઈ નથી.

૧૨. પોતાનાં પ્રિય બાળકોનું પાલનપોષણ કરીને તેમને સન્માર્ગે ચઢાવવા સારૂ સાક્ષાત્ વિશ્વજનની મા-



પાપિતાના રૂપમાં આ લોકમાં અવતરે છે, જોમાં કંઈ પણ શક નથી.

૧૩. આપણા માનુષી પિતાને આપણા સ્વર્ગલોકના પિતા તરીકે જુઓ, અને આપણને જન્મ આપનાર માતાના હૃદયમાં વિશ્વજનેતા જે જગદંબા તેનો અલૌકિક પ્રેમ પ્રત્યક્ષ અનુભવો ! !

૧૪. ખરેખર, માતાપિતા પરમવંદનીય છે. તેમના જેવું પુન્યવાન ખીણું કોઈપણ નથી.

માતરં પિતરં ચૈવ સાક્ષાત્ પ્રત્યક્ષદેવતામ્ ।

મત્વા ગૃહિ નિર્ણેત સદા સર્વપ્રયત્નતઃ ॥

મહાનિર્વાણ-૮ : ૨૪.

૧૫. હે પુત્રો અને પુત્રિઓ ! તમે માતાપિતાનું કહ્યું માનજો, તેમની આજ્ઞાનો ભંગ કરશો નહિ. હુમેશાં તેમની સેવા કરજો, અને તેમને કોઈપણ બાબતની ખામી પડવા દેશો નહિ. તેમનું દુઃખ ધની શકે તેટલું દૂર કરો, અને હુમેશાં મધુર ભાષણથી તેમના મનને સંતોષ આપો.

૧૬. છેકરાંઓ ઉપર માતાપિતાના જે અનંત ઉપકારો થાય છે, તેનો જાદલો કદિ પણ વાળી શકાય તેમ નથી, તોપણ તમારા શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી શરી-

રથી અને મનથી રાતદિવસ ઘસાઈને પણ તેમની સેવા-
ચાકરી કરજો.

૧૭. તેઓ વૃદ્ધ થઈને અપંગ અને ત્યારે તમે
અસાધારણ પ્રેમથી તેમની સંભાળ લેજો. તેમનાં ઔદિક
સુખોને માટે ગમે તેટલું ખર્ચી લઈને પણ તેમના
જીવને આરામ આપજો. સંધ્યાકાળે હમેશાં નિયમિત-
પણે તેમની પાસે જોડીને મધુર ગાયન કરવું, અથવા
ધાર્મિક ગ્રંથો વાંચવા. આથી કરીને તેમનો આત્મા
સંતોષાય છે.

૧૮. માતાપિતાની સેવા કરવી તે કેવળ ભાદુતી
માણસની પેઠે ઉપર ઉપરથી નહિ, તેમજ કંટાળેલા મનથી
કે વેઠીયાની પેઠે નહિ, પણ ખસ અંતઃકરણથી, અતિ-
શય પ્રેમથી અને કૃતજ્ઞતાપૂર્વક કરવી જોઈએ.

૧૯. પરમાત્માના માનવકુટુંબમાંના હે પુત્રો અને
કન્યાઓ ! તમે પોતપોતાનાં માતાપિતાની આજ્ઞામાં
રહીને હમેશાં અવનવી ભક્તિ, પ્રેમ અને સદ્ગુણો
મેળવો.

૨૦. માતાપિતાઓ ! તમે તમારાં છોકરાંઓને
શારીરિક, માનસિક અને ધર્મસંબંધી શિક્ષણ આપો,
અને તેમને પરમેશ્વરના સાચા ભક્ત બનાવો.

૨૧. અતિશય લાડલડાવવાથી જેમ છોકરાં બ
છે, તેમ તેમના ઉપર અતિશય જુલમ કરવાથી
તેઓ બગડે છે.

૨૨. એટલા માટે માતાપિતાએ છોકરાંઓ
પોતાની સત્તા બહુ શાન્ત રીતે ચલાવવી. શિષ્ટ
પ્રસંગે શિક્ષા કરવી, અને હેતુ કરવાને પ્રસંગે
પણ કરવું.

૨૩. શિક્ષણના વિષયમાં છોકરાં ઉપર બાળપણથી
વિશેષ સખ્તાઈ કરવી એ ઠીક નથી. એટલી કુ
વયમાં વગર મહેનતે સ્વાભાવિકપણે તેઓ જેટલું શી
શકે તેટલું જ શીખવા દેવું.

૨૪. તેમના રમવાના સમયમાં કે વિશ્રાંતિ કે
વવાના સમયમાં આડે આવવું નહિ. તેમના ખાવા
વામાં અનિયમિતપણું થવા દેવું નહિ, અને તે
શરીર સર્વ રીતે પોષાઈને તંદુરસ્ત રહે એવી યોગ
કરવી.

૨૫. ઉમ્મર લાયક થવા પહેલાં બુદ્ધિનો અ
ધારણુ વધારો થવો તે પણ ઠીક નથી, તેમ બાળ
ણમાં મનથી અતિશય ઝાઝા બને તે પણ સારું ન
માટે એ વિષે બહુ બગરદારી રાખવી જોઈએ.

૨૬. કહેવત છે કે “પહેલું સુખ તે જાતે નર્પા,” માટે છોકરાંને પ્રથમ આરોગ્યતાનું દાન કરો. સ્વચ્છ ખુણી હવા, પૌષ્ટિક ખોરાક, યોગ્ય કસરત, અને નિયમિત આરામ, એ આરોગ્યતા મેળવવાનાં મુખ્ય સાધનો છે.

૨૭. છોકરાં જરા મોટી ઉમ્મરનાં થાય -કે તે- મને નીતિ સંજાંથી શિક્ષણ આપવું, અને પછી વધારે લાયક ઉમ્મરમાં આવે એટલે ધર્મ સંજાંથી શિક્ષણ આપવું.

૨૮. જુવાન છોકરાંને ધર્મ સંજાંથી કેવળ શુદ્ધ મિદ્ધાંતો શીખવવા એ ઉપયોગનું નથી; તેમ ધાર્મિક વિષયોના પ્રશ્નોત્તરરૂપ ગ્રંથો છોકરાંઓ પાસે પોપટની માફક મોટા કરાવવા એમાં પણ કશો માલ નથી. તેમના મનમાં ઈશ્વરની ભીતિ અને ઇશ્વરતરફની વિશુદ્ધ ભક્તિ ઉત્પન્ન કરાવવી જોઈએ.

૨૯. કેટલાક સદ્ગુણો માતાપાસેથીજ શીખવાના હોય છે, અને કેટલાક પિતાપાસેથી શીખવા જેવા હોય છે; માટે છોકરાંઓના શિક્ષણના સંજાંધમાં માતા અને પિતા એ બંનેએ ધ્યાન આપવું જોઈએ, અને દરેકે પોતપોતાની ફરજ સારી રીતે બજાવવી જોઈએ; કેમકે તે વિના છોકરાંઓનું શિક્ષણ કદિ પણ પૂરું થઈ શકતું નથી.

૩૦. પિતાના સઘળા સદ્ગુણો, અને માતાની લલાઈ, પૂર્ણ રીતે છોકરાંના સ્વભાવમાં ન્યાં સુધી ઉતરે નહિ, ત્યાં સુધી તેનું શિક્ષણ પૂર્ણ થયું નથી, એમ જાણવું.

૩૧. કુસંગ અને અનીતિને માર્ગે દોરી જનારી સોળતોથી જુવાન છોકરાંઓનું રક્ષણ કરે.

૩૨. બાળપણથીજ છોકરાંઓના કોમળ અંતઃકરણમાં સારી અને ઉચ્ચી બાળતોની છાપ પડી શકે તે માટે છોકરાંઓને ઉત્તમ ગ્રંથો વાંચવા આપવા, સારા માણસોનું ઓળખાણ કરાવી આપવું; તેમજ નીતિમાન કથાઓનાં સચિત્ર પુસ્તકો બક્ષિમ આપવાં.

૩૩. ન્હાનપણથીજ છોકરાંઓનાં મનમાં પુષ્પો તરફ શોખ ઉત્પન્ન કરાવવો, સૃષ્ટિસૌંદર્ય તરફ પ્રેમ ઉત્પન્ન કરાવવો, અને તેમના અંતઃકરણમાં કવિતા તરફની રુચિ ઉત્પન્ન કરાવવી.

૩૪. ઘરની સાથે ન્હાનો સરખો બગીચો હોય તો તેમાં વારંવાર છોકરાંને સાથે લઈ જઈ તરેહુતરેહુનાં ઝાડો અને ફૂલો બતાવવાં. કોઈ કોઈ વખત ઝાડની આસપાસ થોડું જોદાવી જમીન ચોચી કરાવી તેની આમપાસ પાળો કરાવવી, પાણી પાવું બગેરે ન્હાનાં ન્હાનાં કામો પણ તેમના હાથથી કરાવવાં.

૩૫. ઘરમાં પશુ પક્ષીઓ પાલ્યાં હોય તે તેને છોકરાંઓ પાસે દાણા પાણી અપાવવાં, આધી કરીને તેમનામાં પ્રાણિમાત્ર તરફ પ્રેમ અને દયા ઉત્પન્ન થાય છે.

૩૬. ધાર્મિક મનુષ્યોનાં છોકરાંઓએ કીડી મ'કેડી જેવાં છેક ન્હાનાં પ્રાણિઓ ઉપર પણ વિશેષ દયા કરવી જોઈએ. ભૂતદયા એ બાળકોનું પરમગ્રંથ કંઈ ભૂવણુ છે.

૩૭. ન્હાનાં છોકરાંઓ સાથે ઘણા આદરમાનથી વર્તવું, તેમનો કદિપણુ ધિક્કાર કે તિરસ્કાર કરવો નહિ; કેમકે તેમના સમાન જેઓનાં શુદ્ધ અને નિષ્કપટી અંતઃકરણો હોય છે તેઓજ સ્વર્ગના અગ્ર અધિકારી છે. ઇશ્વરની કૃપાથી જેના ઘરમાં છોકરાં હોય તેમણે તેમની કેળવણીના મંજૂરમાં હુમેશાં રક્ષતા રાખવી જોઈએ. છોકરાંઓને એવી રીતે ન્હાનાંથી મોટાં કરવાં કે તેમનામાં ભક્તિ, જ્ઞાન, પવિત્રતા વગેરે હુમેશાં નિવાસ કરે, અને છેવટે તેઓ ઇશ્વરના અક્ષરાત્મના અધિકારી બને.

૩૮. પોતપોતાનાં છોકરાંઓની કેળવણીની બાબતમાં સપ્તજાં માતાપિતાએ, સર્વથી ઓછ એવી જે વિશ્વમાતા

કે જે અતિ કરુણારૂપ છે તેની દરેક ક્ષણે સહાયતા માગવી. તેના જેવો સર્વોત્તમ માર્ગ દેખાડનાર સંકલ્પ સદ્ગુણોનો ભંડાર જીજ્ઞે ક્યાંય પણ નથી. એ ધ્યાનમાં રાખવું.

૧૧.

ભાઈ જડેન.

૧. ભાઈએ પોતાની જડેન ઉપર, અને જડેને પોતાના ભાઈઉપર પ્રેમભાવ રાખવો.

૨. ભાંડુઓ એકજ માતાપિતાને પેટે જન્મેલાં હોય છે, જેથી તેમનો સહોદર સંબંધ છે; માટે તેઓએ પરસ્પર પ્રેમના બંધનથી બંધાયેલાં રહેવું જોઈએ.

૩. એક બીજામાં ગમે તેટલો દોષ હોય, અને પરસ્પરમાં મત સંબંધી બુદ્ધાપણું કે સ્વભાવની વિચિત્રતા ગમે તેટલી હોય, તોપણ ભાઈજડેનના પ્રેમમાં કદિપણુ ખામી આવવી જોઈએ નહિ.

૪. છોકરાં ત્યાં સુધી માતાપિતાને ઘેર હોય ત્યાં સુધી તેમણે એકજ કુટુંબનાં માણસોની પેઠે હુળીમળીને રહેવું, લગાઈ ટટો ચણા દેવો નહિ અને, એક બીજા ઉપર નિષ્કામ પ્રેમ કરવો.

૫. ધર્મી કે દ્રેપને અંતઃકરણમાં સહેજ પણ આશ્રય આપવો નહિ. ન્હાનાંઓએ મહોટાંનું કદિ પણ અપમાન કરવું નહિ, અને મહોટાંઓએ પણ ન્હાનાંઓનો તિરસ્કાર કરવો નહિ.

૬. છોકરાં મહોટી ઉમ્મરનાં થાય અને તેમના વિવાહ થાય તે પછી ગમે તો છોકરાઓએ પોતપોતાની પત્ની સાથે અને છોકરીઓએ પતિની સાથે સ્વતંત્ર રહેવું; પરંતુ આવી રીતે ભિન્ન ભિન્ન રહેવું થાય તોપણ પરસ્પરના પ્રેમમાં ખામી આવવા દેવી નહિ.

૭. ભાઈબહેન ગમે ત્યાં રહેતાં હોય, પરંતુ તેમનામાં અપ્રેમ હોવો નહિ ભેદબે-શાંતિ અને ઐક્ય હોવાં ભેદબે; કારણકે સાક્ષાત્ પરમેશ્વરે જે પ્રેમબંધન ભેડી દીધેલું છે તેને તોડી નાખવાનો અધિકાર કોઈને પણ નથી.

૮. લમ થયા પછી ભાઈભાઈઓમાં વારંવાર કહ્યાઓ ઉત્પન્ન થાય છે. સર્વે ભાઈઓ પોતે ગમે તેવા સારા સ્વભાવના હોય તોપણ તેમની ટંટાઓર સ્ત્રીઓને લીધે તેમનામાં કંકાસ ઉત્પન્ન થઈ આખરે તેઓ પરસ્પરના શત્રુ બને છે.

૯. આમ થવા ન પામે તે માટે સર્વેએ ચેતતા

રહેવું નોંધ્યો. સ્ત્રીની મરણ સાચવવા સાડ સગા ભાઈની સાથે અથવા સગી જહેનની સાથે કોઈએ પણ વિરુદ્ધતા કરવી નહિ.

૧૦. તેમજ પતિનો પ્રેમ મેળવવાને ખાતર સ્ત્રીએ પણ સગા ભાઈ કે જહેનની સાથે શત્રુતા કરવી નહિ.

૧૧. બંધુત્વ અને બંધુપ્રેમ એ બે વિષયની મહત્તા ભાઈજહેનોએ હમેશાં ખ્યાલમાં રાખવી, અને એક બીજા પ્રત્યે સઘળા બ્યવહારો એવી રીતના રાખવા કે તે ઉપરથી બીજાઓ ભાઈજહેનના પ્રેમના સંબંધમાં ધડો ભઈ અનુકરણ કરી શકે.

૧૨. દરેક કુટુંબમાંનાં ભાઈજહેનનું મંડળ આ પ્રમાણે વર્તશે તો આખરે તમામ મનુષ્યજાતિનું એક મહાન કુટુંબ બનીને તેની અંદરનો બંધુભાવ દિનપર-દિન વધતો જશે. એથી કરીને પરમેશ્વર આપણો પિતા છે, અને આપણે તેનાં બાળકો છીએ, એ પ્રકારનો જે મંડળ સંબંધ સ્વાભાવિક રીતે છે, તે વિશેષ હઠ યતો જશે.

૧૨.

પતિ અને પત્ની.

૧. લગ્ન અથવા વિવાહ એ દૈવી સંબંધ છે; એટલા માટે સધળાઓએ તેને પવિત્ર ગણવેા જોઈએ.

૨. જેઓ આ ગંભીર સંબંધને કેવળ સ્થૂલ માની લઈ માત્ર ઐહિક વ્યવહાર પૂરતોજ ગણે છે, તેઓ તેનું પૂર્ણ મહત્ત્વ સમજતા નથી.

૩. પતિ અથવા તો પત્ની, એ શું જનરમાં વેચાતી ચીજ છે કે તે ગમેતેવી રીતે ખરીદ કરી કે વેચી શકાય ?

૪. રાજ દરબારમાં કે સરકારના અધિકારીઓના ઓપ-કામાં લગ્નની નોંધ કરવામાં આવે છે, તેટલાથીજ શું તે હિસ્સરને ઘેર પણ ગંજીવ થઈ શકે છે ?

૫. લગ્ન એ કંઈ માત્ર શારીરિક સંબંધજ નથી, પણ આત્મિક સંબંધ છે. લગ્નમાંની પ્રેમગાંઠ સાક્ષાત્ પરમેશ્વર પોતાને હાથેજ બાંધે છે; અને એક આત્માનો બીજાના આત્માની સાથે પ્રેમ સંબંધ જોડે છે.

૬. જે વિવાહ સંબંધ પ્રત્યક્ષ પરમેશ્વરની સાક્ષીથી થતો નથી તે લગ્ન એ નામને ખાતર થઈ શકતોજ નથી.

૭. એટલા માટે જેઓને લગ્ન કરવું હોય તેમણે સરકારી અધિકારીઓની સહાયતાથી એક બીજાને ખરીદી

લેવાં નહિ, પરંતુ સર્વ રાજાઓનો રાજાધિરાજ એવો જે પરમેશ્વર તેનીજ સાક્ષીથી અને તેનાજ હાથથી લસની પવિત્ર ગાંઠ બાંધવી, અને તેના ઉપર તે દયાળુ પ્રભુનાજ મંગલમય આશીર્વાદનો શિષ્ટા કરી લેવો.

૮. કારણકે પ્રભુના આશીર્વાદ વિના અને અનુ-ગ્રહ વિના લગ્ન જેવી અત્યંત મહત્વની જવાબદારી બંહોરી લઈને, સંસારીગૃહસ્થનાં કર્તવ્યો કેવળ પોતાના એક-લાનાજ બળ ઉપર કરી શકવાને માટે કેાણુ શક્તિમાન છે ? કેાઈ નથી.

૯. એટલા માટે લગ્નદેવતાની રહામે મસ્તક નમાવી નમ્ર બનો, તેનો આશીર્વાદ મેળવો, તેની કૃપા અને શક્તિ અંતાઃકરણમાં સંગ્રહો, અને ત્યાર બાદ સંસારરૂપ મંદિરમાં પ્રવેશ કરો. નહિ તો પછી સંસારમાંનાં અનેક સંકટોનું નિવારણ કરવા માટે અને ભયંકર મોહપાશ તોડવા માટે તમે કદિ પણ શક્તિમાન થશો નહિ.

૧૦. તમારા શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી હુમેશાં પરમાત્મા પાસે જોજ માગો કે-“હિ પ્રભો ! અમારો આ આત્મિક સંબંધ દિનપ્રતિદિન વધારે વધારે દૃઢ થતો જઈને આખરે અમે જાને નિરંતર એક્યાવસ્થામાં રહીએ એવી કૃપા કરો.”

૧૧. લક્ષસંબંધ થયે. એટલે વિવાહિત અવસ્થામાંના સુખાની સીમા આવી રહી એમ કંઈ નથી. પ્રેમ અને પવિત્રતા એ આત્માના એ ગુણો જે અવસ્થામાં સતત વૃદ્ધિ પામ્યાજ કરે એવી જે લક્ષાવસ્થા, તેનો આ લક્ષથી કેવળ પ્રારંભ થાય છે; એમજ સમજવાનું છે.

૧૨. આ સ્કૂલ લોકમાં સ્ત્રીપુરુષોનો વિવાહ-લક્ષ સંબંધ કદિ પણ પૂર્ણ થઈ શકતો નથી. આખરે મરણ પછી પણ પતિપત્નીના આત્માઓનું શાશ્વત એકત્વ બનીને, બનેને એક બીજાના સમાગમનું અવિચ્છિન્ન સુખ પ્રાપ્ત થવાનું છે. લક્ષ એ તો માત્ર તે સુખનું પહેલું પગથીયું છે.

૧૩. એટલા માટે પતિપત્નીએ આ આત્મિકએકત્વ વધારવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો.

૧૪. આ લોકમાં પતિ અને પત્ની એ બંને બુદ્ધિ બુદ્ધિ વ્યક્તિઓ હોવાય છે, તોપણ મૃત્યુ પછી એક બીજાના આત્માઓનું એકત્વ થયા પછી તેમની વચ્ચેનો તમામ ભેદ નાશ પામશે. તેઓ બંને પૂર્ણ રીતે એક બનશે, તેમની વચ્ચે કંઈ પણ મકારનો વિયોગ કે અંતરાય થશે નહિ. એજ ખરું લક્ષ છે.

૧૫. મતલબ કે લક્ષ્યસ્ફાર એ આત્મિકવિવાહનું ઉત્તમ દ્યોતક છે; એટલા માટે પતિપત્નીએ એક

ખીન્ન ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ રાખવો, શુદ્ધ પ્રેમ કરવો, અને ઐહિક તથા પારલૌકિક વિષયોમાં હમેશાં ઐક્યભાવથી હુળીમળીને રહેવું. એમ થયા વિના લગ્ન સફળ થતું નથી.

૧૬. પતિએ પત્નીનો અથવા પત્નીએ પતિનો તિરસ્કાર કરીને પોતાનામાં ઉચ્ચપણું છે, એમ માની લઈ, એક ખીન્ન ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનાં મહોટાપણાંની છાપ બેસાડવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ. પ્રભુના ઘરમાં બંનેનો અધિકાર સરખોજ છે, એ હમેશાં ધ્યાનમાં રાખીને સંસારમાં વર્તવું.

૧૭. જે પુરૂષો પોતાની સ્ત્રીને કેવળ શુભામની પેઠે રાખે છે, અને તેમને ઘરની અંદર કેદીની માફક રાખ્યા સિવાય તેમનું પતિવ્રત કદિ પણ સચવાવાનું નથી, એમ જેઓને લાગે છે, તેમજ જેઓ તેમની સુધારણા નહિ કરતાં તેમને હમેશાં કેવળ શુભામગીરીમાં રાખવા ઈચ્છે છે, તેઓ ખચીત માનજે કે “ પતિ ” કહેવડાવવાને જરા પણ ચોચ નથી.

૧૮. તેમજ પતિનો અનેક પ્રકારે છળ કરીને અથવા મોહપાશથી બાંધી લઈને તેની ઉપર પોતાનું ઉચ્ચપણું રાખવા ઈચ્છનારી સ્ત્રી “ પત્ની ” કહેવડાવવાને જરાપણ ચોચ નથી.

૧૯. સંસારમાં પતિએ પત્ની ઉપર અને પત્નીએ પતિ ઉપર કોઈ પણ પ્રકારનો બુલમ કરવો નહિ. બંનેએ એક મતથી સંસાર ચલાવવો.

૨૦. સ્ત્રીપુરુષોની યોગ્યતા અને અધિકાર સરખા છે, તોપણ પુરુષે અને સ્ત્રીએ પણ પોતપોતાનાં કર્તવ્યમાં દક્ષ-બળરદાર-રહેવું. એક બીજાનો અધિકાર પચાવી પાડવાનો પ્રયત્ન કરવો નહિ.

૨૧. કુટુંબમાંના દરેક જણને ઈશ્વરે એક એક કાર્ય સોંપી દીધેલું છે. તે કાર્ય કોઈએ પણ મૂકી દેવું નહિ.

૨૨. પુરુષે સ્ત્રીપણું સ્વીકારીને ઘરની અંદરનાં ઘરકામો કરવાની ઈચ્છા કદિ પણ દર્શવી નહિ; તેમજ સ્ત્રીએ પણ પોતાનામાં પુરુષપણું લાવીને પુરુષોનું કામ કરવાની લાલસા રાખવી નહિ.

૨૩. પરમાત્માએ દરેક જણને જે કંઈ કર્તવ્ય સોંપ્યું છે તે સ્ત્રીએ કે પુરુષે સંતોષથી કરવું. બંનેએ એક બીજાને પોતાના સહાયક તરીકે સમજવાં; પણ પ્રતિસ્પર્ધિ સમજવાં નહિ.

૨૪. જે સ્ત્રી પ્રભુના હુકમની અવગત કરીને પોતાનો કોમળ એવો દેહસ્વભાવ ભૂલી જાય છે, અને પોતાનો વારતવિક કાર્યભાગ ત્યજીને અતિશય કદગ્રાધ્ય,

એટલુંજ નહિ પણ સ્ત્રીજાતિને અયોગ્ય એવાં પુરૂષોનાં કાર્યો કરે છે, તેને ધિક્કાર છે ! એવી સ્ત્રીના સર્વ રીતે વિનાશ થશે, અને આખરે તેને લગ્ન તથા અપ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત થશે.

૨૫. ગર્વથી કુટુંબનો વિનાશ થાય છે, તેમજ ઈર્ષ્યા અથવા મત્સરથી પણ સંસાર કથળી જઈ કુટુંબ-સુખનો સર્વથા વિનાશ થાય છે; એટલા માટે ઈર્ષ્યા કરવી એ મહાન્ પાપ છે, એમ સમજી તેથી દૂર રહેવું.

૨૬. વિશ્વાસઘાત સમાન બીજું કોઈ મહાન્ પાપ નથી, અને સ્ત્રીએ પોતાનું પાતિવ્રત્ય અને પુરૂષ પોતાનું પત્નીવ્રત ભંગ થવા દેવું એના જેવો મહાન્ વિશ્વાસઘાત બીજો કોઈ નથી; એટલા માટે એ વ્રત બહુ કુશળતાથી સાવધ રહીને પાળવું જોઈએ. એવો વિશ્વાસઘાત કરવાના વિચાર માત્રથી કે તેની છાયાથી પણ અંતઃકરણ અભાગઈ જાય છે.

૨૭. જે પાતિવ્રત્ય સંભાળી રાખવાને માટે મહાન્ પ્રયાસો કરવા પડે છે, નિર્ભય સ્થળમાજ જેનું રક્ષણ થઈ શકે છે—એટલે કે છેક નજીવા મોડથી પણ જેનો નાશ થાય છે—તે કંઈ ખરું પાતિવ્રત્ય નથી. સ્ત્રીપુરૂષમાં પરસ્પરનો પ્રેમ એટલો મજબૂત હોવો જોઈએ કે ગમે

તેવો જાળવાનું મોઢું ઉત્પન્ન થાય, તોપણ જેથી કરીને આ પ્રેમનો વિનાશ થવાનો સંભવ છે, એવી જાતના વિચાર પણ મનમાં આવી શકે નહિ.

૨૮. પાતિવૃત્યની સાથે પોતાનામાં અડગ પ્રેમ પણ હોવો જોઈએ. તેમાં પતિવૃત્તના સદ્ગુણથી સ્ત્રીયોની યોગ્યતા કાયમ રહે છે, અને પ્રેમના સદ્ગુણથી તેઓ ખીલતી પણ યોગ્યતા વધારે છે. પાતિવૃત્ય એ નહિ ઉઘડેલું ફૂલ કે કળી છે, એમ કહીએ, તો પ્રેમને પ્રપુ-ક્ષિત થએલું પુષ્પ છે, એમ કહેવામાં કોઈ પણ જા-તની હરકત નથી.

૨૯. એટલા માટે પતિપત્નીએ એક ખીલ ઉપર નિર્ભર પ્રેમ કરવો, અને એક ખીલનાં અંતઃકરણમાં પ્રેમવડે નિરંતરને માટે નિવાસ કરવો.

૩૦. જાને જણાં એક ખીલની સહાયતાથી જેવી રીતે ગૃહસંસાર ચલાવે છે તેમ તેઓ જાનેએ મળીને હમેશાં ઇશ્વરની ઉપાસના કરવી. તેમજ કોઈકોઈ પ્રસંગે પારમાર્થિક વિષયો ઉપર સંભાષણ કરીને પોતાના વિચારો એક ખીલને નિવેદન કરવા.

૩૧. પતિપત્ની એકાંત સ્થળમાં એકઠાં બેસીને આનંદ-પ્રદ અંતઃકરણથી જે સમયે પ્રભુનું ધ્યાન, ભજન તથા

ચિંતન કરે છે તે સમયનો દેખાવ અત્યંત રમણીય-
સુંદર હોય છે!! તે દેખાવ જોઈને જગદાત્મા અ-
ત્યામિ પ્રભુને પરમ સંતોષ થાય છે.

૩૨. આવી રીતે સંસારમાં વર્તનાર સ્ત્રીપુરુષોનાં
સ્વર્ગીય સુખોનો પ્રારંભ આ લોકમાંજ થાય છે, અને
મરણ પછી તેઓ શાશ્વત સુખના આનંદમાં સદાને માટે
નિવાસ કરે છે.

૧૩.

નોકર ચાકર.

૧. જે ઘરનાં માણસો પોતાના નોકર ચાકરો સાથે
માયાગ્રુપણે વર્તે છે, અને તેમને કોઈપણ જાતની ખોટ
પડવા દેતાં નથી, તે ઘર ધન્યવાદને પાત્ર છે.

૨. કોઈ કોઈ વખતે મનુષ્યો ગર્વથી ફૂલાઈ જાય
છે, અને પોતાના નોકરચાકરોનો દ્વેષ અને તિરસ્કાર
કરે છે. તેમની ખબર અંતર પૂછવાથી પોતાનું અપમાન
થાય છે, એમ તેમને લાગે છે.

૩. તેઓ પોતાના મનમાં એમ સમજે છે કે
ખીજનું કામ કરવું, તથા ખીજના ઉપયોગમાં આવવું, એ
કામો ચાકરોનાં છે; ધણીનાં નથી.

૪. પરંતુ એમ કહેવું એ બિલકૂલ યોગ્ય નથી. દેવળ નોકરોએજ કામ કરવું જોઈએ એમ કંઈ નથી; માલીકે પણ કામ કરવું જોઈએ, જે માલીક કામ કરતો નથી તે ધણી થવા યોગ્ય નથી.

૫. આખા પ્રદ્વાંડ અને આ પૃથ્વીનો માલીક એવો જે વિશ્વસ્વામી પ્રભુ, તે પણ પોતાનું રાજ્યાસન ધૂંડીને, અતિશય ગરીબ બિચારા જીવોની સેવા કરવાને માટે રાજ આ લોકમાં આવે છે, તો પછી બીજાઓ કામ કરે તેમાં શું પાડ કરે છે ?

૬. આવી બાબતોમાં પામર મનુષ્યોએ અભિમાન રાખવાનું કંઈ કારણ નથી. મનુષ્યોએ અભિમાનનો સત્વર ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને પોતાની સેવા કરનારા નોકરોના ઉપયોગી થઈ પડવું, એ મહાન્ લાભવાળું કાર્ય છે, એમ સમજવું જોઈએ.

૭. ઘરમાંના નોકરચાકરો અને પોતાના હાથ નીચે કામ કરનારાં માણસો તે આપણાં ઊકરાં હોવાં જેવાં છે, એમ સમજીને ઘરધણીએ તેમની ઘણા પ્રેમથી સંભાળ રાખવી.

૮. એ મનુષ્યોનું રક્ષણ કરવાને માટેજ પ્રભુએ આપણને નીમ્યા છે, અને એ કામગીરી આપણે કેવી રીતે બજાવી છે, તેનો એક દિવસે આપણને તેની પાસે

જવાબ આપવો પડશે, એ દરેક મનુષ્યોએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

૬. ઘરઘણી તે નોકરચાકરોના પિતા સમાન છે, અને ઘરની ધણીયાણી તે તેમની માતા સમાન છે; એ રીતે નોકરો સાથે વર્તવાથી તેમને ઘણું સંતોષ થાય છે, અને તેઓ ઘણીજ ખુશીથી તેમજ વિશ્વાસથી પોતાના ધણીની સેવાચાકરી ઉઠાવે છે..

૧૦. નવો નોકર રાખતી વખતેજ, તેને કયું કયું કામ કરવું પડશે, તે કામ કેવા પ્રકારનું છે, વગેરે સંબંધે સમજાવીને કહેવું જોઈએ; તેમજ તેણે હુમેશાં દેટલા સમય સુધી કામ કરવું, ક્યાં સુધી આરામ લેવો, પગાર શો અને તે ક્યારે મળશે, વગેરે સર્વે બાબતો અગાઉથી ચોખ્ખી રીતે ઠરાવી રાખવી. એ બધા ખુલાસા કર્યા વિના કોઈને પણ નોકરીએ રાખવો નહિ.

૧૧. નિયમિત સમયે નોકરનો પગાર ચુકવવો, તેનો પગાર આપણા ઉપર ચઢેલો રહેવા દેવો નહિ, કેમકે નોકરનો પગાર આપણા પાસે રાખવાથી એક તો આપણે તેના દેવાદાર થઈએ છીએ, અને તે ઉપરાંત કરેલો ઠરાવ તોડ્યાનું પાપ લાગે છે તે જૂઠું. ખર્ચવાને માટે પાસે પૈસા ન હોય તો ચાકરો લોકોના પૈસા ઉ-

૪. પરંતુ એમ કહેવું એ ગિલકૂલ યોગ્ય નથી. કેવળ નોકરોએ જ કામ કરવું જોઈએ એમ કંઈ નથી; માલીકે પણ કામ કરવું જોઈએ. જે માલીક કામ કરતો નથી તે ધણી થવા યોગ્ય નથી.

૫. આખા પ્રસાંડ અને આ પૃથ્વીનો માલીક એવો જે વિશ્વરવામી પ્રભુ, તે પણ પોતાનું રાજ્યાસન મૂકીને અતિથય ગરીબ ગિયારા જીવો લઈને તેને અન્ન અને રોજ આ લોકમાં આવે છે, પ્રમાણે તેના ખરા પર-તેમાં શું પાડ કરે પીત અને પોતાનાં બાળ બચ્ચાં-
પ્રવચ્છ મોજે મારવી, એ મહાદાદરુ પાપ છે.

૬. આવા પ્રકારનું દુષ્ટ સ્વાર્થીપણું, ઘોર અન્યાય અને રાક્ષસી નિર્દયતાથી પ્રભુ દરેકનું રક્ષણ કરે !

૭. ચાકરોને મોહપાશમાં નાખ્યો નહિ. દીન અને દુબળાંઓને મોહના પાશમાં નાખવા એ મહા પાપ છે.

૮. ચાકરોને નિયમિત કામ સોંપવાને બદલે ધણાં કામો સાથે સોંપવાથી તેઓ બેદરકાર અને આળસુ બનવા તરફ લલચાય છે, એટલા માટે એક માણસ પર ત્રણ ચાર માણસોના જેટલું કામ એકીવારે નાખવું નહિ.

૯. જે નોકરને ઘણાં કામો એક સાથે કરવાનાં હોય છે તેનાથી એક પણ કામ સારું થતું નથી, અને

જવાબ આપવો પડશે, એ દરેક મનુષ્યોએ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ.

૯. ઘરઘણી તે નોકરચાકરોના પિતા સમાન છે, અને ઘરની ઘણીયાણી તે તેમની માતા સમાન છે; એ રીતે નોકરો સાથે વર્તવાથી તેમને ઘણા સંતોષ થાય છે, અને તેઓ ઘણીજ ખુશીથી તેમજ વિશ્વાસથી પોતાના ૧૮. જેઓ ઘરમાલે છે.

સીને જોતા નથી, તથા જાતી વખતેજ, તેને કયું કયું ઉડાઉપણે ઉપયોગ કરે છે, અને વગેરે સંયોગ્ય દેખરેખ નહિ રાખતાં તેની સાથે હક-મેશાં છૂટથી વર્તે છે, એવા ઘણીઓની સાથે નોકરો હુમ્મી થઈ વર્તે છે, તેમને ગણકારતા નથી, અને તક મળતાં ઘરમાંની ચીજો તત્કાળ ગુમ કરી નાખે છે.

૧૯. શેઠની અવ્યવસ્થિત અને કઠંગી વર્તણૂકથી અનેક વિશ્વાસુ ચાકરો હુમ્મી અને અપ્રમાણિક બનેલા છે.

૨૦. આવા પ્રકારના શેઠો પરમેશ્વરના અને મનુષ્યોના પણ ગુન્હેગાર બને છે. પરમાત્માની કૃપાથી પોતાના હાથમાં આવેલા માણસોને ખરાબ રસ્તે ચલાવવા બદલ સાક્ષાત્તેશ્વરના અને પોતાના માનવ બંધુઓને મોહમાં

નાખીને તેમના આત્માના સર્વસ્વનો વિનાશ કરવા બદલ માણુસજાતના તેઓ ઘોર અપરાધી થાય છે. ખરેખર, બેદરકાર ધણી, અને અપ્રમાણિક ચાકર, એ બંને પ્રભુને ઘેર શિક્ષાને પાત્ર છે !

૨૧. નોકરોને સૂવાની જગ્યા લીની કે રોગી હોવી નહિ જોઈએ. તેમને ખાવાને ચેટપૂર અનાજ, મહેરવાને અંગૂઠર કપડાં, અને સૂવાને માટે શાંતિવાળી જગ્યા, એ બધું જોઈએ તેવું છે કે નહિ, તે વિષે શેઠે હુમેશાં કાળજી રાખવી.

૨૨. તેઓ માંદા પડે અને તેમના જીવને સારું ન હોય ત્યારે દવાપાણીની વ્યવસ્થા ખરાખર સખવી એ ખાળતમાં કદિ પણ બેદરકાર રહેવું નહિ.

૨૩. કહેલું સાંભળે નહિ, અથવા કામ કરવામાં કોઈ પણ રીતે બેદરકારી સજે તો એકાદ વખતે નોકરોને ધમકાવવા જોઈએ, તેમજ કોઈ ખામ કામ આપણા હુકમ પ્રમાણે વખતમર કરી બતાવે ત્યારે ગીડા ચપ્પોથી કે ન્હાની ન્હાની બહીસો આખીને તેમને સતોષવા જોઈએ.

૨૪. વાર તેહેવારને દિવસે અથવા ઘરમા કંઈ ખામ કાર્યપ્રયંગ હોય ત્યારે નોકરોને આપણી શક્તિ પ્રમાણે મિહાન્ન લોગન આપવું.

૨૫. કોઈ કોઈ પ્રસંગે નવાં કે જૂનાં વસ્ત્રો, ઘરમાં આણેલાં ફળાદિ અને પ્રસંગ પરત્વે થોડુંક ગજવા ખર્ચ વગેરે આપવાથી નોકરો હમેશાં સંતોષી રહે છે, અને શ્રેઠને આશીશ આપે છે.

૨૬. ઘરમાં સ્ત્રીઓને ચાકર તરીકે રાખેલી હોય તો પુરૂષ નોકરો તેની સાથે બહુ અંગત સમાગમમાં ન આવે, અને અમર્યાદપણે ન વર્તે, એ માટે બહુ સંભાળ રાખવી જોઈએ; કેમકે એ સંભાળ રાખવામાં ન આવે તો ઘણીના ઘરને કલંક લાગ્યા વિના રહેતું નથી.

૨૭. દારૂ, લાંગ, અફીણ વગેરે માદક પદાર્થોનું સેવન અને ખીજાં હરકોઈ પ્રકારના દુરાચરણથી નોકર માણસોનું ઘણી સખ્તાઈ વાપરીને પણ રક્ષણ કરવું.

૨૮. નોકર માણસોની ચાલ અને રીત સ્વભાવતઃ અયોગ્ય અને હલકી હોય છે, માટે આપણાં બાળ બચ્ચાંની સાથે તેમનો સહવાસ વિશેષ થવા દેવો નહિ, કેમકે તેમના મહુવાસથી મોટા મોટાનાં છોકરાંઓ બગડીને ખરાબ ફંદમાં ફસાયાના અનેક દાખલાઓ છે.

૨૯. ખરાબ ચાલ ચલમતવાળી વ્યભિચારિણિ સ્ત્રીઓ ચાકરડીના બહાનાથી સ્ત્રીઓ અને બાળ બચ્ચાંવાળા બહોળા કુટુંબમાં નોકર તરીકે રહીને એ કુટુંબનું સત્યાનાશ વાળે છે.

એવી દુષ્ટ સ્ત્રીઓને પ્રકબ્ધો પણ આપણા કુટુંબ ઉપર પડવા દેવો નહિ.

૩૦. નોકરચાકરો નીતિમાન થાય, સઘળાંની સાથે ઇમાનથી વર્તે, અને હુમેશાં સત્યમાર્ગથી ચાલે, એમ કરવામાં પોતાથી બને તેટલો ચત્ન કરવો.

૩૧. નોકરો જો લખી વાંચી જાણતા હોય તો તેમને બોધદાયક ન્હાનાં ન્હાનાં પુસ્તકો તથા થોડા થોડાં વર્તમાનપત્રો વાંચવા આપવાં. એવા વાંચનથી નવરાશની વખતે તેમના મનને બોધ થવા ઉપરાંત ગમત પણ થશે, અને તેમનું ચિત્ત ખરાબ રસ્તે દોરાશે નહિ.

૩૨. નોકર માણસો પ્રભુનું ભજન પૂજન કરવામાં શેઠાયલા હોય, તે વખતે તેમને કામ બતાવીને તેમની ભક્તિનો ભંગ કદિ પણ કરવો નહિ.

૩૩. આપણો ભક્તિમાર્ગ તેમને જો ગમેતો આપણી નિત્યની ઉપાસના વખતે તેમને પણ આપણી પાસે બેસાડવા, અને તેમની પાસે ઈશ્વરની ભક્તિ કરાવવી.

૩૪. સર્વ સમર્થ પ્રભુ આપણો પણી છે, અને આપણે તમામ મનુષ્યપ્રાણિયો તેના નોકર-સેવક છીએ; છતાં તે દયાળુ પ્રભુ આપણને કેટલી મમતાથી, દયાથી અને પ્રેમથી પોપે છે ! તેજ પ્રમાણે આપણે પણ આપણા નોકર ચાકરો ઉપર હુમેશાં પ્રેમ, દયા તથા મમતા રાખવાં જોઈએ.

૧૪.

સંસ્કાર.

૧. સાચાવસ્તે ધરમાંનાં સર્વ કાર્યો અદ્વિતીય અને અવિનાશી એવા પ્રભુનું નામસ્મરણ કરીને કરવાં.

૨. મૃતિપૂજા સંબંધી કોઈ પણ જાતના સંસ્કારને કિંચિત્ પણ અંશ તેમાં હોવો જોઈએ નહિ.

૩. તેમજ આપણા આત્મસંબંધીએ, અને મિત્રોનાં મન રાજી રાખવા માટે કોઈ પણ પ્રકારનું પ્રતિમાપૂજન કરવું નહિ; તેજ પ્રમાણે જેથી કરીને મનની પ્રવૃત્તિ મૃતિપૂજા તરફ એવાઈ જવાનો સંભવ છે, એવી જાતના નિરર્થક નવા નવા સંસ્કારો ઉપસ્થિત કરવા નહિ.

૪. પોતાના ધર્મની પવિત્રતા હમેશાં ઉજવળ રાખવી. તેના કોઈ પણ વિધિમાં અથવા સંસ્કારમાં અધર્મ અથવા દંભનો પ્રવેશ થવા દેવો નહિ; તેમજ ન્હાનાં મ્હોટાં તમામ કૃત્યોમાં વિવેકથી વર્તીને પોતાનું મન નિર્મળ અને પવિત્ર રાખવું.

૫. ધાર્મિક સંસ્કારોમાં બહારનો આડંબર અને ડાંબ ન હોવો જોઈએ.

૬. કારણકે માણસના મનમાં બાહ્યકર્મો કરવા વિષેની રુચિ એકવાર ઉત્પન્ન થઈ કે તેની શ્રદ્ધા એ બાહ્યકર્મો

ઉપરજ ચોંટી રહે છે. જ્યેથી માણસ કર્મક બને છે, અને કર્મકપણું એ આત્માના અધપણાની નિશાની છે.

૭. તમામ સંસ્કારો સાદા અને હૃદયગ્રાહક હોવા જોઈએ; તેમજ તેનો અર્થ સર્વથી સમજી શકાય એવો સ્પષ્ટ હોવો જોઈએ.

૮. પ્રભુને સાદી ભક્તિ ઘણીજ ગમે છે, તેના ખરાભક્તોને શુદ્ધ કર્મકાંડનો કંટાળો આવે છે.

૯. જે કર્મો ભક્તિયુક્ત થતાં નથી તે બધાં કર્મો વ્યર્થ છે; તેમજ જે સંસ્કારો કેવળ બહારનાજ છે, તેમાં જરા પણ પુરુષ અથવા પવિત્રતા હોતી નથી.

૧૦. એકાદો સંસ્કાર ગમે તેટલા ગંભીર અર્થવાળો હોય તોપણ તે સંસ્કારમાં 'આત્માનો ઉદ્ધાર' કરવાનું સામર્થ્ય જરા પણ હોતું નથી; તેમજ જે વસ્તુને આપણે પવિત્ર સમજીએ છીએ તેમાં પણ કંઈ પવિત્રપણું હોતું નથી.

૧૧. ઉત્તમ સુગંધીવાળા ધૂપ, સુગંધી પુષ્પો, નિર્મળ ખાણી, લબ્ય નિશાનો અને સુંદર ચિત્રો, એ સઘળાં ભક્તિનાં સાધનો છે, અને અંતઃકરણમાં ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન કરીને તે વધારવામાં એ સઘળું કારણરૂપ થાય છે; તોપણ તે સર્વે સાધનોમાં સ્વતંત્રપણે કંઈ પણ જાતની પવિત્રતા વાસ કરતી નથી.

૧૨. સો સોની સગવડ અને સોઈ પ્રમાણે સો સોએ દરેક સંસ્કાર કરવાનો વખત, સ્થળ અને પ્રસંગ નક્કી કરવો; અને અમુકેજ કાળ શુભ છે, અને અમુક અશુભ છે, એવી માન્યતા કદિ પણ રાખવી નહિ. પ્રભુને ત્યાં સર્વ કાળ શુભજ છે, અને સર્વે સ્થળો પવિત્રજ છે.

૧૩. શાસ્ત્રવાંચન, કથાપુરાણપ્રવણ, સ્નાન, દાન વગેરેનો યથાયોગ્ય ઉપયોગ કરવાથી પણ આત્માનું બહુ કલ્યાણ થશે, પરંતુ કેવળ તેનાથીજ સદ્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ કોઈએ પણ માનવું નહિ.

૧૪. મતલબ કે કેવળ સંસ્કારોને અંગે કોઈ પણ જાતની પવિત્રતા નથી, પણ તે સર્વ શુદ્ધ અંતઃકરણ-પૂર્વક કરવાથી પરિણામે મન અત્યંત પવિત્ર થાય છે; એટલા માટે ધર્મ સંબંધી તમામ ક્રિયાઓ અને સંસ્કારો સદ્ભાવથી અને ગંભીરતાથીજ કરવા. જેના સંબંધમાં આપણાં અંતઃકરણમાં પૂન્યભક્તિ નથી તેવું કર્મ લોકોની ઇડીકની ખાતર કે જનોની મીતિ મેળવવાને સાફ કદિ પણ આચરવું નહિ.

૧૫. ઘરની અંદર એકાદ કર્મ કે સંસ્કાર કરવો હોય તો તે યથાર્થ સાંગોપાંગ અને વિધિપૂર્વક કરવો. તેમાં કોઈ પણ જાતની ખામી પડવા દેવી નહિ. એમ કયાં

વિના તે સંસ્કારનું મહત્વ ખ્યાલમાં આવી શકતું નથી, અને મહત્તા નહિ સમજાયાથી એ સંસ્કારથી જે કંઈ લાભ થવાનો હોય છે તે થતો નથી.

૧૬. આ પવિત્ર નવવિધાન ધર્મના સર્વે અનુયાયિયોએ દરેક સંસ્કાર, અને સુખ્ય સુખ્ય બાબતોના સંબંધમાં પણ એક સરખી રીતે વર્તવું. દેશાચાર, કુળાચાર અને દરેક મનુષ્યની આવડત અનાવડત, એ બધા ઉપર આધાર રાખનારી જે કેટલીક ગોણુ બાબતો છે તેને લીધે થોડા ઘણા તફાવત રહે તો તેમાં કંઈ હરકત નથી.

૧૭. આ પ્રમાણે " વ્રતમેવાદિતીય " એટલે કે તેજ એક આદિતીય એવા પરમાત્માના જે કોઈ પૂજકો છે, તેમના ધર્મવિચારોમાં જેમ એકતા છે, તેવી રીતે તેમના ધર્મોચરણમાં અને ધાર્મિક સંસ્કારોમાં પણ એકતા હોવી જોઈએ.

૧૫.

જાતકર્મ અથવા જન્મોત્સવ.

૧. ઘરમાં જાગકનો જન્મ થાય ત્યારે ઘરમાંનાં સર્વ મનુષ્યોએ આનંદ કરવો.

૨. આનંદનો આ પ્રસંગ મહોટા ઉત્સાહથી અને સમારંભથી ઉજવવો.

૩. બાળકનો જન્મ એ મહાન્ ઉત્સવનો પ્રસંગ છે. આકાશમાં તરતનું ઉદય પામતું કોઈ નવિન અતિ તેજસ્વી નક્ષત્ર જોતાંની સાથે અંતઃકરણમાં જેવો અવર્ણનીય આનંદ થાય છે, તે પ્રમાણે નવું બાળક જન્મેલું જોઈને તેના માતાપિતાને અત્યોક્તિક આનંદ થાય છે. આ આનંદને પ્રસંગે પરમદયાળુ પ્રભુને વિસરી જવા નહિ જોઈએ.

૪. નવિન બાળક પરમાત્માની મહાન્ બક્ષિસ છે, તથા તેની અનંત કૃપાની સર્વોત્તમ નિશાની છે.

૫. ન્હાનાં બાળકોનાં મનમાં પવિત્રતા વસે છે, તેમના મુખચંદ્ર ઉપર હંધરનું તેજ અજકતું હોય છે.

૬. આવા પ્રકારનું પવિત્ર પ્રાણી જે ઘરમાં જન્મ પામે છે તે ઘરમાં અવશ્ય આનંદોત્સવ ધવોજ જોઈએ.

૭. તે ન્હાનાં બાળકનાં માતાપિતા, ભાઈબહેન, સગાંસંજબી, અને આડોશીપાડોશી, એ સર્વેએ મહોત્સવ કરવો; અને પરમદયાળુ પરમાત્માએ કૃપાળુ થઈને આ સંતતિરૂપ રત્ન આપણને બક્ષ્યું તે માટે તેમની સ્તુતિ કરવી.

૮. ઊકડું જન્મ્યા પછી દાઈએ તેનું આપું શરીર ધોઈ સ્વચ્છ કરવું, અને તેને સ્વચ્છ સફેદ કપડાંથી વાંટી લઈને માતાના જોળામાં મૂકવું.

૯. પોતાના બાળકરૂપ રત્નનું સુખક્રમણ નિહાળીને માતાએ પ્રેમપૂર્ણ અંતઃકરણથી સુખન કરવું.

૧૦. પછી આંખો મીંચીને શાંત ચિત્તથી પરમાત્માની સ્તુતિ કરવી કે:- હે હયાળુ પ્રભુ ! ત્હારી કૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલ આ બાળકરૂપ રત્નનું સુખક્રમણ જોઈને આ ત્હારી દીનદાસી કૃતાર્થ થઈ છે ! આ ત્હારો ગહારા ઉપર અતિશ્રેષ્ઠ અનુગ્રહ છે. હે મંગળમય પિતા ! આ બાળકને આશીર્વાદ આપ, અને તેને સર્વ રીતે પોતાનો કરીને માન.

૧૧. એ પછી પિતાએ બાળકને નિહાળીને ઈશ્વરની સ્તુતિ કરવી.

૧૨. કેટલોક સમય વીત્યા પછી જાઈ લાંડુઓએ, પાસેનાં સગાંઓએ અને મિત્રમંડળે પણ બાળકને નિહાળવું, અને તેના હૃદયાણને માટે પ્રભુનો આશીર્વાદ માગવો.

૧૩. બાળકના જન્મદિવસથી તે એક મહિના સુધી તેને અને તેની માતાને એકાંત અને શાંત જગ્યામાં રાખવાં. બહેને બહુ સારીરીતે સંભાળવાં અને કુશ-

જાતાથી રક્ષણ કરવું. વૈદ્ય જે પ્રમાણે સલાહ આપે તે પ્રમાણે દવાપાણી આપીને તેમની સંભાળ રાખવી.

૧૪. એક માસ થયા પછી બાળકનું જાતકર્મ એટલે જન્મસંબંધી ઉત્સવનું કાર્ય કરવું.

૧૫. જાતકર્મ કરવા માટે જે દિવસ મુકરર કરેલો હોય તે દિવસે ઘરની અંદરનું ઉપાસનાસ્થાન પુષ્પ અને વેલથી શણગારવું. તે દિવસે સર્વે ઇષ્ટમિત્રોને ઉપાસના માટે આમંત્રણ કરવું.

૧૬. નિત્યની ઉપાસનાનો પૂર્વભાગ સમાપ્ત થયા પછી બાળકના પિતાએ પ્રાર્થના કરવી કે:-

૧૭. “હે કરુણામય પ્રભો ! આ બાળક તે ત્હારી કૃપાનોજ પ્રસાદ છે. માતાના ઉદરમાં નવ માસ સુધી અતકર્ય ચતુરાધિથી તે એનું પોષણ કર્યું, તેની દુર્બળ અવસ્થામાં આજ સુધી તેજ તેનું રક્ષણ કર્યું, અને હવે પછી પણ તેનું રક્ષણ કરનાર છે. પ્રભો ! ત્હારી કૃપાનો પાર નથી !! દયાળુ બનીને આ બાળકરત્ન જેવી રીતે તે અમને આપ્યું છે, તેવીજ રીતે સઘળાં સંકટો અને રોગોથી તેનું એનું રક્ષણ કર. આ પ્રિય બાળકના સંબંધમાં મહાદ્ શું કર્તવ્ય છે, તે મને શીખવાડ, અને તે મહારી શક્તિ પ્રમાણે બળવવાનું મને બળ આપ. હું અતિશય અજ્ઞાની અને ઘણોજ દુર્બળ છું. એનું પાલન

કરવું, તેનામાં ભક્તિભાવ ઉત્પન્ન કરવો, અને તેના હાથથી ત્હારી સેવા ચાકરી કરાવવી, વગેરે અતિ કઠીન બાબતો ત્હારી કૃપા વિના મ્હારા હાથે કદિ પણ બની શકે તેમ નથી. તે બધું તુંજ મ્હારા હાથેથી કરાવ. આ બાબતને ત્હારો મંગળ આશીર્વાદ આપ તુંજ તેની માતા, તુંજ તેનો પિતા અને તુંજ તેનો સખા છે ત્હારા પોતાના કૃપાછત્ર નીચે તેને તું હમેશાં રાખ. આ બાબતને ત્હારા અમૃતમય બોળામાં સર્વકાળ બેસાડી રાખ, કે જેથી કરીને તેને કોઈ પણ બાતની હરકત થઈ શકે નહિ. હે વિશ્વજનનિ! આ બાબત ઉપર જોવી કૃપા કર કે તે મ્હોટું થયા પછી પોતાનાં કુળને સર્વ રીતે ભૂપણ્ણ થઈને માતાપિતાના અંત કરણને સંતોષ આપે તેની બધી ઇચ્છાઓ, વિચારો અને આચારો મંગળમય બને તેમ કર.”

૧૮. આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી રહ્યા પછી ઉપાસકે આશીર્વાદ બોલવો, અને છેવટે સધળા ભક્તજનોએ “શાંતિ શાંતિ શાંતિ” એમ ત્રણ વખત બોલવું

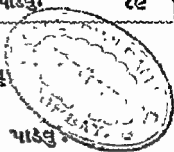
—૧૯. પછી પ્રસંગને અનુસરતું એકાદ ગીત ગાઇને ઉત્સવ સમાપ્ત કરવો.

૧૬.

નામકરણ

અથવા

બાળકનું નામ પાડવું.



૧. બાળક છ માસનું થયા પછી તેનું નામ પાડવું.

૨. નક્કી કરેલા દિવસે આતઃકાળમાં બાળકને મંગળ સ્નાન કરાવવું.

૩. સ્નાન કરાવવાની પહેલાં તેના અંગે સુગંધી તેલનું મર્દન કરવું, અને આપર શીતલ તથા સુગંધ-બાળું તેલ ચોળવું. પછી સ્વચ્છ વાસણમાંના ગરમ પાણીથી સ્નાન કરાવવું અને આખું શરીર ઘોઈ નિર્મળ કરવું. એ રીતે અભ્યંગસ્નાન થયા પછી સઘળું અંગ ઠોડું કરવું.

૪. ત્યાર બાદ તેને નવાં કપડાં પહેરાવવાં. માતા-પિતાની શક્તિના પ્રમાણમાં તેના શરીર ઉપર ઘરેણાં વગેરે પહેરાવવાં. એ અલંકારો સાદા અને બેસતા હોવા જોઈએ.

૫. પોતાના હેશના આચારને અનુસરી બાળકના કપાળમાં ચંદન ઇત્યાદિનું તિલક કરવું.

૬. બાળકને અભય'ગસ્ત્રાન અને વસ્ત્રાલંકારે પહેરાવવાની ક્રિયા કે વિધિ થતાં હોય તે વખતે પોતાના દેશમાં જે વાણંત્રો મંગળ મનાતાં હોય તે વાગતાં રહેવાં જોઈએ.

૭. આ પ્રસંગે આપું ધર ધોઈ લીંપીશું પી સ્વચ્છ કરેલું જોઈએ. જે સ્થળ નામકરણ સંસ્કાર એટલે નામ પાડવાની ક્રિયા કરવા માટે નક્કી કર્યું હોય, તે સ્થળ સુંદર પુષ્પોથી, વેલીઓથી, તોરણોથી અને રંગ-બિરંગી નિશાનોથી સુશોભિત કરવું; અને નોતરેલા સઘળા આમજનો તથા સુહૃદ્જનોને એ મંગળસ્થાનમાં બેસાડવા.

૮. બાળકનાં માતાપિતા જે સમાજમાં હોય તે સમાજના આચાર્ય, અથવા કોઈ ધર્મપ્રચારક, અને જે તે પણ ન હોય તો સમાજમાંના કોઈ વિચારશીલ ધર્મજ્ઞો એવા ગૃહસ્થની પણ આવા પ્રસંગમાં ઉપાધ્યાયની જગ્યાએ ગોઠવણ કરવી.

૯. ઉપાધ્યાયે પ્રથમ તો ઈશ્વરની ઉપાસના કરવી. એ ઉપાસનાનો પૂર્વભાગ પૂર્ણ થયા પછી બાળકને બહાર લાવવું.

૧૦. બાળકના પિતાએ બાળકને બહાર લાવી તેને પોતાના હાથમાં રાખી ઉપાસના કરવાના સ્થાનમાં

સ્થાપેલા આચાર્યના આસનની સામે ઉપાધ્યાય સન્મુખે ઉભા રહી પ્રાર્થના કરવી.

૧૧. તે પ્રાર્થના આમ કરવી:—“હે જગતના કારણ-
રૂપ જગદાત્મન પ્રભો ! અમે પ્રાણબાળકોનો ગૃહદેવ
તુંજ છે, માટે મહાર્જ આ પ્રિય બાળક હું તને અર્પણ
કરું છું. અમે તેનાં માનવી માતૃપિતા અતિ દુર્બળ છીએ.
અમારાથી તેનું સંરક્ષણ શી રીતે બનવાનું છે ? અતિ-
શય નબળી તથા અત્યંત કોમળ અવસ્થામાં અનેક
જાતનાં સંકટોમાંથી તેજ આ બાળકનું રક્ષણ કર્યું.
માતાના સ્તનમાં અમૃતરૂપ દૂધ ઉત્પન્ન કરીને તના
કોમળ દેહનું તેજ પોષણ કર્યું. હે કરુણાળુ જનનિ !
તહારી મમતાની સીમા નથી ! હે વત્સલ માતા ! આ
બાળકનું આજ સુધી રક્ષણ કરી તેનું નામ પાડવાની
મંગળક્રિયા કરવાનો શુભ પ્રસંગ તેજ આજ્યો છે !
અત્યાર સુધી માતાના દૂધથી તેના શરીરનું પોષણ થયું;
હવે આજથી આ બાળક વધારે સત્વવાળો ખોરાક ખાય. એ
ખોરાક પવિત્ર કર. તેને પાવન કર. આ બાળક મોટું થઈને
સમજણું થયા પછી તેની સર્વ ઇચ્છા અને મનોવાસના
મંગળરૂપ થાય એવો આશીર્વાદ આપ. આ બાળક
અમારું નથી; પણ તારુંજ છે. તું હમેશાં એની પાસેજ
રહે, અને તેનું રક્ષણ કર. તે સમજણું થયા પછી તેના

હાથે અંતઃકરણપૂર્વક ત્હારી સેવા થાય એમ કર. અમે પામરો ત્હારી પાસેથી ખીજું શું માગીએ ? તું સર્વર અને સર્વ સમર્થ છે. આ બાળકનું પૂર્ણરીતે કલ્યાણ થાય એમ કર. એજ અમારી ત્હારા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે."

૧૨. આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કર્યા પછી પિતાએ બાળકને ઉપાધ્યાયના હાથમાં આપવો, અને તેનું શું નામ રાખવું છે, તે તેમને જણાવવું. ઉપાધ્યાયે બાળકને પાસે લઈ તેનું નામ પાડતી વખતે બોલવું કે-

"પરમસમર્થ પરમેશ્વરની સ્હામે અને તેના આ ભક્તજનોની સ્હામે શ્રી * * * ના પુત્ર (અથવા કન્યા હોય તો તે પુત્રી)નું શ્રીમત્ (અથવા શ્રીમતિ) * * * આ નામ પાડું છું. પરમપર પરમાત્મા આ બાળકનું રક્ષણ કરો.

૧૩. આટલું બોલ્યા પછી ઉપાધ્યાયે બાળકના ગળામાં પુષ્પની માળા પહેરાવવી.

૧૪. પછી સમ્રાજાં ભક્તમંડળે મળી "શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:" એમ ત્રણ વાર બોલવું.

૧૫. આ પ્રમાણે નામકરણનો વિધિ પૂર્ણ થયા પછી બાળકને અન્નપ્રાશન કરાવવું.

* આ સંસ્કારને ગુજરાતમાં "અબોટણ" કહે છે, તે પ્રસિદ્ધ છે.

૧૬. નામકરણવિધિ થયા બાદ ઈષ્ટમિત્રોએ બાળકને થોડા વખત પોતાની પાસે લેવું, અને પછી તેના પિતાએ અંતર્ગૃહમાં લઈ જઈ તેની માતાને સ્વાધીન કરવું. પછી તેણે તે બાળકને લઈને લેગી મળેલી સર્વે સ્ત્રીઓની સાથે મધ્યગૃહમાં જવું. આ સ્થળ તે દિવસે સારી રીતે શણગારેલું હોવું જોઈએ. બધું સ્ત્રીમંડળ આવીને એક પછી ચોરસના મધ્ય ભાગમાં એક સુંદર બાજઠ માંડીને તે ઉપર બાળકને બેસાડવું.

૧૭. બાજઠની રુદ્ધાએ સારાં સારાં પકવાન્નો અને ફળોથી ભરેલી દશ ચાર વાટકીઓ એક થાળીમાં ગોઠવી રાખવી.

૧૮. તે વાટકીઓમાંની એકમાં ભાત હોવો જોઈએ. તેમાં કૂધ નાખીને તેમાંના ત્રણ ચાર દાણા માતાએ બાળકનાં મોંમાં મૂકવા. તે મૂકતી વખતે બોલવું કે—“પ્રિય વત્સ, આ અન્ન હું તને ખવરાવું છું, એથી ત્રણ તારા શરીરનું અને આત્માનું પોષણ કરે.”

૧૯. પછી માતાએ બીજા બે ત્રણ વાટકીઓમાંનાં પકવાન્નો આંગળીથી બાળકને ચટાડવાં.

૨૦. આ રીતે માતાએ બાળકને અન્નપ્રાશન કરાવ્યા પછી ત્યાં લેગી ચમેલી સ્ત્રીઓમાંથી બે ત્રણ પુખ્ત

ઉમ્મરની સ્ત્રીઓએ બીજી વાટકીઓમાંનાં મિષ્ટાન્ના બાળકને ચટાડવાં.

૨૧. બાળકનો આ પ્રમાણે અન્નસંસ્કાર થતો હોય તે વખતે બહાર મંગળ વાદ્યો વગાડતાં રાખવાં; અને ઘરમાં બાળકની આસપાસ ટોળે મળેલી સ્ત્રીઓએ ગીતો ગાવાં.

૨૨. આ રીતે અન્નસંસ્કાર પૂર્ણ થયા પછી પિતાએ બાળકને ફરીથી અંતર્ગૃહમાંથી પુરૂષોના મંડળમાં બહાર લાવવો. પછી તેના આસપાસે મળી બાળકને વસ્ત્રો કે ઘરેણાંની બક્ષિસો આપવી, અને બાળકનું શુભચિંતન કરી તેને આશીર્વાદ આપવો.

૧૭.

દીક્ષા અથવા ધર્મપરિગ્રહ.

૧. દરેક બ્રાહ્મગૃહસ્થે પોતાના પુત્રને અને પુત્રીને લેખન વાંચનાદિ હરેક પ્રકારનું ઉપયોગી શિક્ષણ સો સોની યોગ્યતા અને સક્ષિના પ્રમાણમાં અવશ્ય આપવું જોઈએ.

૨. ઊંકરું સારી રીતે સમજણું થયા પછી પોતે અથવા તો બીજા કોઈ યોગ્ય ગુરૂદ્વારા બ્રાહ્મધર્મના

મુખ્ય મુખ્ય સિદ્ધાંતો તેને શીખવવા; તેમજ આદ્યધર્મ સંબંધી જે સારાં સારાં પુસ્તકો હોય તે તેની પાસે વંચાવવાં, અને તેનો અર્થ સમજાવવો.

૩. આ પ્રમાણે પુત્રનું ધર્મશિક્ષણ પૂર્ણ થયા પછી અને તેની ઉમ્મરનાં સોળ વર્ષ પૂરાં થયા પછી, તેને આદ્યધર્મની દીક્ષા આપવી, અને આદ્ય કરી દેવો. છોકરાને આ દીક્ષા તેના વિવાહની પૂર્વેજ આપવી. તે આખ્યા વિના પુત્રનો વિવાહ કરવો નહિ.

૪. આ દીક્ષાવિધિ આદ્યમંદિરમાં અથવા તે પોતાનાં ઘરમાં ઉપાસના કરવાના સ્થળમાં કરવો.

૫. આ વિધિ કરવાનો જે દિવસ નક્કી કર્યો હોય તે દિવસે સહેવારે પુત્રે અભ્યંગસ્નાન કરીને પવિત્ર થવું.

૬. છોકરાનું સ્નાન પૂરું થયા પછી સ્નાનાંતે છોકરાના પિતાએ અથવા ઘરમાંના કોઈ વડિલ માણસે નવવિધાનનિશાનમુદ્રિત એટલે કે નવવિધાનનું જે ચિન્હ નક્કી કરેલું છે તે ચિન્હ જે પાત્ર ઉપર પાડેલું હોય તે પાત્રથી તેના મસ્તક ઉપર પાણીનું સિંચન કરવું.

૭. પિતા માથા ઉપર પાણીનું સિંચન કરતા હોય તે વખતે પુત્રે આ પ્રમાણે બોલવું—“નિર્મળ પાણીથી જેમ આ મહાદેવ શરીર પ્રભુ ઘાઈને સ્વચ્છ કરે છે,

તેમ તે મહારાં અંતઃકરણને ધોઈ સાફ કરી તેમાંના પાપરૂપી મળ ધોઈ નાખો ! આ શાંતિરૂપી જળથી જેવી રીતે મહારા દેહના સર્વ વાપ લક્ષ્મિભૂત થાય છે, તેવી રીતે પરમાત્મા પોતાનું કૃપારૂપી જળ સિંચન કરીને મહારાં અંતઃકરણને શાંતિ આપે. ”

૮. આ “ શાંતિજળ સંસ્કાર ” પૂરો થયા પછી તુરતજ દીક્ષા લેનાર પુત્રે, તેના પિતાએ અને તેની આસપાસનાં સ્ત્રીપુરુષોએ “ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ” એમ ત્રણવાર બોલવું.

૯. આ પ્રમાણે જ્ઞાન થયા પછી તેણે સ્વચ્છ સફેદ કપડાં પહેરવાં, અને લગવું કરેલું ઉપરણ અંગવસ્ત્ર તરિકે પાસે રાખવું. એવા પહેરવેશથી સજ્જ થઈ પોતાના મિત્ર સંબંધીઓની સાથે ઉપાસનાસ્થાનમાં જવું, અને આચાર્યના આસનની સ્થાને થોડક છેટે ઉપાધ્યાયની સન્મુખ બાજઠ મૂક્યો હોય તે ઉપર બેસવું.

૧૦. ઉપાધ્યાયે ઉપાસના કરવાનો આરંભ કરવો, અને ઉપાસનાનો પ્રથમભાગ પૂર્ણ થયા પછી દીક્ષા લેનાર છોકરાને પોતાની પાસે બોલાવવો.

૧૧. પછી છોકરાના પિતાએ અથવા તેા ઘરમાંના કોઈ મહોટી ઉમ્મરના આત્મ ગૃહસ્થે છોકરાને સાથે

લઈને ઉપાધ્યાય સન્મુખ વેદી સ્થાને ઉભા રહેવું અને બોલવું:—“ આચાર્ય મહારાજ ! શ્રીમાન્ * * * એઓ બ્રાહ્મધર્મની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છાથી આપની સ્થાને આવેલા છે. દીક્ષાગ્રહણ કરવાને માટે તેઓ લાયક છે એમ મને લાગે છે. આપને ઉચિત જણાતું હોય તો તેને દીક્ષાદાન આપવાની કૃપા કરશોલ. ”

૧૨. ત્યાર બાદ આચાર્યે દીક્ષા લેનારને પૂછવું કે:—

આચાર્ય—દીક્ષાર્થી તમે આ પવિત્ર બ્રાહ્મધર્મની દીક્ષા લેવાનો નિશ્ચય કર્યો છો કે ?

દીક્ષાર્થી—હા, આચાર્યજી.

આા—બ્રાહ્મધર્મનાં અનાદિસિદ્ધ મૂળતત્ત્વો આપ જાણો છો કે ? અને તે ઉપર આપનો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે ?

દીા—હાલ.

આા—આ ધર્મદીક્ષા સ્વીકારવાની બાબતમાં તમેાને ઇશ્વરીપ્રેરણા થયેલી છે કે ?

દીા—હા, મહારાજ ! થયેલી છે.

આા—સંસારમાંનાં નિત્યકર્મો બ્રાહ્મધર્માનુસાર કરવાને માટે તમે તૈયાર છો ?

દીા—હાલ, હું રાજપુત્રીથી તૈયાર છું. મહારાજેવા પામરની ઇચ્છા અંશરૂપે પણ મક્કળ કરવાને માટે પ્રભુ સમર્થ છે.

આ૦—પ્રભુ એક, અદ્વિતીય અને સર્વવ્યાપી છે; તે અનંત, અવ્યંગ, સર્વસમર્થ, પરમપવિત્ર, આનંદ, મય, દયાસાગર, મંગળનિધિ અને સૃષ્ટિસ્થિતિલયકર્તા છે; માણસ માત્રનો પરમ શ્રેષ્ઠ પિતા, માતા, બાપુ, મિત્ર, સંબંધી, ગોત્રી વગેરે સર્વ તેજ છે. તેજ એક ભક્તવત્સલ, પૂજનીય, વંદનીય અને આરાધ્ય છે, એવી તમારી માન્યતા છે કે ?

હી૦—હા, મહારો એવો દૃઢ વિશ્વાસ છે.

આ૦—આત્મા અમર છે, અને તે અનંતકાળ સુધી ઉત્તતરીલ છે, એવો તમારો વિશ્વાસ છે કે ?

હી૦—હા, આચાર્યજી.

આ૦—મનોદેવતાદ્વારા પ્રભુ ચોતાની ઇચ્છાઓ મનુષ્યોને જણાવે છે, અને વિવેકશક્તિદ્વારા મનુષ્યોને સત્યાસત્યનું પૂર્ણ જ્ઞાન ધાય છે, એમ તમે માની શકો છો કે ? આ લોકમાં માણસો જે કાંઈ સારાં નરસાં કર્યો કરે છે, તે સધળાંનો હિસાબ મરણ પછી પરમેશ્વરની પાસે આપવો પડે છે, અને માણસને સત્કર્મોના બદલામાં ઇશ્વરકૃપા તથા પાપકર્મોના બદલામાં અપ્પત શિક્ષા, આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં પણ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ તમારી ખાતરી છે કે ?

દી૦—હાલ, છે.

આ૦—પરમાત્માનો સત્યધર્મ સર્વત્ર છે; તે ધર્મમાં પૃથ્વી ઉપરના સર્વ ધર્મોનો, સર્વ શાસ્ત્રોનો અને સર્વ પ્રકારના જ્ઞાનનો પૂર્ણપણે સમાવેશ થાય છે; જુદા જુદા દેશમાંના સંતો, મહંતો, ઋષિયો, મુનિયો, યોગિયો અને ધાર્મિક પુરૂષો, એ સર્વના શિક્ષણનું રહસ્ય એકજ છે, અને ખરેખરી રીતે જોતાં તેમાં જરા પણ જુદાપણું નથી; સરલ વિચાર, દ્રઢ વિશ્વાસ, વિશુદ્ધ ભક્તિ, સત્ય-યોગ, સાત્ત્વિક વૈરાગ્ય અને અખંડ કર્તવ્યપરાયણતા, એ સઘળું સત્યધર્મ માટે જરૂરનું છે; સર્વ મનુષ્યો એકજ પ્રભુનાં બાળકો છે, માટે ધર્મને નામે જુદા જુદા પંથો ઉભા કરીને તેઓ એક બીજાની સાથે કલક કરે અને પરસ્પરનો છળ કરે, એ પ્રભુને કદિ પણ પ્રિય થતું નથી, એવો તમારો દ્રઢ વિશ્વાસ છે કે?

દી૦—હાલ, મહારો એવો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

આ૦—વિચારવાળા મનુષ્યને વિવેકદ્વારા ઇશ્વરી-ઈચ્છાનું જ્ઞાન થાય છે, તેવીજ રીતે ખાસ પ્રસંગે સાધુ-પુરૂષોને પરમાત્મા તરફથી ખાસ પ્રેરણા થાય છે, એમ તમે માનો છો કે? પરમાત્મા સર્વ સ્થળે અને સર્વ પ્રસંગોમાં હાજરજ હોય છે, આ વિશાળ વિશ્વના ન્હાના

મોટા બધા વહેવારો તેજ ચલાવે છે, અને બધા માણસો સાથે તેનો અતિ નિકટ સંબંધ છે, એવી તમારી ખાત્રી છે કે?

દી૦—હાલુ, છે.

આ૦—જગતમાંનાં ધર્મશાસ્ત્રોને તમે માનો છો કે? તે ઉપર તમારી શ્રદ્ધા છે કે?

દી૦—માણસજાતને ધર્મમાર્ગનું જ્ઞાન આપવા સારૂ જુદા જુદા સમયમાં અને જુદા જુદા દેશમાં પરમૈશ્વરે જુદા જુદા સાધુપુરૂષોને ઉત્પન્ન કર્યાં છે, તેમનો ઉત્તમ ઉપદેશ ધર્મશાસ્ત્રોમાં લખી રાખ્યો છે, તે જે પ્રમાણમાં શુદ્ધ અને અબાધિત હોય છે તે પ્રમાણમાં હું તે શ્રેયોને માન આપું છું.

આ૦—જગતમાં જાજ સુધીમાં જે જે સાધુપુરૂષો થઈ ગયા છે તેમને તમે માનો છો કે? તેમના ઉપર તમને શ્રદ્ધા છે કે?

દી૦—સાધુપુરૂષ ગમે તેટલો પવિત્ર હોય તોપણ તે સાક્ષાત્ ઈશ્વરનો નિષ્પાપ અને નિઃકલંક અવતાર છે, એમ હું માનતો નથી; પણ તેનામાં પ્રભુનો સાત્ત્વિક સ્વભાવ જેટલા પ્રમાણમાં હોય તેટલા પ્રમાણમાં તે પુરૂષ

મને માનનીય છે, એમ હું સમજું છું; તેમજ તેના સ્વભાવમાં અને આચાર વિચારમાં જે કાંઈ શુદ્ધ અને દેવી અંશો હોય તે સર્વ મ્હારે અનુકરણીય છે, અને મ્હારે તેનો સ્વીકાર અવશ્ય કરવોજ જોઈએ, એમ હું માનું છું.

આ૦—તમારી શ્રદ્ધા શા ઉપર છે ?

દી૦—જેના યોગે અંતરાત્માને શાશ્વત આનંદનો લાભ થાય, એવું જે પુરમાત્માનું પૂર્ણ જ્ઞાન, તે ઉપર મ્હારી શ્રદ્ધા છે.

આ૦—તમારું શાસ્ત્ર કયું ?

દી૦—મનુષ્ય માત્રને પાવન કરનારો જે પ્રભુપ્રેમ તેજ મ્હારું શાસ્ત્ર છે.

આ૦—તમારું સ્વર્ગ કયું ?

દી૦—વિવેકપૂર્વક વર્તવાથી જે સર્વને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તે પ્રભુનો અમૃતમય સહવાસ, એજ મ્હારું સ્વર્ગ છે.

આ૦—ખરેખરા ઈશ્વરભક્ત થવા માટે ક્યા ક્યા ગુણોની જરૂર છે ?

દી૦—સત્ય, પ્રેમ અને પવિત્રતા, એ ગુણો વિના સાચી ઈશ્વરભક્તિ થઈ શકતી નથી. એ ગુણો જેનામાં હોય છે તેજ પ્રભુના આહવાનનો અધિકારી થઈ શકે છે.

આ૦—ત્યારે હવે પ્રભુ સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરીને આ પવિત્ર વ્રાજધર્મનો તમે સ્વીકાર કરો.

દી૦—આજ રોજ * * * તા૦ * * * મી માહે * * * સને * * * ના શુભ દિવસે મંગળમય પ્રભુ સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરીને હું કહું છું કે—તેના આ પવિત્ર વ્રાજધર્મ ઉપર મ્હારો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. તેનો બહાર રીતે સ્વીકાર કરવો એ મ્હારું પરમશ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય છે. તે કર્તવ્ય યથાશક્તિ મ્હારાથી બળવી શકાય તે સારું હું બ્રહ્મા-સમાજનો સભાસદ થાઉં છું. પ્રભુ મને સહાય થાઓ !

આ૦—સર્વ પ્રકારના અસત્યભાવ, અપવિત્રપણું અને મિથ્યા અભિમાનથી સાવચેત રહી દૂર રહેજો; અંતઃકે-રણમાં બક્ષિતભાવ વધારીને પોતાના આચાર વિચાર સદા મંગળમય રાખજો; અને જેથી કરીને પ્રભુનું ગૌરવ થાય તથા તેના પવિત્ર ધર્મનો મહિમા વધે એવી રીતે સર્વ પ્રસંગે વરતજો; એમ હું તમને પ્રભુના નામથી કહું છું.

દી૦—હયાણુ પ્રભુ ! મ્હારાથી સદા સત્યાચરણ થઈ શકે, અને ત્હારા પવિત્ર બ્રહ્મમંડળને કલંક લાગે એવું કોઈ પણ કુકર્મ મ્હારાથી ન થાય, એવો મંગળ અનુ-બ્રહ્મ મ્હારાપર કર !

આવી રીતે પ્રાર્થના કરી દીક્ષાર્થી ગૃહસ્થે પ્રભુને નમસ્કાર કરવા.

આ-સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ તમારા મદદગાર થાઓ અને તમારું રક્ષણ કરો !

આ પ્રમાણે દીક્ષાસંસ્કાર પૂરો થયા પછી આચાર્યે આ નવા આદ્યગૃહસ્થને “ નવવિધાન ” એ અક્ષરો જેનાપર પાડેલા છે એવું એક નિશાન આપવું; અને પછી સમાજ તરફથી બે પુષ્પ સલાસદોષે “ શાસ્ત્ર-વચનો ” તથા “ નવસંહિતા ” એ બે પુસ્તકો, તેમજ નિત્યોપાસના કરવા માટે એક આસન તેને આપવું. પછી તેને શાઈ જેવો ગણીને સ્નેહથી આલિંગન કરવું.

તે પછી જે ગૃહસ્થે દીક્ષા લીધી છે, તેણે સદ્-ભાવથી પ્રભુને નમસ્કાર કરવા; અને સઘળા સમાજે ગંભીર વાણીથી “ બ્રહ્મરૂપાદિ કેવલ ” એમ બોલીને “ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ” એમ ત્રણવાર બોલવું.



૧૬.

વિવાહ અથવા લગ્નસંસ્કાર.

૧. ઉમ્મર લાયક થયા વિના પુત્રનો કે પુત્રીનો વિવાહ કરવો નહિ.

૨. ન્હાનપણમાં લગ્ન કરવાથી વર તેમજ વહુ, એ જાન્નેને શારીરિક તેમજ માનસિક હાની થયા વિના રહેતી નથી; એટલુંજ નહિ પણ તેમનાથી ઉત્પન્ન થનારી પ્રજા પણ દુઃખજન, અશક્ત અને નિઃસત્વ હોવાથી આખા જનસમાજનું અહિત થવા ઉપરાંત સમગ્ર દેશની અનિવાર્ય ખરાબી થાય છે, માટે બાળ-વિવાહ એ પરમેશ્વરની મંગળમય ઇચ્છાથી સર્વ રીતે વિરુદ્ધ છે, એટલે કે એક પ્રકારનું પાપજ છે.

૩. સ્ત્રીઓની કુંવારી અવસ્થા અત્યંત પવિત્ર છે. તેને જે કોઈ બ્રાહ્મ કરે છે તેને અધમમાં અધમ નર પશુ સમજવો. તેના પાપની સીમા નથી.

૪. જુદા જુદા દેશમાંનાં હવા પાણીને અનુસરી સ્ત્રી અને પુરૂષનો વિવાહ કરવાનો સમય નક્કી કરવો. આવી બાળતોમાં કુદરતના નિયમો એજ પ્રબુની આજ્ઞા છે, એમ સમજવું.

૫. પોતાની ઈચ્છાને આધીન થઈને મનુષ્યોએ બહુ વહેલો તેમજ બહુ મોટો વિવાહ કરવો નહિ. દેહસ્વભાવને અનુસરી શરીર અને મન પરિપક્વ દશામાં આવે ત્યારેજ વિવાહ કરવા માટે પ્રવૃત્ત થવું જોઈએ.

૬. વિવાહ કરવાનો સમય નક્કી કરવો તે માત્ર ઉમ્મર અને દેશનાં હવાપાણીને અનુસરીનેજ નક્કી કરવો એટલુંજ બસ નથી, પણ વ્યક્તિમાત્રની શરીરપ્રકૃતિ, સ્વભાવ, શિક્ષણ, વર્તણૂક અને દ્રવ્ય સંબંધી તેની સ્થિતિ, એ બધી બાબતોનો બરાબર રીતે વિચાર કરીને પછીજ અમુક માણસે લગ્ન ક્યારે કરવું, તે ઠરાવવું જોઈએ.

૭. વિધવાસના તૃપ્ત કરવા માટે કે આપણાં ઐહિક સુખોને માટેજ કાંઈ લગ્ન કરવાનું નથી; માટે પત્નીની પસંદગી તેના બહારના સૌન્દર્ય ઉપરથી કે તેનાદ્વારા પ્રાપ્ત થનારા દ્રવ્યની લાલચથી કરવી નહિ; પણ આવાં મહત્વના કામમાં જાતે વિવેકપૂર્વક વિચાર કરવો અને માળાપ તેમજ સમજી મિત્રોની સલાહ પણ અવશ્ય લેવી.

૮. વિવાહના કામમાં વિચાર કર્યા વગર ઉતાવળ કરીને ઘણા માણસોએ પોતે પોતાના હાથેજ પોતાનો નાશ કરી લીધો છે, માટે તે સંબંધમાં યુવાન સ્ત્રી પુરુષોએ બહુજ સાવચેત રહેવું જોઈએ.

૯. યુવાન વરકન્યાની ઇચ્છા અને ધરનાં વડીલ માણસોની યોગ્ય સલાહ, એ બન્નેને અનુસરીને જે વિવાહસંબંધ થાય, તે સંબંધ બન્નેને કલ્યાણકારક થાય છે.

૧૦. સ્ત્રી પુરૂષે પોતપોતાને યોગ્ય પતિપત્ની પસંદ કરવાં અને તેમાં ધરમાંના વડીલોની સંમતિ મેળવવી; અથવા વડીલોએ યોગ્ય વરકન્યા જોવાં અને તે પોતાના પુત્ર પુત્રીને પસંદ છે કે નહિ, તે જોવું. મતલબ કે તેમાં તેમની પસંદગી પણ હોવી જોઈએ.

૧૧. લગ્ન થવા પહેલાં સવિધનાં વરવહુએ એક બીજા'ને સ્વભાવ, આવડત અનાવડત, ચાલ ચલગત વગેરે બધી બાબતોની પોત પોતાની મેળે અથવા પોતાનાં માતાપિતાદ્વારા પૂર્ણ માહિતી મેળવી લેવી. છાકરાં સમજણાં અને હુશિયાર હોય તો તેઓ વારંવાર એક બીજા'ને મળે અને પરસ્પર વાતચિત કરે.

૧૨. આ પ્રકારે મળવાના તથા વાતચિત કરવાના પ્રસંગે વડીલોની સંમતિથી તેમના સમક્ષ જ થવા જોઈએ. તેમની પાછળ એટલે કે તેમની બાજુ બહાર કદિ પણ આવા પ્રસંગ થવા જોઈએ નહિ. તેમજ આવા પ્રસંગમાં એક બીજા'નો બહુ નિકટ સહવાસ કદિ પણ થવા દેવો નહિ.

૧૩. યુવાન મનુષ્યોમાં આત્મસંયમ કરવાનું ગળ બહુજ ઘોડું હોય છે, તેથી એવા પ્રસંગોમાં યુવાન સ્ત્રી પુરૂષનો જો વધારે સહવાસ થાય તો તેઓ બન્ને ભ્રષ્ટ થઈને પતિત થાય છે; અને આખરે જગતમાં આગરૂને કાઢ લાગે નહિ તેટલા માટે ચોતાનાં પાપ-કર્મ ઉપર વિવાહરૂપી પીછોડી ઢાંકવા તેઓ મથે છે. પરંતુ એમ કરવાથી કાંઈ પાપકર્મ ઢાંકાઈ જતું નથી.

૧૪. આવાં લગ્ન પાપરૂપ છે. એથી કરીને બન્નેનું અકલ્યાણ થાય છે, અને કુળની સત્કીર્તિનો નાશ થાય છે, તથા પ્રજાની નીતિનો પણ વિનાશ થાય છે; માટે લગ્નની ઇચ્છાવાળાં વરકન્યાનાં માળાપોએ તેમજ વડી-લોએ બહુજ સાવચેત રહેવું જોઈએ.

૧૫. પતિત થઈને પાપમાર્ગમાં પડેલાં સ્ત્રી પુરૂષને જ્યારે પશ્ચાતાપ થાય અને સન્માર્ગે ચાલવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે તેમણે લગ્ન કરવું. પરંતુ તેમનો પશ્ચાતાપ ખરા અંતઃકરણપૂર્વક થયો હોવો જોઈએ. આવા પ્રકારે પાપ સમુદ્રમાં પડી નાશ પામેલાંઓને હાથ આપી ઉપર કાઢવાં, એ મ્હોટું સત્કર્મ છે; પરંતુ તેમ કરવા જતાં ચોતાના આત્માને કલંક લાગી ન જાય, એ ખાસ સંભાળવું.

૧૬. પુરૂષને એકજ પત્ની હોવી જોઈએ અને સ્ત્રીને પણ એકજ પતિ હોવો જોઈએ.

૧૭. પુરૂષને એક ઉપરાંત વધારે સ્ત્રી હોવી અને સ્ત્રીને પણ એક ઉપરાંત વધારે પતિ હોવા, એ બન્ને ગ્રાહ્ય બહુજ નિંદાપાત્ર છે. પ્રાણસમાજમાં તેમને માટે ઠેકાણું નથીજ. પોતાની પરણેતર સ્ત્રી અણુગમતી, કુરૂપ, રોગી, વધ્યા, બ્યભિચારીણી કે ગમે તેવી હોય તોપણ તેને છોડી પુરૂષે બીજી સ્ત્રી સાથે કદિ પણ લગ્ન કરવું નહિ; તેમજ પોતાનો પતિ ખરાબ, દુષ્ટ, બ્યસની, બ્યભિચારી કે ગમે તેવો હોય તોપણ તેને છોડી સ્ત્રીએ બીજો પતિ કરવો નહિ.

૧૮. કોઈ પણ કારણને લીધે પરણેલાં સ્ત્રી પુરૂષે છૂટાછેડા કરી, તે વિવાહથી મુક્ત થઈ, બીજું લગ્ન કરવું નહિ.

૧૯. અણુગમો, અગ્રેમ અથવા ખરાબ વર્તન, એટલુંજ નહિ પણ બ્યભિચારના કારણને લઈને પણ છૂટાછેડા કરે તોપણ વિવાહમુક્ત તો થવાતુંજ નથી.

૨૦. છૂટાછેડા કરવા માટે પોતાના મિત્રો સહાઈ આપે અથવા સરકારી અમલદારો તેમ કરવાની પરવાનગી આપે, તોપણ તે માત્ર બ્યવહારદ્રષ્ટિથી અને

ઐહિક સુખોપર લક્ષ્ય રાખીનેજ આપી છે, એમ સમજવું. પણ એમ કરવું એ ઈશ્વર ઇચ્છાને બિલકૂલ સંમત નથી.

૨૧. ઈશ્વરી નિયમો પ્રમાણે જોતાં વિવાહબંધન અત્યંત પવિત્ર અને સર્વદા અલેષ છે. તે ઉપરથી આપણામાં કહેવાય છે કે લગ્નબંધન એ રેશમની ગાંઠ જેવું છે.

૨૨. જે સંબંધ સાક્ષાત્ અભુજેજ નોડેલો છે, તે તોડવાનો કોઈ પણ મનુષ્યને અધિકાર નથી.

૨૩. આમ હોવા છતાં પણ જો કોઈ મનુષ્ય માત્ર છૂટાછેડા કરીને વિવાહબંધનથી પોતાને મુક્ત થયો માનશે અને બીજું લગ્ન કરશે તો તે અભુનો ઘોર અપરાધી બનશે. આવી રીતે લગ્ન કરનાર તેમજ કરાવી આપનાર એ બન્ને અભુ સમક્ષ મહાપાપી ગણાશે.

૨૪. વિવાહ થયા પછી ધાર્મિક જાળતો સંબંધે પતિપત્નીમાં મતલેહ થાય તોપણ તેમણે લગ્નસંબંધ તોડવો નહિ.

૨૫. બન્નેમાંથી એક જણે ધર્મ બદલી બીજા ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો હોય તોપણ બીજાંએ પુનર્લગ્ન

કરવું નહિ. એવી દુઃખી અવસ્થામાં પણ હૃદયદેશને બળવાન મારી સંતોષ રાખવો.

૨૬. બન્નેના સ્વભાવનાં ભુદાપણાં લીધે અથવા બેમાંથી એકના વાંકને લીધે કલેશ ઉત્પન્ન થાય, અને કોઈના આગ્રેશમાં આવી બન્ને ભુદાં થઈ જાય, તોપણ એક બીજાના જીવમાં જ્યાં સુધી જીવ હોય ત્યાં સુધી તેઓમાં સંધ થાય, અને તેઓ સલાહ કરી પ્રેમભાવથી વર્તે, તેમ કરવા તેમના આસન્નિવેશો સતત પ્રયત્ન કરવો.

૨૭. આ ઉપરથી સ્ત્રી પુરૂષે સારી રીતે ખ્યાલમાં રાખવું કે “લગ્ન” એ જન્મ પર્યંતની ગાંઠ છે. આશ્વસમાજમાં લગ્નમુક્ત થવાનું નામ પણ નથી.

૨૮. ભરજીવાનીમાં સ્ત્રી વિધવા થાય અથવા પુરૂષ વિધુર થાય તો તે સ્ત્રીને અથવા પુરૂષને ફરીવાર લગ્ન કરવામાં અડચણ નથી. છતાં પણ આ દુઃખદાયક પ્રસંગ જો પુખ્ત હિમ્મતે પ્રાપ્ત થયો હોય તો તે એકલાં રહીને બાકી રહેલું આયુષ્ય સત્કર્મ કરવામાં તથા હૃદયરબજન કરવામાં ગાળવું.

૨૯. વરકન્યાનાં કૂળો પરસ્પર વધારે દૂરના સંબંધમાં હોય તો તે વધારે સારું.

૩૦. લગ્નસંબંધ એકદમ પાસેનાં સગાંમાં કદિ પણ કરવો નહિ; કારણકે પાસેના સગાંઓમાં એવો સંબંધ કરવાથી પ્રજા દુર્ગંજ અને અનીતિમાન થાય છે.

૩૧. વરકન્યાનાં માળાપોમાં ઓછામાં ઓછું ચાર પેલીનું અંતર હોવું જોઈએ, એટલે કે તે દરમિયાન પરસ્પર સંબંધ હોવો જોઈએ નહિ. વરકન્યા જેમ વધારે જુદા કૂળનાં હોય કે દૂરના કૂળનાં હોય તેમ વધારે સારું.

૩૨. લગ્નની બાબતમાં વર તથા કન્યા, એ બન્નેનો નિશ્ચય થાય, એટલે કોઈ સારા શુભ દિવસે બન્નેના કુટુંબમાંના આત્મ મિત્રો સમક્ષ પરસ્પર નક્કી વાતચિત થવી જોઈએ. આ પ્રસંગ કન્યાને ઘેર થવો જોઈએ. લગ્ન સમયે વરકન્યાને શું શું પહેરામણી આપવી, તથા શું શું કપડાંલતાં અને દરદાગીના આપવા, વગેરે બધી બાબતોનો ઠરાવ આ પ્રસંગેજ કરવો, અને જરૂર જેવું જણાય તો ત્યાંને ત્યાંજ લેખપત્ર કરી લેવું. તે પછી વરકન્યાએ લગ્નની સંમતિ દાખલ પોતપોતાની પ્રેમમુદ્રિકા એક બીજાને આપવી. આ વિધિ થયો એટલે વાકનિશ્ચય થઈને વિવાહ સંબંધ નક્કી થયો, એમ સમજવું.

૩૩. કોઈ લગ્ન સંબંધ એવો હોય કે તેથી કરીને જુદા વર્ણોનું એકત્ર થઈ પરમેશ્વરના પવિત્ર ધર્મનો

વધુ ફેલાવો થવાનો સંભવ હોય, એમ જે વરકન્યાનાં માળાપોને વિવેકપૂર્વક રીતે જોતાં લાગતું હોય, તેમણે પોતાનાં પુત્ર પુત્રીને ધર્મ નિયમ પ્રમાણે ઉપવર થવા પહેલાં જોટલે કે ઉમ્મરમાં આબ્યા પહેલાં વાદ્નિશ્ચય-વિધિ કરવામાં હચકત જેવું નથી. પરંતુ આ વાદ્નિશ્ચય પણ છોકરાં સમજણાં થયા વિના ઉતાવળે કરવો નહિ, અને તેના વિવાહ તો તેઓ ઉમ્મરમાં આબ્યા પહેલાં કદિ પણ કરવા નહિ.

૩૪. વાદ્નિશ્ચયવિધિને પણ લગ્ન જેવોજ પવિત્ર સમજવો. તોપણ લગ્નવિધિ થયા વિના ભવિષ્યનાં વરવહુને પતિપત્ની તરિકેના સંબંધથી રહેવાનો અધિકાર નથી; જોટલુંજ નહિ પણ તેમના માળાપોએ તે બન્નેનો કાઈ પણ પ્રકારનો વધારે સહવાસ થવા દેવો નહિ.

૩૫. લગ્ન માટે નહીં કરેલા દિવસથી એક અઠવાલીયાં પહેલા ભવિષ્યમાં થનારાં વરવહુનો અવ્યંગ-સ્નાનવિધિ કરાવવો. એ દિવસે વરને ઘેર વરને માટે ઘેર કન્યાને મોટા સમારંભથી મંગળ

અંગે સુવર્ણસિક તેલોનું મર્દન કરી
પાંચે ગરમ પાણીથી તેમને સ્નાન

કરાવવું. તે વખતે સ્ત્રીઓએ મંગળગીતો ગાવાં અને પાણી ફેડવું તથા તેમના પર પુષ્પ વૃષ્ટિ કરવી. આ સ્નાન સમારંભ પૂરો થયા પછી સુંદર વસ્ત્ર તથા આભૂષણ પહેરી વરે પોતાના હૃદયમિત્રો સાથે કન્યાને ઘેર જમવા જવું.

૩૭. એ દિવસથી જન્મે કુટુંબમાંનાં માણસોએ એક ખીજાને ઘેર જમવા જવું અને પરસ્પર લેટે મોકલવી. મતલબ કે જેથી કરીને જન્મે કુટુંબમાં વિશેષ રહેલું ગાંધાય તેવી રીતે આ વચગાળાના દિવસો ગાળવા.

૩૮. લક્ષ્મી શુભ દિવસ નજીક આવે એટલે વર કન્યાનાં ઘરો સાફ કરી, ધોઈ, ધોળાવી, લીંપીગુંપી અને રંગ દેવરાવી શણગારવાં. લક્ષ્મી સમારંભ મંદિરમાં અથવા તો કન્યાને ઘેર થવો જોઈએ. લક્ષ્મી દિવસે લક્ષ્મીસ્થાન પુષ્પોની માળાથી, વૃક્ષપલ્લવોનાં તોરણોથી, ઝાડોની કુમળી ડાળીઓથી, વેલોથી અને લવ્ય દ્વળાઓ ઇત્યાદિથી શણગારવું. ઘરમાં જોઈએ તેવી છૂટવાળી જગ્યા ન હોય તો ઘરની પાસે આંગણમાં મંડપ બાંધી તેને શણગારવો.

૩૯. વરના આપ્ત મિત્રો વગેરે સર્વેએ વરને ઘેર લેગા થઈને વરને સુંદર વસ્ત્રોથી શણગારી, પોતપોતાની

શક્તિના પ્રમાણમાં હાથી અથવા ઘોડા ઉપર કે પાલખી, રથ, અથવા ચાનામાં બેસાડી મહોટા સમારંભથી વાજતે ગાજતે કન્યાને ઘેર લઈ જવો. આ સમારંભ વખતે સાથી પહેલાં વાજવાળા, તે પછી વરનું વાહન, તે પછી સ્ત્રીઓ, તેની પાછળ પુરૂષો અને તે બધાંની પાછળ ગાડી ઘોડા, એવો ક્રમ રાખી વરની સ્વારી કન્યાને ઘેર લઈ જવી.

૪૦. કન્યાના ઘર ખાસે વર આવી પહોંચતાં કન્યાના પિતાએ તેમજ બીજા મંડળે તેમની સામે જઈ તેમની યોગ્ય આગતાસ્વાગતા કરવી; અને પછી મંડપમાં જે સ્થળે શિષ્ટમંડળ બેઠું હોય ત્યાં લઈ જઈ તેને પ્રમુખ-સ્થાને બેસાડવો.

૪૧. વિવાહવિધિની બધી તૈયારી થઈ ગઈ હોય એમ જાણ્યા પછી કન્યાના પિતાએ ત્યાં ભોગા થયેલા સર્વ શિષ્ટમંડળ સમક્ષ બોલવું કે:- “ મહારી વહાલી પુત્રી શ્રીમતિ * * * નો શ્રીમાન * * * ની સાથે આજના આ શુભ દિવસે વિવાહ કરવાનું મહેં નક્કી કરેલું છે, તેમાં આપની અનુજ્ઞા માટે આર્યના છે.” એ સાંભળીને સર્વ શિષ્ટમંડળે “ સ્વસ્તિ, સ્વસ્તિ, સ્વસ્તિ” એમ ત્રણ વાર બોલવું.

૪૨. વરકન્યાને બેસાડવાનું સ્થાન મુખ્ય ઉપાસકની વેદી સ્થાને જમીનથી થોડુંક ઉચું હોવું જોઈએ. તેની ઉપર સુંદર સેતરંજી અથવા ગાલીચા પાથરીને તથા આસપાસ પુષ્પમાળાઓ ઘાંધીને શણગારવું જોઈએ. શિષ્ટ-મંડળની અનુમતિ મળ્યા પછી વરને તે સ્થાનમાં લઈ જઈને બેસાડવો. કન્યાના પિતાએ અથવા પાલકે વરની સ્થાને-તેના તરફ મુખ રાખીને બેસવું. તે પછી “ વરણ ” એટલે “ વરનો સંસ્કાર ” એ વિધિ કરવો.

વરણ અથવા વરનો સંસ્કાર.

૪૩. કન્યાના પિતાએ અથવા પાલકે એક ન્હાની થાળીમાં સુગંધી પુષ્પો, અત્તર, ગુલાબ, ચંદન વગેરે સુગંધી વસ્તુઓ લઈને તે થાળી પોતાના જમણા હાથમાં રાખી ઘણીજ નમ્રતાપૂર્વક વરને કહેવું:-

મહારાજ ! આ અર્ધનો આપ સ્વીકાર કરો.

વર—આ અર્ધનો હું સ્વીકાર કરું છું.

કન્યાનો પિતા—મહારાજ, આ વિવાહનાં વસ્ત્રોનો આપ સ્વીકાર કરો.

વર—આ વિવાહનાં વસ્ત્રોનો હું ઘણાજ આભાર સાથે સ્વીકાર કરું છું.

કન્યાનો પિતા—આ સુવર્ણ સુદ્રિકા આપ સ્વીકારો.

વર—હું પ્રેમપૂર્વક તે સ્વીકારું છું.

૪૪. આ પ્રમાણે થઈ રહ્યા પછી વરે ત્યાંથી ઉઠી બીજા ઘોરડામા બેઈ પોતાનાં જૂનાં વસ્ત્રો ઉતારી નાખીને નવાં મળેલાં વિવાહવસ્ત્રો પહેરવાં.

૪૫. આ પ્રમાણે વિવાહનાં વસ્ત્રો પહેરીને વર બહાર આવ્યા પછી ઉપાધ્યાયે તેને ઝોકાંત સ્થાનમાં પ્રભુનું ધ્યાન કરવા બેસાડવો કેટલોક સમય પ્રભુનું ચિંતવન કરે તે પછી તેને ફરીથી વિવાહસ્થાનમાં લાવીને બેસાડવો. આ પ્રમાણે વરને સારી રીતે બેસાડ્યા પછી સુંદર વસ્ત્રાભરણથી શણગારેલી કન્યાને બહાર લાવી વેદીની રૂઢામે વિવાહસ્થાનમાં વર સન્મુખ બેસાડવી. તે પછી ઉપાધ્યાયે વરકન્યાની સંમતિ મેળવવી.

સંમતિ.

૪૬. પ્રથમ ઉપાધ્યાયે વરને પૂછવું કે:-

“શ્રીમાન્ *** શ્રીમતિ *** તેની સાથે લગ્ન કરવામાં આપની સંમતિ છે કે ?”

વર—હા મહારાજ, મહારી પૂર્ણ સંમતિ છે.

તે પછી બેજ પ્રમાણે ઉપાધ્યાયે કન્યાને પણ

પૂછવું કે:-

“શ્રીમતિ * * * શ્રીમાન્ * * * તેની સાથે લગ્ન કરવામાં તમારી સંમતિ છે કે ?”

કન્યા—હા, મહારાજ, મહારી પૂર્ણ સંમતિ છે.

કન્યાદાન.

૪૭. આ પ્રમાણે વરકન્યાની સંમતિ મેળવ્યા પછી કન્યાના પિતાએ પોતાની કન્યા વરને સ્વાધીન કરવી. તેને સ્વાધીન કરતી વખતે કહેવું કે—

કન્યાનો પિતા—સર્વજ્ઞ, સર્વ સાક્ષી, સર્વોત્તમો પ્રભુની સાક્ષીથી સંવત્ * * * ના વર્ષના * * * માસની * * * તીથીએ * * * વારને દિવસે મહારી પ્રિયપુત્રી શ્રીમતિ * * * ને શ્રીમાન્ * * * જેઓ * * * ના પ્રપૌત્ર * * * ના પૌત્ર અને * * * ના પુત્ર છે, તેમને લગ્નવિધિ પ્રમાણે સ્વાધીન કરું છું. આજથી તેનું સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરવાનો અધિકાર તેમનોજ છે.

વર—સર્વ સમર્થ અને મર્વ હૃદયદર્શી એવા પરમાત્માની સાક્ષીથી શ્રીમતિ * * * કે જે * * * ની પ્રપૌત્રી, અને શ્રીમત્ * * * ની વહાલી કન્યા છે, તેનો હું ઘણા પ્રેમથી અંગિકાર કરું છું. તેનું રક્ષણ કરવા માટે સર્વ મર્થ પ્રભુ મને શક્તિ આપો !

કન્યાનો પિતા—ધર્મ, જ્ઞાન, અર્થ અને કામ ઇત્યાદિ કોઈ પણ વિષયમાં આપે તેની ઉપેક્ષા કરવી નહિ. તેનું ઐહિક અને પારમાર્થિક કલ્યાણ ધ્યાય એવી રીતે તેની સાથે હમેશાં આપે વર્તવું.

વર—હું તેના પ્રત્યે સર્વદા એમજ વર્તીશ.

કન્યાનો પિતા—શ્રીમાન * * * આ મહારી પ્રિય પુત્રી આજના આ મંગળ સમયે વિવાહવિધિ-પૂર્વક આપને સ્વાધીન કરી છે, તેની માથે મહારી શક્તિ પ્રમાણે આ અલંકારો અને આ સંસારોપયોગી વસ્તુઓ હું આપને આપું છું, તેના પણ આપ સ્વીકારશે.

વર—એ સઘળાંનો હું કૃતજ્ઞતાપૂર્વક સ્વીકાર કરું છું. સ્વસ્તિ.

વિવાહખંધન.

૪૮. પછી ઉપાધ્યાયે વરકન્યાને એક ઘીનાનો જમણો હાથ પકડવા કહેવું તે પ્રમાણે વરે પોતાના જમણા હાથથી કન્યાનો જમણો હાથ પકડ્યા પછી ઉપાધ્યાયે સદેહ પુષ્પોની એક માળા લઈ તે વરકન્યાના હાથની આસપાસ વીંટી લેવી; અને તેના એ ઉગ્રાઓ લઈ તેની ગાંઠ વાળવી. આ કુસુમમાળા તે વરકન્યાનું “ત્રેમળધન” છે, અને તે માળાની ગાંઠ તે તેમની

“ પ્રેમઅર્થિ ” છે. આ પ્રેમળાઘનનો અર્થ અને તેનું મહત્વ, વરકન્યાને સ્પષ્ટતાથી સમજાવ્યા પછી નીચે લખેલાં વચનો ઉપાધ્યાયે મહાન્ ગૌરી વાણીથી તેમની પાસે બોલાવવાં:—

વર—શ્રીમતિ * * * આજના શુભ દિવસે પરમકૃપાળુ અણુ સમક્ષ હું તારી સાથે વિવાહ-લગ્ન કરું છું. આજથી તું મારી ધર્મપત્ની થઈ છે.

કન્યા—શ્રીમાન્ * * * આજના શુભ દિવસે પરમકૃપાળુ અણુ સમક્ષ હું આપની સાથે લગ્ન કરું છું. આજથી આપ મારા ધર્મપતિ થયા છે.

વર—સંપત્તિમાં અને વિપત્તિમાં, દરેક જાતનાં સુખ દુઃખોમાં તેમજ હરેક પ્રકારના રોગ કલેશાદિમાં હું કદિ પણ તારાથી દૂર રહીશ નહિ.

કન્યા—સંપત્તિમાં અને વિપત્તિમાં, દરેક જાતનાં સુખ દુઃખોમાં તેમજ હરેક પ્રકારના રોગ કલેશાદિમાં હું કદિ પણ આપનાથી દૂર રહીશ નહિ.

વર—મહાર્ અંતઃકરણ સદાકાળ તારામાં રહે; તાર્ અંતઃકરણ સદાકાળ મારામાં રહે; અને આપણાં બન્નેનાં અંતઃકરણો પરમકૃપાળુ અણુમાં વસે.

કન્યા—મહાર્ અંતઃકરણ સદાકાળ તમારામાં લીન રહે; તમાર્ અંતઃકરણ સદાકાળ મારામાં રહે;

અને આપણાં જન્મેનાં અંતઃકરણો પરમકૃપાળુ પ્રભુમાં વસે.

વર—હું સર્વ રીતે ત્હારો છું, અને તું સર્વ પ્રકારે મ્હારી છે. આપણા જન્મેના પ્રેમમાં કદિ પણ વિશ્લેષ ન આવે.

કન્યા—હું સર્વ રીતે આપની છું, અને આપ સર્વ રીતે મ્હારા છો. આપણા જન્મેના પ્રેમમાં કદિ પણ વિશ્લેષ ન આવે.

પ્રભુપ્રાર્થના.

વર—હે પરમાત્મનું ! આ પ્રેમબંધનું તું પવિત્ર કર. તેને કદિ પણ શિથિલ થવા દઈશ નહિ.

કન્યા—હે પરમાત્મનું ! આ પ્રેમ બંધન તું પવિત્ર કર. તેને કદિ પણ શિથિલ થવા દઈશ નહિ.

(આટલું થયા પછી વરકન્યા જન્મેજો નીચે બેસવું.)

વરકન્યાને ઉપદેશ.

૪૯. તે પછી ઉપાધ્યાયે વરકન્યાને ઉપદેશ કર્યો:—

“ હે નવવિવાહિત દેવતિ ! પરમકૃપાળુ પ્રભુની કૃપાથી તેની સમક્ષ તમે જન્મે જણ લમસંબંધથી ભેડાયાં છો. આજ સુધી તમે સ્વતંત્ર હતાં, પરંતુ હવે તેમ નથી. આજથી તમે બન્ને એક બીજાની

કાળજી રાખવાની છે. તમે બન્નેનાં શરીરો બેકે જુદાં છે, તોપણ 'તમારું' મન તો એકજ હોવું જોઈએ. તમારા વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનું જુદાપણું હોવું જોઈએ નહિ. ”

“ લક્ષ્મ, એ સંસાર મંદિરનો દરવાજો છે. તે જોળંગીને આજ તમારે સંસારમાં પ્રવેશ કર્યો છે. સંસાર એ 'પરમાત્માનું' નિવાસસ્થાન છે. તેમાં તમારા સઘળા આચાર વિચાર પવિત્ર રાખજો. સમજી અને અનુભવી પુરૂષોએ આ સંસારને ભયંકર જંગલની ઉપમા આપી છે, તે પણ ચોખ્ખું છે. આ જંગલનો માર્ગ ઘણોજ વિકટ છે. તે માર્ગમાં ચાલતી વખત ઘણુંજ સાવચેત રહેવું જોઈએ. આ લોકની ક્ષણિક સુખ-સંપત્તિના મોહને વશ થઈને, સઘળાં સુખનો આપનાર જે પ્રભુ તેને વિસાર્યો નહિ. તેના પ્રત્યેના ભક્તિભાવમાં વધારો કરી તેની કૃપા સંપાદન કરો. એક બીજાનાં ઐહિક સુખો માટે જેમ રાત દિવસ ભગૃત રહો તેવીજ રીતે, બદકે તેથી પણ વિશેષ, પારલૌકિક કલ્યાણ સાધવાના કાર્યમાં પણ સદા ભગૃત રહો. સંસાર સંબંધી ન્હાનું કે મોટું કોઈ પણ કામ કરવું પડે તે પ્રભુના નામથીજ કરજો; તેનું સ્મરણ કર્યા વિના કોઈ પણ કાર્ય હાથ ધર્યો નહિ. ”

અને આપણાં જાનેનાં અંતઃકરણો પરમકૃપાળુ પ્રભુમાં વસો.

વર—હું સર્વ રીતે ત્હારો છું, અને તું સર્વ પ્રકારે મ્હારી છે. આપણા જાનેના પ્રેમમાં કદિ પણ વિશ્લેષ ન આવો.

કન્યા—હું સર્વ રીતે આપની છું, અને આપ સર્વ રીતે મ્હારા છો. આપણા જાનેના પ્રેમમાં કદિ પણ વિશ્લેષ ન આવો.

પ્રભુપ્રાર્થના.

વર—હે પરમાત્મનું ! આ પ્રેમબંધનં તું પવિત્ર કર. તેને કદિ પણ શિથિલ થવા દઈશ નહિ.

કન્યા—હે પરમાત્મનું ! આ પ્રેમ બંધન તું પવિત્ર કર. તેને કદિ પણ શિથિલ થવા દઈશ નહિ.

(આટલું થયા પછી વરકન્યા જાનેએ નીચે બેસવું.)

વરકન્યાને ઉપદેશ.

૪૯. તે પછી ઉપાધ્યાયે વરકન્યાને ઉપદેશ કરવો—

“ હે નવવિવાહિત દંપતિ ! પરમકૃપાળુ પ્રભુની કૃપાથી તેની સમક્ષ તમે જાને જણ લગ્નસંબંધથી જોડાયાં છો ! આજ સુધી તમે સ્વતંત્ર હતાં, પરંતુ હવે તેમ નથી. આજથી તમે જાનેને એક બીજાની

કાળજી રાખવાની છે. તમે બન્નેનાં શરીરો જોડે જુદાં છે, તોપણ 'તમારું' મન તો એકજ હોવું જોઈએ. તમારા વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારનું જુદાપણું હોવું જોઈએ નહિ. "

" લગ્ન, એ સંસાર મંદિરનો દરવાજો છે. તે જાળંગીને આજ તમેજ સંસારમાં પ્રવેશ કર્યો છે. સંસાર એ પરમાત્માનું નિવાસસ્થાન છે. તેમાં તમારા સઘળા આચાર વિચાર પવિત્ર રાખજો. સમજી અને અનુભવી પુરુષોએ આ સંસારને લયંકર જંગલની ઉપમા આપી છે, તે પણ ચોખ્ખું છે. આ જંગલનો માર્ગ ઘણોજ વિકટ છે. તે માર્ગમાં ચાલતી વખત ઘણુંજ સાવચેત રહેવું જોઈએ. આ લોકની ક્ષણિક સુખ સંપત્તિના મોહને વશ થઈને, સઘળાં સુખનો આપનાર જે પ્રભુ તેને વિસાર્યો નહિ. તેના પ્રત્યેના ભક્તિભાવમાં વધારો કરી તેની કૃપા સંપાદન કરો. એક જીવનનાં એકિક સુખો માટે જેમ રાત દિવસ જાગૃત રહો તેવીજ રીતે, બલકે તેથી પણ વિશેષ, પારલૌકિક કલ્યાણ સાધવાના કાર્યમાં પણ સદા જાગૃત રહો. સંસાર સંબંધી નહાતું કે મહોટું કોઈ પણ કામ કરવું પડે તે પ્રભુના નામથીજ કરજો; તેનું સ્મરણ કર્યા વિના કોઈ પણ કાર્ય હાથ ધર્યો નહિ. "

ઘાનિષ્ઠો ગૃહસ્યઃ સ્યાત્ તત્ત્વજ્ઞાનપરાયણઃ ।

યત્ યત્ કર્મ પ્રકુર્વીત તત્ ઘાનિ સમર્પયેત્ ॥

એટલે કે—“ સંસારી ગૃહસ્થે હમેશાં ધ્યાનિષ્ઠ રહીને તત્ત્વજ્ઞાનને માટે અતિ આતુર રહેવું જોઈએ; અને જે જે કર્મ કરવાં તે સર્વ પરમેશ્વરને અર્પણ કરવાં.” આ દિવ્ય વચન તમારા અંતરપટ ઉપર કોતરી રાખજો. તે કદિ પણ ભૂલ્યો નહિ. તેમજ તે પ્રમાણે વર્તવામાં પણ પહીંશો નહિ.

“ તમારું સર્વસ્વ પ્રભુને અર્પણ કરો; એટલે તે બધી ખરાબીઓમાંથી તમારું રક્ષણ કરશે. તમારું ગૃહ તે પ્રભુનું પવિત્ર મંદિર છે, એવી ભાવના અંતઃકરણમાં નિરંતર લગત રાખજો. જેથી કરીને આ પવિત્ર પ્રાણધર્મનું ગોરવ વધે એવી રીતે હમેશાં વર્તજો.”

૫૦. વરને બોધઃ—શ્રીમાન્ * * * પરમાત્માએ આ સુકોમળ અવળાને આજ તમારે સ્વાધીન કરી છે. તે તમારી ધર્મપત્ની યઈ છે. તેનું તમે સર્વ પ્રકારે રક્ષણ કરજો. તેને હમેશાં સંતુષ્ટ રાખજો. તેનાં ઐહિક અને પારલૌકિક સુખને માટે કાળજી રાખજો. અંતઃકરણમાં હુદ વાસનાઓનો પ્રવેશ પણ થવા દેશો નહિ.

સંસારમાં દરેક પ્રસંગે પોતાનું ચિત્ત સ્થિર રહેવા દેને. તેનામાં કિંચિત્ પણ અંગણતા ઉત્પન્ન થવા દેશો નહિ. ગમે તેવો મોહ ઉત્પન્ન થાય તોપણ કામ ક્રોધાદિ દુષ્ટવૃત્તિઓના કંદામાં ફસાશે નહિ. આ તમારી પ્રિય ભાર્યાને ધર્મજ્ઞાન આપીને સન્માર્ગ બતાવજો, એટલે તે તમને અનુસરીને ચાલશે. સંસારનાં સઘળાં કાર્યો સલાહ સંપત્તી અને એકમતથી કરજો. તમારી ધર્મ-પત્ની એજ તમારા ઐહિક સુખનું મુખ્યસ્થાન છે, માટે તેની સાથે હમેશાં પ્રેમભાવથી વર્તજો, અને તેને આ લોકમાં તથા પરલોકમાં શાશ્વત્ સુખની અધિકારિણી કરજો.”

૫૧. કન્યાને બોધ:—“શ્રીમતિ * * * આજથી તમોને પ્રભુએ તમારા પતિને સ્વાધીન કર્યો છે. સ્ત્રીને આ લોકમાં પતિથી વિશેષ પ્રિય ખીભું કોઈ નથી, માટે પતિની આજ્ઞા પાળવી, તેને હમેશાં સંતુષ્ટ રાખવા, અને તેના ઉપર અકૃત્રિમ પ્રેમ કરવો, એજ આ લોકમાં તમારું શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય છે. એમ કરવાથીજ તમારું કલ્યાણ થશે, એ ધ્યાનમાં રાખજો. કઠોર ભાષણથી અથવા અધુરા ઉત્તરોથી પતિનું મન દુઃખાવશે નહિ. જે સ્થિતિમાં પ્રભુ રાખે તે સ્થિતિમાં પરમસંતોષ માની

આ સંસારમાં પતિની સાથે આનંદ કરજો, સર્વ કાળ પતિના હિલમાં તત્પર રહેજો, તેની મરજી વિરુદ્ધ વર્તશો નહિ, અને તેની આવક કરતાં વધારે ખર્ચ કરશો નહિ. પોતાનું મન, વાણી અને ક્રિયા સર્વદા પવિત્ર રાખજો; અને નિરંતર ધર્મચરણ કરીને પતિનું કલ્યાણ કરજો.”

૫૨. આ પ્રમાણે બોધ આપ્યા પછી ઉપાધ્યાયે વરકન્યાને આશીર્વાદ આપેલા:—

“ હે નવવિવાહિત દંપતિ ! દયાળુ મણુ તમારા ઘરસંસારમાં તમોને સુખ તથા શાન્તિનો સતત અનુભવ આપે. તમારું ઘર પવિત્ર કરો. તમારો ઘરસંસાર મંગળરૂપ કરો. તમારા મારફત આ પવિત્ર બ્રાહ્મધર્મનું ગૌરવ નિરંતર વધે એવો કલ્યાણકારક આશીર્વાદ તમો પાને પતિપત્નીને આપો ! ”

૫૩. આ પ્રમાણે આશીર્વચન અપાઈ રહ્યા પછી ઉપાધ્યાયે અને તેની સાથેનાં સર્વ મંડળે “ ઘણા કૃપાદિ કેવલ ” એ વચન બોલવું.

૫૪. એ પછી પ્રસંગને અનુસરતું એકાદ ગીત ગાવું, અને ઊવટે સઘળાઓએ “ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ” એમ ત્રણ વખત બોલવું.

૫૫. આ પ્રમાણે વિવાહવિધિ પૂર્ણ થયા પછી સરકારી કાયદા પ્રમાણે લગ્ન નોંધાવી લેવું. લગ્ન નોંધાવવાનું કારણ એજ કે વિવાહિત ઇષ્ટિની સંતતિને અધળી જાતના હકકો મળી શકે, અને તેમને કોઈ પણ જાતની અડચણ પડે નહિ.

૧૯.

અન્યેષ્ટિ અથવા ત્રેત સંસ્કાર.

૧. મનુષ્યનો અંતકાળ નજીક હોવાનો હોય તેવે વખતે તે સ્થળે કોઈ પણ જાતની અનાસ્થા કે કકળાટ થયો જોઈએ નહિ.

૨. મરણ સમયે મનુષ્યની વૃત્તિ અતિશય ગંભીર હોવી જોઈએ. મરણ પાસે આબુ છે, એમ સમજવા સાથેજ મરનારે આ લોકની તમામ વાસનાઓનો ત્યાગ કરવો, અને પરલોકની તૈયારીમાં લાગી જવું.

૩. જ્યાં સુધી વિચાર કરવાની શક્તિ કાયમ હોય, અને મન શુદ્ધિમાં હોય, ત્યાં સુધીમાં મરણની અણીએ આવેલા મનુષ્યે પોતાની માલમતા અને પૈસાટકાની જે કંઈ વ્યવસ્થા કરાવવી હોય તે કરાવી લેવી. પછી

ચોતાનાં બાળબચ્ચાં, સગાંસંબંધીઓ, ઇષ્ટમિત્રો, નોકર-ચાકર, એ સર્વેને ખાસે બોલાવીને તેમની રજા લેવી. તેમને હિતની તેમજ જ્ઞાનની વાતો સંભળાવવી અને બાધી જાતની વ્યવસ્થા કરી લેવી.

૪. સગાંબંડાલાં અને ઇષ્ટમિત્રોએ પણ મરનારનો આશીર્વાદ મેળવીને તેને રજા આપવી.

૫. આ પ્રમાણે આ લોકની સઘળી બાબતોની વ્યવસ્થા કર્યો પછી, પરલોક યાત્રાની તૈયારીમાં લાગવું. સંસાર સંબંધી તમામ ઉપાધિમાંથી મનને ખેંચી લઈ તેને પારલોકિક વિચારો તરફ દોરવું.

૬. ધરની અંદરનાં વૃક્ષ, વડીલ, પુષ્પ અને અનુભવી માણસોએ ચોતાના આસ સંબંધીના અત સમયે તેનું સમાધાન કરવું, તેનું ચિત્ત સ્વસ્થ રહે એવી રીતે વર્તવું, અને કોઈ પણ પ્રકારે તેના આત્માની શાન્તિનો ભંગ કરવો નહિ.

૭. તેની ખાસે વારંવાર પ્રાર્થનાઓ કરવી, ભક્તિનાં પ્રહો ગાવાં, ધાર્મિકગ્રંથો વાંચવા, અને તેનું ચિત્ત પરલોક તરફ દોરવું. તેની સાથે જે કોઈ વાતચિત કરવી તે પણ સ્વર્ગલોક, ત્યાનો વિશુદ્ધ આનંદ, શાન્તિસુખ અને અખંડ સમાધાન, એ બાબતનીજ કરવી.

૮. “ આ સ્થૂલલોક સાથેના પોતાનો સર્વ સંબંધ છૂટી ગયો છે, પોતે પરલોકના દરવાજામાં ઉભો છે, અને એક ક્ષણમાં તો પોતાને પ્રભુ સમક્ષ ઉભું રહેવું પડશે, ” એ વાત મરણ પથારીએ પડેલા મનુષ્યના મનમાં ચોખ્ખી રીતે ઠસાવવી જોઈએ.

૯. “ આ લોક છોડીને પરલોકમાં (વશજનની પાસે આપણે તેના પ્રેમમય કુટુંબમાં જઈએ છીએ; તે સ્થળે દુઃખ, શોક કે અપમાન નામ પણ નથી, ” એ પ્રકારનો દૃઢ વિશ્વાસ થયા વિના મરનારના આત્માને મરણ સમયે શાન્તિ અને સમાધાન ઉત્પન્ન થતાં નથી. “ આ લોકની ક્ષણિક વસ્તિ છોડીને આપણે આપણાં નિરંતરના સ્થાનમાં જઈએ છીએ, ” એવો ભાવ અંતરાત્મામાં અંતકાળ જેવા ગંભીર પ્રસંગે પૂર્ણ રીતે દ્રઢ હોવો જોઈએ.

૧૦. આવે પ્રસંગે સગાંવહાલાંઓએ અથવા ઇંદનિત્રાએ દુઃખ કરીને કે શોક કરીને તેનું ચિત્ત વ્યથા કરવું નહિ. તેનું મન સંસાર તરફ નીચે નહિ વાળતાં સ્વર્ગ તરફ ઉંચે વાળવું.

૧૧. મરણકાળ નજીક આવ્યા પછી આ આત્મા-રૂપી પક્ષીને દેહરૂપી પાંજરામાં પૂરી રાખવાનો કોઈએ

પોતાનાં બાળબચ્ચાં, સગાંસંબંધીઓ, ઇદમિત્રો, નોકર-ચાકર, એ સર્વેને પાસે બોલાવીને તેમની રજા લેવી. તેમને હિતની તેમજ જ્ઞાનની વાતો સંભળાવવી અને બધી જાતની વ્યવસ્થા કરી લેવી.

૪. સગાંબહાલાં અને ઇદમિત્રોએ પણ મરનારનો આશીર્વાદ મેળવીને તેને રજા આપવી.

૫. આ પ્રમાણે આ લોકની સમગ્રી બાંજતોની વ્યવસ્થા કર્યા પછી, પરલોક યાત્રાની તૈયારીમાં લાગવું. સંસાર સંબંધી તમામ ઉપાધિમાંથી મનને એથી લઈ તેને પારલોકિક વિચારો તરફ દોરવું.

૬. ઘરની અંદરનાં વૃક્ષ, વડીલ, પુખ્ત અને અનુભવી માણસોએ પોતાના આત્મ સંબંધીના અંત સમયે તેનું સમાધાન કરવું, તેનું ચિત્ત સ્વસ્થ રહે એવી રીતે વર્તવું, અને કોઈ પણ પ્રકારે તેના આત્માની શાન્તિનો ભંગ કરવો નહિ.

૭. તેની પાસે વારંવાર પ્રાર્થનાઓ કરવી, ભક્તિનાં પદો ગાવાં, ધાર્મિકગ્રંથો વાંચવા, અને તેનું ચિત્ત પરલોક તરફ દોરવું. તેની સાથે જે કાંઈ વ્રતચિત કરવી તે પણ સ્વર્ગલોક, ત્યાંનો વિશુદ્ધ આનંદ, શાશ્વતસુખ અને અખંડ સમાધાન, એ બાળતનીજ કરવી.

૮. " આ સ્થૂલલોક સાથેના પોતાનો સર્વ સંબંધ છૂટી ગયો છે, પોતે પરલોકના દરવાજામાં ઉભો છે, અને એક દાણમાં તો પોતાને પ્રભુ સમક્ષ ઉભું રહેવું પડશે, " એ વાત મરણ પધારીએ પડેલા મનુષ્યના મનમાં ચોખ્ખી રીતે ઠસાવવી જોઈએ.

૯. " આ લોક છાડીને પરલોકમાં (વશ્વજનની પાસે આપણે તેના પ્રેમમય કુડુંજમાં જઈએ છીએ; તે સ્થળે દુઃખ, શોક કે સંતાપનું નામ પણ નથી, " એ પ્રકારનો દૃઢ વિશ્વાસ થયા વિના મરનારના આત્માને મરણ સમયે શાન્તિ અને સમાધાન ઉત્પન્ન થતાં નથી. " આ લોકની ક્ષણિક વસ્તિ છાડીને આપણે આપણાં નિરંતરના સ્થાનમાં જઈએ છીએ, " એવો ભાવ અંતરાત્મામાં અંતકાળ જેવા ગંભીર પ્રસંગે પૂર્ણ રીતે દ્રઢ હોવો જોઈએ.

૧૦. આવે પ્રસંગે સગાંવહાલાંઓએ અથવા ઇંદિત્રોએ દુઃખ કરીને કે શોક કરીને તેનું ચિત્ત વ્યથા કરવું નહિ. તેનું મન સંસાર તરફ નીચે નહિ વાળતાં સ્વર્ગ તરફ ઉંચે વાળવું.

૧૧. મરણકાળ નજીક આવ્યા પછી આ આત્મા-રૂપી પક્ષીને દેહરૂપી પાંજરામાં પૂરી રાખવાનો કોઈએ

પોતાનાં બાળબચ્ચાં, સગાંસઘંધીઓ, ઇદમિત્રો, નોકર-ચાકર, એ સર્વેને પાસે બોલાવીને તેમની રજા લેવી. તેમને હિતની તેમજ જ્ઞાનની વાતો સંભળાવવી અને બધી જાતની વ્યવસ્થા કરી લેવી.

૪. સગાંબહાલાં અને ઇદમિત્રોએ પણ મરનારનો આશીર્વાદ મેળવીને તેને રજા આપવી.

૫. આ પ્રમાણે આ લોકની સઘળી બાબતોની વ્યવસ્થા કર્યા પછી, પરલોક યાત્રાની તૈયારીમાં લાગવું. સંસાર સંબંધી તમામ ઉપાધિમાંથી મનને જેથી લઈ તેને પારલોકિક વિચારો તરફ દોરવું.

૬. ઘરની અંદરનાં વૃક્ષ, વડીલ, પુખ્ત અને અનુ-ભવી માણસોએ પોતાના આત્મ સંબંધીના અંત મમયે તેનું સમાધાન કરવું, તેનું ચિત્ત સ્વસ્થ રહે એવી રીતે વર્તવું, અને કોઈ પણ પ્રકારે તેના આત્માની શાન્તિનો ભંગ કરવો નહિ.

૭. તેની પાસે વારંવાર પ્રાર્થનાઓ કરવી, ભક્તિનાં પદો ગાવાં, પાર્મિકગ્રંથો વાંચવા, અને તેનું ચિત્ત પરલોકે તરફ દોરવું. તેની સાથે જે કોઈ વાતચિત્ત કરવી તે પણ સ્વર્ગલોક, ત્યાંનો વિશુદ્ધ આનંદ, આત્મસુખ અને અખંડ સમાધાન, એ બાબતનીજ કરવી.

મહારો બધો આધાર અને બાર ત્રણ ઉપર નાખું છું !
મને ગરીબને અંતરાયમાં નાખીશ નહિ ! મહારો સ્વીકાર
કર ! “ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ ”

૧૫. મરનારનું શરીર એટલા વિનાશુ યાય, અને
તેમાંનો પ્રાણ અરેખરી રીતે જતો રહેા છે, એમ વેદ
કહે, પછી તે *ત્રેતને નિર્મળ જળથી સ્નાન કરા-
વવું. પછી તેનું શરીર સૂકાં લૂગડાંથી લુછી સાફ કરી
તેને નવાં વસ્ત્રો પહેરાવવાં. તેના વાળ અને અવયવો
અસ્તવ્યસ્ત થવા દેવાં નહિ. આ પ્રકારે નવાં વસ્ત્રો
પહેરાવ્યા પછી તેને બીજી પથારીપર સૂવાડવું, અને
ગળાંથી તે નીચે સુધીનું તેનું શ્વેત અંગ સફેદ કપ-
ડાંથી બરાબર ઢાંકવું. માત્ર મોઢાં ખુલ્લું રાખવું.

૧૬. ત્રેત ઉપર, તેની પથારી ઉપર તથા તેની
આસપાસ શુભાખજળ વગેરે મુગધી દ્રવ્યો છાંટવાં.
શુભાખ, મોગરો, લાઈ, જુઈ, બકુલ વગેરે મુગધી
પુષ્પો ત્રેત ઉપર નાખવાં, અને જે સ્થળે તે ત્રેત
રાખેલું હોય ત્યાં ચંદન, ધૂપ, અગરબત્તી વગેરે
મુગધી દ્રવ્યો બાળવાં. મતલબ કે તેનો ધૂપ કરવો.

૧૭. તે પછી મરનારનાં છેક નજીકનાં સગાંવહાલાં-
ઓએ અને ઇષ્ટમિત્રોએ તે ત્રેતની આસપાસ બેસવું,

* ત્રેત એટલે મૃત.

પણ પ્રયત્ન કરવો નહિ; પણ ઉલટું તે આ લોકના
ખાધનમાંથી મુક્ત થઈને સ્વર્ગલોકનાં સ્વતાંત્ર સુખો
અનુભવવા માટે સત્વર જઈ શકે એવી યોજના કરવી.

૧૨. મનુષ્ય મરણ પથારીએ પડ્યો હોય તે સમયે
પ્રભુના નામસ્મરણ જેવું મધુર તેને બીજું કંઈ લાગતું
નથી, માટે એવા પ્રસંગે જે કંઈ તેની પાસે હાજર
હોય તે સર્વેએ પ્રભુના નામનો એક સરખી રીતે
મહોદેથી ઉચ્ચાર કર્યો કરવો. અંતકાળે પ્રભુના નામનું
શ્રવણ કરવાથી મનુષ્યના મનમાં આનંદ થાય છે, અને
તેને મરણનો ભય લાગતો નથી.

૧૩. આવા આનંદની અવસ્થામાં તેણે એક વાર
ઈશ્વરને નિહાળવા, અને શાન્ત ચિત્તથી આંખો મીંચી
વિશ્વમાતાના પ્રેમમય બોલામાં માથું મૂકીને અંતકાળનું
નિદ્રાસુખ અનુભવવું !

૧૪. અંતકાળે માણસે પ્રાર્થના કરવી કે:-

“ હે મંગળમય પ્રભો ! મહારો આ સ્થૂલ-
લોકનો પ્રવાસ પૂર્ણ થયો, હવે મને સત્વર પોતાને ઘેર
લઈ જા, અને સર્વ કાળ ત્હારી સમીપ સ્થાન આપ.
મહારી સર્વ આશા, અને સર્વ વિશ્વાસ ત્હારા ઉપરજ
છે. મહારો પિતા, મહારી માતા, સર્વ કંઈ તુંજ છે.

મ્હારો બધો આધાર અને ભાર ત્હારા ઉપર નાખું છું ! મને ગરીબને અંતરાયમાં નાખીશ નહિ ! મ્હારો સ્વીકાર કર ! " શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ "

૧૫. મરનારનું શરીર ચોલા વિનાનું થાય, અને તેમાંનો પ્રાણ ખરેખરી રીતે જતો રહેલો છે, એમ વૈદ્ય કહે, પછી તે પ્રેતને નિર્મળ જળથી સ્નાન કરાવવું. પછી તેનું શરીર સૂકાં લૂગડાંથી લુછી સાફ કરી તેને નવાં વસ્ત્રો પહેરાવવાં. તેના વાળ અને અવયવો અસ્તવ્યસ્ત થવા દેવાં નહિ. આ પ્રકારે નવાં વસ્ત્રો પહેરાવ્યા પછી તેને ખીલ પથારીપર સૂવાડવું, અને ગળાંથી તે નીચે સુધીનું તેનું સઘળું અંગ સફેદ કપડાંથી ઘરાખર ઢાંકવું. માત્ર મોઢાડું ખુલ્લું રાખવું.

૧૬. પ્રેત ઉપર, તેની પથારી ઉપર તથા તેની આસપાસ શુભાળજળ વગેરે સુગંધી દ્રવ્યો છાંટવાં. શુભાળ, મોગરો, બીધ, જીરું, બકુલ વગેરે સુગંધી પુષ્પો પ્રેત ઉપર નાખવાં, અને જે સ્થળે તે પ્રેત રાખેલું હોય ત્યાં અંદન, ધૂપ, અગરબત્તી વગેરે સુગંધી દ્રવ્યો બાળવાં. મતલબ કે તેનો ધૂપ કરવો.

૧૭. તે પછી મરનારનાં છેક નજીકનાં સગાંવહાલાં-ઓએ અને ઇષ્ટમિત્રાએ તે પ્રેતની આસપાસ બેસવું,

* પ્રેત એટલે મુકદ્.

અને પ્રાર્થના કરવી કે:- “ હે દુઃખ અને સંતાપને
હરનાર પ્રભો ! આજ તું અમારા આ અત્યંત પ્રિય-
બન્ધુને આ લોકનાં કલેશમય દુઃખો અને અડચણોમાંથી
મુક્ત કરીને ત્હારી પોતાની પાસે લઈ ગયો છે. તેના
આત્માનું આજ અનંત કલ્યાણ થયું છે ! તોપણ અમે
મનુષ્યો દુર્ગળ છીએ, જેથી તેના વિયોગને લીધે અમોને
અસહ્ય દુઃખ થાય છે ! ! અમારું અંતાકરણ અતિશય
વિંકળ થાય છે. અમારાં દુઃખનાં આંસુ લુછીને
અમારા મનને તુંજ શ્યન્ત કર. ત્હારી મંગળમય દશા
પ્રમાણભૂત માનવાને માટે તુંજ અમો દીનજનોને ધીરજ
આપ. હે પરમાત્મન ! આ અમારા મૃત મિત્રના
આત્માને સદાકાળ ત્હારી પાસે સ્થાન આપ ! તેનો ઉદ્ધાર
કર ! અને તેને સહગતિ આપ ! ”

૧૮. સઘળાં સગાંસંબંધીઓ અને ઇદમિત્રોને
આ દુઃખદાયક સમાચાર જણાવી તેડાવવા. સર્વે મંડળ
લેણું થયા પછી સઘળાઓએ ફરી એકવાર મરનારનું
મુખ નિહાળવું. આ પ્રમાણે સર્વેએ મુખ નિહાળ્યા પછી
ઉપાધ્યાયે મરનારની ઉક નજીકના સગાને હાથે પ્રેતને
પુણ્યમાળાઓ પહેરાવવી, અને પછી પ્રેતનું મુખ તેના
શરીર ઉપરના છિદાથી દંઢાવી દેવું.

૧૯. પછી સઘળાં મંડળે નિશ્ચલ-શાન્ત ઉભા રહેવું, અને તેની વચમાં ઉપાધ્યાયે ઉભા રહીને પ્રાર્થના કરવી:-

“ પ્રભુ ! તું સઘળા વિશ્વનો સંચાલક છે. સઘળી વાતોનાં સૂત્રો તારા હાથમાં છે. તારી મંગળ ઇચ્છાઓ અમને માન્ય છે. તેને માન આપીને આવા દુઃખને પ્રસંગે અમે તારી સમીપ ઉભા છીએ. અમારો પ્રિય બન્ધુ આજ અમોને મૂકીને પરલોકમાં તારી સમીપ ગયો છે. તેના વિયોગથી અમો સર્વને અત્યંત દુઃખ થાય છે. તેના અતિ નિકટના આત્મ અને સંબંધીઓ અતિશય શોકથી આકુળબ્યાકુળ થયા છે. પ્રભો ! તેઓનાં દુઃખી અંતઃકરણોને સાંત્વન આપ. આવી દિલ-ગીરીના પ્રસંગે તેમનું સમાધાન કરીને તેમને ધીરજ આપનાર તારા વિના જીવું કોઈ નથી; માટે તેમનું રક્ષણ તું જ કર. આવા દુઃખદ પ્રસંગે તારી સત્તા પ્રમાણ માનીને ધૈર્ય રાખવાનું સામર્થ્ય આપ. આ લોકના સઘળા વૈભવો નાશવંત અને ક્ષણભંગુર છે; તેમાં અમને લોભાઈ જવા દઈશ મા. હે પ્રભો ! તું શાશ્વત્, સત્યસ્વરૂપ અને અવિનાશી છે, માટે અમારી સઘળી ઇચ્છાઓ અને વાસનાઓ તારામાંજ લાગી રહે તેમ કર. અમારો ભાઈ આજ આ સ્થૂલ-

લોકનાં સર્વ સંઠટેમાંથી અને ઠલેચોમાંથી મુક્ત થયે છે. તેના આત્માને ત્હારી પાસે ચિરકાળ શાન્તિ અને આનંદ પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ કર. અનંતકાળ સુધી તેને ત્હારા સહવાસમાં રહેવા દે ! “ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: ”

૨૦. આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી રહ્યા પછી ચાર જણાએ મળી પ્રેતને ઉચ્છેદી તેને માટે તૈયાર કરેલી ઠાઠડીપર સુવાડવું. તેનું આખું શરીર ઢાંકેલું હોવું જોઈએ. આવી રીતે સુવાડયા પછી ચાર જણાએ ઠાઠડીને ઉચ્છેદી પ્રેતયાત્રાના નિયમ પ્રમાણે સર્વ મંડળ સાથે શ્મશાન તરફ પ્રયાણ કરવું. રસ્તામાં રનેહી મિત્રો વગેરેએ અવારનવાર ખસો આખ્યાજ કરવો. પ્રેતની પાછળ સર્ગાસંખ્યાએ ચાલવું. આ પ્રમાણે પ્રેતયાત્રા શ્મશાનમાં આવ્યા પછી સ્વચ્છ સ્થળે ઠાઠડી મૂકવી.

૨૧. પ્રેતનું ફહન કરવા માટે જે ચિતા ખડકવી તે સૂકાં અને ઝટ અને સળગી શકે તેવાં લાકડાંની ખડકવી. તેની લગ્નધર્મ પ્રેતના શરીર કરતાં એકાદ હાથ વધારે તો હોવીજ જોઈએ.

૨૨. ચિતા ઉપર પ્રેતને સુવાડતી વખતે તેના શરીર ઉપરનાં વસો કહાડવાં નહિ, પણ વસ સહિત ખહુજ ધીમેથી અને સંભાળથી તેને ચિતા ઉપર સુવા-

હું. પછી તેની ઉપર ચંદનનાં લાકડાંનો એક ધર પાથરવો, અને તેની ઉપર તે આપું શબ દંકાઈ જાય એવી રીતે પાછાં ખીજાં લાકડાં ખડકવાં.

૨૩. પ્રેત તો કેવળ નિર્જીવ હોય છે; તેને સુખ દુઃખની ભાવનાઓ થવાનો સંભવજ નથી; તોપણ પ્રેત સંસ્કાર વખતે તેને ઘણું સંભાળવું જોઈએ. તેનાં અવયવો વાંકાચુકાં થવા દેવાં નહિ, અને તેને કદિ થણુ છિન્ન લિન્ન કરવાં નહિ.

૨૪. આ પ્રમાણે ચિતા તૈયાર થયા પછી તેની ઉપર ચંદનનાં લાકડાંના ન્હાના ન્હાના ઠકઠા, ધૂપ, રાજ વગેરે દ્રવ્યો પાથરવાં.

૨૫. સર્વ મંડળે પ્રેતની આસપાસ રહેલું, અને પછી ઉપાધ્યાયે મરનારના પાસેના સંબંધીના હાથથી અગ્નિસંસ્કાર કરાવવો. અગ્નિ લગાડતી વખતે એ સંબંધીએ બોલવું કે:-

“અહુના નામથી મહારા પ્રિય આત્મા આ પવિત્ર શબને હું અગ્નિ લગાડું છું, જેથી કરીને તેનું આ સ્થૂલ શરીર બળીને ભસ્મ થઈ જશે; પરંતુ તેની અંદર વસનારો આત્મા સ્વર્ગલોકમાં ચિરકાળ સુધી નિવાસ કરશે. હે જીવનદાતા અહુ ! એના આત્માને તું

લોકનાં સર્વ સંકટોમાંથી અને ક્લેશોમાંથી મુક્ત થયો છે. તેના આત્માને ત્હારી પાસે ચિરકાળ શાન્તિ અને આનંદ પ્રાપ્ત થઈ શકે એમ કર. અનંતકાળ સુધી તેને ત્હારા સહવાસમાં રહેવા દે ! “શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ”

૨૦. આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી રહ્યા પછી ચાર જણાએ મળી પ્રેતને ઉચકી તેને માટે તૈયાર કરેલી ઠાઠકીપર સુવાડવું, તેવું આપું શરીર ઢાંકેલું હોવું જોઈએ. આવી રીતે સુવાડયા પછી ચાર જણાએ ઠાઠકીને ઉચકી પ્રેતયાત્રાના નિયમ પ્રમાણે સર્વ મંડળ સાથે ક્ષમશાન તરફ પ્રયાણ કરવું. રસ્તામાં સ્નેહી મિત્રો વગેરેએ અવારનવાર ખલો આપ્યાજ કરવો. પ્રેતની પાછળ સગાંસંબંધીઓએ ચાલવું. આ પ્રમાણે પ્રેતયાત્રા ક્ષમશાનમાં આભ્યા પછી સ્વચ્છ સ્થળે ઠાઠકી મૂકવી.

૨૧. પ્રેતવું ઢહન કરવા માટે જે ચિતા ખડકવી તે સૂકાં અને જટ અને સળગી શકે તેવાં લાકડાંની ખડકવી. તેની લંબાઈ પ્રેતના શરીર કરતાં એકાદ હાથ વધારે તો હોવીજ જોઈએ.

૨૨. ચિતા ઉપર પ્રેતને સુવાડતી વખતે તેના શરીર ઉપરનાં વસ્ત્રો કઢાડવાં નહિ, પણ વસ્ત્ર સહિત બહુજ ધીમેથી અને સંભાળથી તેને ચિતા ઉપર સૂવા-

હવું. પછી તેની ઉપર ચંદનનાં લાકડાંનો એક થર પાથરવો, અને તેની ઉપર તે આખું શબ હંકાઈ જાય એવી રીતે પાછાં ખીલતં લાકડાં ખડકવાં.

૨૩. પ્રેત તો કેવળ નિર્જીવ હોય છે; તેને સુખ દુઃખની ભાવનાઓ થવાનો સંભવજ નથી; તોપણ પ્રેત સંસ્કાર વખતે તેને ઘણું સંભાળવું જોઈએ. તેનાં અવયવો વાંકાચુકાં થવા દેવાં નહિ, અને તેને કદિ પણ છિન્ન ભિન્ન કરવાં નહિ.

૨૪. આ પ્રમાણે ચિતા તૈયાર થયા પછી તેની ઉપર ચંદનનાં લાકડાંના ન્હાના ન્હાના કકડા, ધૂપ, રાજ વગેરે દ્રવ્યો પાથરવાં.

૨૫. સર્વ મંડળે પ્રેતની આસપાસ રહેવું, અને પછી ઉપાધ્યાયે મરનારના પાસેના સંબંધીના હાથથી અશિસંસ્કાર કરાવવો. અગ્નિ લગાડતી વખતે એ સંબંધીએ બોલવું કે:-

" પ્રભુના નામથી મ્હારા પ્રિય આત્મા આ પવિત્ર શબને હું અગ્નિ લગાડું છું, જેથી કરીને તેનું આ સ્થૂલ શરીર બળીને ભસ્મ થઈ જશે; પરંતુ તેની અંદર વસનારો આત્મા સ્વર્ગલોકમાં ચિરકાળ સુખી નિવાસ કરશે. હે ભુવનઘાતા પ્રભુ ! એના આત્માને તું

હમેશાં સુખી રાખ. આ પવિત્ર અગ્નિથી જેમ આ શરીર બળીને ભસ્મ થઈ જશે તેમ તું ત્હારા કૃપારૂપી અગ્નિથી એનાં સઘળાં પાપ બાળીને ભસ્મ કરી નાખ, અને એના આત્માને સદ્ગતિ આપ.”

૨૬. આ પ્રમાણે ચિતા સળગાવ્યા પછી તે શબ બળી રહે ત્યાં સુધી સર્વ મંડળે પ્રભુપ્રાર્થના તથા ભજન વગેરે કરવું, અને શબ પૂર્ણ રીતે બળી ગયા પછી સઘળાઓએ શ્મશાનમાંથી નીકળવું.

૨૭. ત્યાંથી નીકળતાં પહેલાં તેજ વખતે અથવા તેા ખીજે દિવસે શબનાં અવશેષ રહેલાં અસ્થિ તથા શબ વગેરે બેગાં કરી એક ન્હાના વાસણમાં ભરી તે મરનારની પહેલી શ્રાદ્ધતીથી સુધી પોતાને ઘેર રાખી મૂકવું.

૨૮. શ્રાદ્ધને દિવસે તે અસ્થિ તથા શબ વગેરેને તે વાસણ સાથેજ કોઈ સુરક્ષિત સ્થળે દાટી દેવું.



૨૦.

આદ્યસંસ્કાર.

૧. મરનાર માટે જે શોક થાય તે સ્વાભાવિક હોવો જોઈએ; મનોવૃત્તિના પ્રદર્શન તરિકે જોટલે કે બહારના દેખાવ તરિકે ન હોવો જોઈએ.

૨. સ્વાભાવિક શોકને દબાવવો નહિ; તેમજ કૃત્રિમ શોક ધારણ કરીને તેનો મિથ્યા દેખાવ પણ કરવો નહિ.

૩. સ્વાભાવિક મનોભાવને દબાવવાનો પ્રયત્ન દોષજનક પણ કરવો નહિ. મનમાંની દિલગીરી જેવી ને તેવીજ પ્રદર્શિત કરવાથી મનનું મોટું સમાધાન થાય છે.

૪. પોતાના બહુ નજીકના સંબંધીનું અથવા તો અત્યંત પ્રિય આત્મનું મરણ થયું હોય ત્યારે હૃદયમાંની માફક નિશ્ચિંત અંતઃકરણથી મોજશોખ અને સુખો-પલોગ કરવાનું કોને ગમે ? આવા દુઃખદ પ્રસંગે આંખમાં આંસુ ન આવે એવો પાપાણુ હૃદયી મનુષ્ય કોણ હોય ?

૫. સદ્બલકતોનાં અંતઃકરણો અતિથય કેમજ હોય છે. તેમનાથી એવો મિથ્યા મનોનિગ્રહ કરી શકાતો નથી.

હુમેશાં સુખી રાખ. આ પવિત્ર અગ્નિથી જેમ આ શરીર બળીને ભસ્મ થઈ જાયે તેમ હું તારા કૃપારૂપી અગ્નિથી એનાં સઘળાં પાપ બાળીને ભસ્મ કરી નાખ, અને એના આત્માને સદ્ગતિ આપ.”

૨૬. આ પ્રમાણે ચિતા સળગાવ્યા પછી તે શખ બળી રહે ત્યાં સુધી સર્વ મંડળે પ્રભુપ્રાર્થના તથા ભજન વગેરે કરવું, અને શખ પૂર્ણ રીતે બળી ગયા પછી સઘળાઓએ શ્મશાનમાંથી નીકળવું.

૨૭. ત્યાંથી નીકળતાં પહેલાં તેજ વખતે અથવા તો બીજે દિવસે શખનાં અમરોવ રહેલાં અસ્થિ તથા શખ વગેરે બેગાં કરી એક ન્હાના વાસણમાં ભરી તે મરનારની પહેલી શ્રાદ્ધતીથી સુધી પોતાને ઘેર રાખી મૂકવું.

૨૮. શ્રાદ્ધને દિવસે તે અસ્થિ તથા શખ વગેરેને તે વાસણ સાથેજ કોઈ સુરક્ષિત સ્થળે દાટી દેવું.



૨૦.

આદ્યસંસ્કાર.

૧. મરનાર માટે જે શોક થાય તે સ્વાભાવિક હોવો જોઈએ; મનોવૃત્તિના પ્રદર્શન તરિક્કે એટલે કે બહારના દેખાવ તરિક્કે ન હોવો જોઈએ.

૨. સ્વાભાવિક શોકને દખાવવો નહિ; તેમજ કૃત્રિમ શોક ધારણ કરીને તેનો મિથ્યા દેખાવ પણ કરવો નહિ.

૩. સ્વાભાવિક મનોભાવને દખાવવાનો પ્રયત્ન કોઈએ પણ કરવો નહિ. મનમાંની દિલગીરી જેવી ને તેવીજ પ્રદર્શિત કરવાથી મનનું મોટું સમાધાન થાય છે.

૪. પોતાના બહુ નજીકના સંબંધીનું અથવા તો અત્યંત પ્રિય આત્મનું મરણ થયું હોય ત્યારે હૃદયમાંની માફક નિશ્ચિંત અંતઃકરણથી મોજશોખ અને સુખો-પલોગ કરવાનું કોને ગમે ? આવા દુઃખદ પ્રસંગે આંખમાં આંસુ ન આવે એવો પાપાણુ હૃદયી મનુષ્ય કોણ હોય ?

૫. સદ્ગુણોનાં અંતઃકરણો અતિશય કોમળ હોય છે. તેમનાથી એવો મિથ્યા મનોનિગ્રહ કરી શકાતો નથી.

હમેશાં સુખી રાખ. આ પવિત્ર અગ્નિથી જેમ આ શરીર બળીને ભસ્મ થઈ જશે તેમ તું ત્હારાં કૃપારૂપી અગ્નિથી એનાં સઘળાં પાપ બાળીને ભસ્મ કરી નાખ, અને એના આત્માને સદ્ગતિ આપ. ”

૨૬. આ પ્રમાણે ચિતા સળગાવ્યા પછી તે શખ બળી રહે ત્યાં સુધી સર્વ મંડળે પ્રભુપ્રાર્થના તથા ભજન વગેરે કરવું, અને શખ પૂર્ણ રીતે બળી ગયા પછી સઘળાઓએ શ્મશાનમાથી નીકળવું.

૨૭. ત્યાંથી નીકળતાં પહેલાં તેજ વખતે અથવા તે બીજે દિવસે શખનાં અવશેષ રહેલા અસ્થિ તથા શખ વગેરે લેગાં કરી એક ન્હાના વાસણમાં ભરી તે મરનારની પહેલી શ્રાદ્ધતીથી સુધી પોતાને ઘેર રાખી મૂકવું.

૨૮. શ્રાદ્ધને દિવસે તે અસ્થિ તથા શખ વગેરેને તે વાસણ સાથેજ ઠાઈ સુરક્ષિત સ્થળે દાટી દેવું.





તથા ઐહિક ધન અને માનમાં ક્ષમાઈ ન પડતાં પારમાર્થિક સુખોપર હુમેશાં લક્ષ રહે, એવા હેતુથીજ પ્રભુએ મનુષ્યોપર મરણ મૂર્કેલું છે. મરણથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ તે ઉપલા સદ્ગુણો શીખવાની ઉત્તમ શાળારૂપ છે, માટે સર્ગાસંજીવીના મરણથી ઉત્પન્ન થતાં દુઃખથી જેના મનમાં આ બાળત ઠસતી નથી તેને આ દુઃખોનો વાસ્તવિક હેતુ સમજાયોજ નથી. એમાં સંશય નથી.

૧૦. સર્ગાસંજીવી ઉપર જેનો જેવો હઠ પ્રેમ હોય તેના પ્રમાણમાં તેના મરણને લીધે વધતા ઝોછા સમય સુધી શોક તો આવજ; પરંતુ મરનારના સ્મરણાર્થે જે સૂતક પાળવું તે તો સાત દિવસ સુધીજ પાળવું. એ સૂતક મરનારના સઘળાં સર્ગાઓએ અને બહુ પાસેના ઇષ્ટ-મિત્રોએ પાળવું.

૧૧. સૂતકના દિવસોમાં પોતાના દેશાચાર પ્રમાણે જે કાંઈ શોકસૂચક ચિન્હો ગણાતાં હોય તે સ્વીકારવાં; પરંતુ તેમાં શરીરને નુકસાન કરે અથવા કલેશ કરે એવું કાંઈ હોવું જોઈએ નહિ.

૧૨. આપણા આ આર્યોવર્તમાં ભગવો રંગ વૈરાગ્યસૂચક માન્યો છે, માટે આ સાત દિવસ સુધી શોકવાળા માણસે ભગવા રંગવાળા વસ્ત્રનો એક ન્હાનો કડકો

૬. મરનાર વિધેની દિલગીરી ઘણીજ શાન્ત અને મર્યાદિત હોવી જોઈએ.

૭. અતિશય દિલગીરી કરવાથી મગજ ખાલી પડી જાય છે; ચિત્ત ક્ષમિત થાય છે; શરીરમાં રોગ ધાય છે; મનને સઘળું ઉદાસ લાગે છે; વિશ્વાસ, શક્તિ, પ્રેમ એ સર્વે નાશ પામે છે; માણસ દેવમય બની જાય છે; અને આખરે હૃદયપરથી પણ વિશ્વાસ ઉડી જવાથી તે મનુષ્ય નાસ્તિક બને છે !

૮. સાચાલોકતોની દિલગીરી ખરેખરી અને અંતઃકરણપૂર્વકની હોવી જોઈએ. શ્રદ્ધા વગરના મનુષ્યો જેવી રીતે નિઃસાસા નાખીને આક્રોહ કરે છે અને માટેથી પોક મૂકે છે તેવી રીતે શ્રદ્ધાવાળા મનુષ્યે કરવું નહિ. તેણે તો પોતાના સુખ દુઃખનો તમામ ભાર અણપરજ નાખવો, અને તે જે કંઈ કરે છે તે આપણા હિતને માટેજ કરે છે, એમ ચોખ્ખી રીતે સમજી રાખવું. દુઃખથી કરીને વિનય, વિશ્વાસ, આસ્તિકબુદ્ધિ અને પરમાર્થ તત્પરતા ઇત્યાદિ આત્મિક વૃત્તિઓ દ્રઢ બનવી જોઈએ, અને અંતઃકરણમાં સાચો વેરાગ્ય ઉત્પન્ન થવો જોઈએ.

૯. આયુષ્યનું અસ્થિરપણું અને સ્થૂલલોભીનું નાશવંતપણું, એનું સ્મરણ મનુષ્યોને વારંવાર થયા કરે,

તથા ઐહિક ધન અને માનમાં કુસાર ન પડતાં પારમાર્થિક સુખોપર હુમેશાં લક્ષ રહે, એવા હેતુધીજ પ્રભુએ મનુષ્યોપર મરણ મૂકેલું છે. મરણથી ઉત્પન્ન થતું દુઃખ તે ઉપલા સદ્ગુણો શીખવાની ઉત્તમ શાળારૂપ છે, માટે સર્ગાસંજ્ઞાથીના મરણથી ઉત્પન્ન થતાં દુઃખથી જેના મનમાં આ જાણત ઠસતી નથી તેને આ દુઃખોનો વાસ્તવિક હેતુ સમજાયોજ નથી. એમાં સંશય નથી.

૧૦. સર્ગાસંજ્ઞાથી ઉપર જેનો જેવો ૬૬ પ્રેમ હોય તેના પ્રમાણમાં તેના મરણને લીધે વધતા ઓછા સમય સુધી શોક તો થાયજ; પરંતુ મરનારના સ્મરણાર્થે જે સૂતક પાળવું તે તો સાત દિવસ સુધીજ પાળવું. એ સૂતક મરનારના સઘળાં સર્ગાઓએ અને જહુ પાસેના ઇષ્ટ-મિત્રોએ પાળવું.

૧૧. સૂતકના દિવસોમાં પોતાના દેશાચાર પ્રમાણે જે કાંઈ શોકસૂચક ચિન્હો ગણાતાં હોય તે સ્વીકારવાં; પરંતુ તેમાં શરીરને તુકસાન કરે અથવા કલેશ કરે એવું કાંઈ હોવું જોઈએ નહિ.

૧૨. આપણા આ આર્યોવર્તમાં ભગવો રંગ વૈરાગ્યસૂચક માન્યો છે, માટે આ સાત દિવસ સુધી શોક-વાળા માણસે ભગવા રંગવાળા વસ્ત્રનો એક ન્હાનો કડકો

શોકદર્શક ચિન્હ તરિકે જમણા હાથની કોણીના ઉપરના ભાગમાં અથવા તેા છાતીની ડાબી બાજુએ રાખવો.

૧૩. સૂતકના દિવસોમાં તદ્દન સાદો ખોરાક ખાવો, તેમજ કપડાં પણ સાદાંજ પહેરવાં. ઘરમાં કોઈ પણ જાતનું મિષ્ટાન્ન કરવા હેતુ નહિ, અને આનંદના બીજા જે કાંઈ પ્રકાર હોય તે સર્વ પણ બંધ રાખવા.

૧૪. " આ ઘરનાં માણસો સૂતકમાં છે, " એમ બહારથી આવનાર માણસને સહજ સમજાઈ જાય તે માટે ઘરની ઓસરી ઉપર અથવા બીજી કોઈ ખુલ્લી જગ્યાપર એક બે હાથનો પહોળો લાગવા રંગલાળા વસ્ત્રનો ઠડકો છાપરા સાથે બાંધી જમીન સુધી લટકતો રાખવો.

૧૫. સૂતકના સાત દિવસ પૂરા થયા પછી આઠમે દિવસે સહેવારે સર્વ સૂતકીઓએ સારી રીતે નાહી ધોઈ મરનારનાં અવશેષ સહેલાં અસ્થિ તથા રાખ વગેરે જે ઘડામાં રાખી મૂક્યાં હોય તે ઘડો સાથે લઈ જે સ્થળે તે ઢાટવો હોય તે સ્થળે સઘળાઓએ જવું. આને શ્રાદ્ધયાત્રા કહે છે.

૧૬. મરનારનો મહુજ પાસેનો સગો હોય તેનેજ શ્રાદ્ધ કરવાનો અધિકાર છે. એવો ને, શ્રાદ્ધ કરનારો

હોય તેણે ઉપર જણાવ્યું તેમ શ્રાદ્ધયાત્રા વખતે પોતાના હાથમાં તે રક્ષાકુંભ એટલે જેમાં અસ્થિ રાખ વગેરે ભર્યું હોય તે લઈને સૌ મંડળની આગળ ચાલવું. જોસરીના ઇપરાપર બાંધેલું પેલું લગવું કપડું લાંબી લાકડીના ઉપલા છેડા સાથે બાંધી મરનારના કોઈ બીજા સંબંધીએ ધ્વજની માફક હાથમાં પકડી શ્રાદ્ધ કરનારની લગોલગ ચાલવું. બધાઓએ ધીમે ધીમે ચાલવું, અને ચાલતે ચાલતે એકાદ શોકદર્શક ગીત ગાવું.

૧૭. નક્કી કરેલા સ્થળે શ્રાદ્ધયાત્રા આવી પહોંચ્યા પછી બધાઓએ ઉભા રહેવું. બધા ઉભા રહ્યા પછી ઉપાધ્યાયે પ્રાર્થના કરવી કે:- “ હે પરમકૃપાળુ પરમાત્મન ! અમારા મરણ પામેલા બન્ધુના સ્થૂલદેહની આ પવિત્ર રાખ પૃથ્વીના પેટમાં આજે દાટી દઈએ છીએ ! એનો ચેતનસ્વરૂપ આત્મા દેવગંભીરમાં ત્હારી પાસે છે ! એનો સ્થૂલદેહ બળીને ભસ્મ થઈ માત્ર આ રાખજ બાકી રહી છે ! અમારી ચાહગીરી સાફ અમે તેને આ સ્થળે દાટીએ છીએ ! એ ચાહગીરી પવિત્ર કર ! અમારા પ્રાણપ્રિય બન્ધુના આત્માને દેવગંભીરમાં અર્પણમુખ અને શાન્તિ આપ ! એના સગાંસંબંધીઓ અને મિત્રોના મનનું સર્વ પ્રકારે સમાધાન કર, અને તેઓનાં હૃદયોની અંતઃકરણને શાંતિ આપ ! ”

૧૮. આ આર્યના પૂરી થયા પછી તે ઘડો તેમાંની રાખ સાથે જમીનમાં ખાડો ખોદી તેમાં મૂકી દેવો. ઉપાધ્યાયે તેની ઉપર પોતાને હાથે માટી નાખવી. બધો ખાડો પૂરાઈ રહે એટલે તેના મુખ ઉપર ચાર પાંચ ઇંટો મૂકીને ચુનાથી ચણાવી લેવો.

૧૯. કેટલાક દિવસ પછી તે ઇંટો ઉપર ચાદગીરીના ચિન્હ તરિકે આરસપહાણની અથવા તો ખીજ કોઈ જાતના પથ્થરની ન્હાની સરખી શિલા ગોઠવવી, અને તેના ઉપર મરનારનું નામ, જન્મદિવસ તથા મૃત્યુ દિવસ વગેરે કોતરવવું.

૨૦. રક્ષાકુંભ એટલે રાખવાળો ઘડો ઢાટી હીધા પછી બધાઓએ લેગા મળી મરનારને ઘેર પાણું આવવું. ત્યાં ઉપાધ્યાયે કૂરીથી ઉપાસના કરવી, અને ધર્મશ્રધ્ધમાંથી કેટલોક ભાગ અર્થ સાથે વાંચી સંભળાવવો.

૨૧. પછી શ્રાદ્ધ કરનારે પ્રભુની આર્યના કરવી. શ્રાદ્ધ કરનાર મનુષ્ય મરનારનો ભાઈ, પિતા, પતિ અથવા ખીજ જે નીતનો સંબંધી હોય તે પ્રમાણે તેનામાં મરનાર સંબંધે જુદી જુદી મનોવૃત્તિ હોય, અને તેને હીધે તેની આર્યના યજ્ઞ જુદા જુદા પ્રકારનીજ થાય, એ દેખીતુંજ છે; તોપણ મરણ પામેલા માણસને જે

ચાર પુત્રો હોય તો તેમાંથી તો જે સાથી મોટો હોય તેણેજ શ્રાદ્ધ કરવું.

૨૨. આ પ્રમાણે જ્યેષ્ઠ પુત્ર પોતાના પિતાનું શ્રાદ્ધ કરવા બેસે તે વખતે તેના બીજા સર્વ ન્હાના ભાઈઓએ તેની પાસે બેસવું. તેમાં મોટા ભાઈએ આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી:-

"હે પ્રેમસ્વરૂપ પ્રભુ ! અમોને બધી વસ્તુઓનો આપનાર તું છે. વડીલો, બંધુઓ, મિત્રો તેમજ સર્વ સર્ગાસંબંધીઓ વગેરે ત્હારી કૃપાથીજ અમને પ્રાપ્ત થાય છે, અને ત્હારીજ ઇચ્છા પ્રમાણે તેઓ અમને આ લોકમાં છાડીને પોતે પરલોકમાં આલ્યાં જાય છે. ત્હારી ઇચ્છા શુભ છે, ત્હારો હેતુ મંગલમય છે ! અમારો જન્મદાતા પિતા, અરે ! અમારો પ્રાણુમિત્ર જનક થોડા દિવસ પહેલાં અમોને છાડીને ત્હારી પાસે આવ્યો છે. તેના મરણના દુઃખથી અમારું અંતઃકરણ અત્યંત વિઠ્ઠળ થાય છે, પરંતુ આ લોકનાં અનિવાર્ય દુઃખ, કલેશ અને મોહમાંથી છૂટી હવે તે ત્હારા સમાગમના સુખનો અનુભવ લે છે, એવી અમારી જે દ્રઢ શ્રદ્ધા છે તેને લીધે અમારું સમાધાન થાય છે. હે પ્રભુ ! તેના આત્માને સદાકાળ ત્હારા ચરણમાં આશ્રય

આપ. આનંદ લેવાં મુખથી તેના તરફ તું જો; અને ત્હારું પ્રેમામૃત તેને સદાકાળ પા.”

“હે ભક્તવત્સલ પ્રભુ ! અમારા પિતાના મરણથી અમે તેના દીનબાળકોનો આધાર નાશ પામ્યો છે, અને અમે ઉધાસ પડી ગયા છીએ. હવે અમે નિરાશ્રિતોને ત્હારા સિવાય બીજો કોઈ આશ્રય રહ્યો નથી. તુંજ અમારું સર્વ રીતે પાલન કર. હુંબીને સુખ આપનાર, અને શોકાતુરને શાન્તિ આપનાર ત્હારા વિના બીજું કોઈ નથી, માટે અમે ત્હારેજ શરણ આવીએ છીએ. અમારો સ્વીકાર કર. અમેને યોતાના કરીને માન. આ સ્થૂલલોકનાં અશાશ્વત્ સુખના અને ખોટી પ્રતિષ્ઠાના બળવાન મોહથી તું અમેને સર્વ પ્રસંગે બચાવ. હાલમાંજ ગત થયેલો અમારો પિતા અને બીજા સંજોગથીએ, એ સર્વ જણાં સ્વર્ગલોકમાં ત્હારા સમાગમના સુખનો અનુભવ લે છે, એવો જો અમારો દ્રઢ વિશ્વાસ છે તેને તું વિશેષ દ્રઢ કર. આ સ્થૂલલોકના વિષયોની વામનાઓના પાશમાં અમેને બંધાઈ જવા દઈશ મા. અમારાં મરણ પછી અમેને ત્હારા પ્રેમમય કુટુંબમાં રથળ મળે તેમ કર. હે માતાપિતા ! અમારું લગ્ન પવિત્ર કર, અમારી મર્વ આશા અને ઈચ્છા મંગળ કર, અને અમેને ત્હારા સાચા સેવક બનાવ.”

૨૩. પછી ઉપાધ્યાયે પ્રાર્થના કરવી અને પ્રભુનો આશીર્વાદ માગવો:-

“ હે જીવંત જાગૃત પરમાત્મા ! અમે મનુષ્ય પ્રાણી કેટલાં દુર્બળ અને કેટલાં ક્ષણભંગુર છીએ ! આ ક્ષણે અમે છીએ અને બીજી ક્ષણે નથી ! આવી અમારી ક્ષણિક અવસ્થા છે ! અમોને મૃત્યુ ક્યારે પોતાના કરી લેશે એટલે કે ઉપાડી જશે, તેનો કાંઈ નિયમ નથી ! સગાંસંબંધીઓ અને ઇદમિત્રો સાથે આ ક્ષણે સંસાર સુખનો અનુભવ લઈએ છીએ, પણ બીજી ક્ષણમાં અમારી કેવી અવસ્થા થઈ જશે તેનો ખિલકૂલ લાક્ષણિક નથી ! કદાચ આ બધું ત્યાંનું ત્યાં પડયું મૂકીને એકદમ ત્હારી સમક્ષ અમોને આવડું પડશે ! એ વખતે આ સ્થૂલ એશ્વર્ય અમોને કાંઈ કામ લાગવાનું નથી; માટે હે અનંત ! હે પરમાત્મન ! સાચા શાશ્વત સુખ તરફ અમારી દ્રષ્ટિ રખાવ. પરલોક બાળતનો અમારો વિશ્વાસ દ્રઢ કર. જે મરનાર બન્ધુની યાદગીરી નિમિત્ત આજે અમે લેળા થયા છીએ તેના આત્માને શાન્તિ આપ. તેનું મરણ પામેલું સ્થૂલ-માટીનું શરીર અમારી નજર આગળથી દૂર થયું છે, પણ તેનો શાશ્વત ભાગ જે તેનો આત્મા, તેના તરફનો અમારો પ્રેમ જરા પણ

ઓછા થવા હઈશ મા. તે અમર છે. તેનો અને અમારો નિયોગ થવા હઈશ મા. આ પૃથ્વી ઉપર ત્હાઈં પ્રદારાન્ત્ય થાય એમ કર. ત્હારી ઇચ્છા હોય ત્યાં સુધી અમેને આ લોકમાં રાખજો અને જે દિવસે તને ઠીક લાગે તે દિવસે ત્હારી પાસે બોલાવી લેજો; પણ કોઈ પણ રીતે ત્હારા શરણમાં આશ્રય આપજો. હે ભક્તવત્સલ ! હે કૃષ્ણાસાગર ! હે પરમાત્મન ! અમે દીનજનોને ત્હારાથી દૂર કરીશ મા. ”

“ હે હયામય પિતા ! આ ગૃહમંદિર પવિત્ર કરો, આ કુટુંબમાં તમે અખંડ નિવાસ કરો, અને અત્રેનાં સઘળાં મનુષ્યોનું રક્ષણ કરો ! મલ્લકૃપાદિ કેવલં. ”

૨૪. પછી શ્રાદ્ધ કરનારે ઈશ્વરનો આશીર્વાદ માગવો:-

“ મ્હારા પિતા, પ્રપિતા, પ્રપિતામહ અને મ્હારા સર્વ પૂર્વજો સ્વર્ગલોકમાં અનંતકાળ સુધી શાશ્વત સુખોનો ઉપભોગ લો ! આ પવિત્ર આર્ચાવર્તમાંના ઋષિ અને મુનિયો ધન્ય હો ! આ દેશમાંના તેમજ પરદેશમાંના સાધુપુરુષો અને ધર્મસ્થાપકો ધન્ય હો ! તેમના નામનો જયજયકાર થાઓ ! ઝોળખીતા અને ઝોળખાણુ વિનાના, મિત્રો અને શત્રુઓ, સારા તેમજ નરસાઓ, એવા બેટલા મનુષ્યો આજ સુધીમાં

મરણ પામ્યા છે તે સર્વના આત્માઓ સ્વર્ગમાં સુખ લોગયો ! બ્રહ્મરૂપાદિ કેવલં. શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ ”

૨૫. પછી શ્રાદ્ધ કરનારે પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં જે કાંઈ દાન ધર્મ કરવું હોય તે કરવું; અને દેશના કુટ્યાણનાં મંડળોને તથા પરોપકારી મંડળોને જે કાંઈ બક્ષિસ આપવી હોય તે આપવી.

૨૧.

મતો તથા નિયમો.

૧. આટલે સુધી જે આચાર અને સંસ્કાર જણાવ્યા તે બધા પ્રત્યેક ધ્યાનગૃહસ્થોને માટે છે. વળી તે વિનાના પણ બીજા કેટલાક આચાર છે, પણ તે બધાને એક સરખી રીતે લાગુ નથી. જેઓને કાંઈક વિશેષ ધાર્મિકસિદ્ધિ મેળવવી હોય અથવા મનોવૃત્તિ ઉપર કાંઈક વધારે જ્ય મેળવવો હોય તેઓએજ માત્ર એ આચરવાના છે. એવા આચારોમાંનો મુખ્ય આચાર મતનિયમાદિનો છે.

૨. આ વિશેષ મતો કરવામાં અથવા નિયમો પાળવામાં કોઈ અસુક પ્રકારનું પુણ્ય છે, એમ ને

કોઈને લાગતું હોય તો તે તેની ભૂલ છે. મત કરવાથી પુણ્ય થતું નથી, પરંતુ ધર્માચરણની ખાખતમાં તે સાધન તરિકે કામ લાગે છે.

૩. અભિમાનને લીધે અથવા મહોટાપણાની ઇચ્છાને લીધે મત ઠઠિ પણ કરવું નહિ; પરંતુ તે કરવાથી મનની વૃત્તિઓપર જે સાફ નરસું પરિણામ થવાનું છે તે પરિણામને ખાતરજ કરવું.

૪. તેમજ જે મતથી એકનું શ્રેય થયું તેનાથી બીજાનું પણ શ્રેય થશેજ, એવો કાંઈ નિયમ નથી. વળી એક જાતમાં જે મત હિતકર થાય તે સઘળી જાતમાં હિતકર થશેજ, એમ પણ કોઈએ માની બેસવું નહિ.

૫. મત એ ઓષધ જેવું છે, તેથી જેમ એકજ દવા સઘળા મનુષ્યોને કે એકજ મનુષ્યને પણ સર્વ અવસ્થામાં લાગુ પડતી નથી, તેવીજ રીતે મત પણ એક સરખી રીતે અથવા એકજ વ્યક્તિને સર્વ પ્રસંગે લાગુ થતું નથી. દવાની જેમ મત પણ મનુષ્યના સ્વભાવ, પ્રકૃતિ, સમય, સ્થળ, વગેરેની અનુકૂળતા અતિકૂળતા પ્રમાણે બદલવાં પડે છે.

૬. ખાસ કારણ વિના કોઈએ પણ મત કરવું નહિ.

૭. મનુષ્યના આત્માને અનેક ખાખતોની જરૂર છે. તે તે ખાખતો પ્રાપ્ત કરવાનું સામર્થ્ય મેળવવા ખાતર ભક્તોએ મતો આચરવાં.

૯. મતોના અનેક પ્રકાર છે. પાતિવ્રત્ય, પત્નીવ્રત, શિષ્યત્વ, ભૂતદયા, આત્મપરીક્ષા, શાન્તિ, ક્ષમા, આત્મસંયમ, ભક્તિ, યોગ, વૈરાગ્ય વગેરે અનેક પ્રકારનાં મતો છે.

૧૦. સંસારમાં આપણા જે ભુદા ભુદા સંખ્યા છે તેને અંગે કેટલાંક મતો હોય છે. તે એ કે સાત્ત્વિક વિવાહ, પિતૃભક્તિ, માતૃસેવા, બ્રાતૃભાવ વગેરે.

૧૦. સ્ત્રી અને પુરુષ, ન્હાનાં અને મોટાં, પર-ભેલાં અને વગર પરભેલાં, શ્રીમંત અને ગરીબ, ગૃહસ્થ અને બીખારી, શેઠ અને નોકર, રાજા અને પ્રજા, એવી ભુદી ભુદી સ્થિતિનાં મનુષ્યોનાં ભુદાં ભુદાં મતો હોય છે. એક મતથી અમુકને ફાયદો થયો માટે બીજાને પણ થશેજ, એવો નિયમ નથી.

૧૧. ઘરસંસાર સંખ્યા, સમાજ સંખ્યા, દેશ સંખ્યા, ભુદિ સંખ્યા, નીતિ સંખ્યા, પરમાર્થ સંખ્યા, આત્માના કસ્ટ્યાણ સંખ્યા અને રાજ્ય સંખ્યા વગેરે અનેક પ્રકારનાં મતો છે.

૧૨. મત કોઈ પણ પ્રકારનું હો, પણ તે પ્રભુની મદદ વિના કદિ પણ સફળ થવાનું નથી.

૧૩. આત્મગુણિની ઇચ્છા રાખી તે પ્રમાણે વર્તવા પ્રયત્ન કરવો, એજ માત્ર માણસથી બની શકે તેમ

છે; પણ તે પ્રયત્ન આપણે હાથે સફળ થવો એ તો હિંમતરની કૃપાને આધારે છે.

૧૪. મનમાં ફણે ફણે જે પાપવાસના પ્રબળ ધાય છે તેની પાસે મનુષ્યનું જરા પણ ચાલતું નથી; અણુની મહદ વિના આપણા પોતાના બળથી કોઈ પણ દુર્વિકારને હાવી શકાતો નથી; આ વાત ધ્યાનવાળા મનુષ્યે ઘરાબર ધ્યાનમાં રાખવી.

૧૫. અણુની પ્રાર્થના, એ હરેક મતનું લવન છે. પ્રાર્થનાની મહદ વિના મત સફળ થતું નથી.

૧૬. મત સંબંધી બહારની ક્રિયા અને કર્મ, એ બધું શુદ્ધ છે તેમાં પુણ્યનો અંશ પણ નથી. અંતઃકરણનો શુદ્ધભાવ, પ્રેમપૂર્વક ભક્તિ અને વિશ્વાસ-પૂર્વક અણુપ્રાર્થના, એના વિના પુણ્યનો ખીન્ને માર્ગ જ નથી.

૧૭. માટે મત ધારણ કરવા પહેલાં અભિમાન ઠાડીને પોતાનો બધો ભાર અણુ ઉપર નાખો, તેનામાં દૃઢ વિશ્વાસ રાખો અને તેની મહદ માગો. એમ ક્યો વિના ખાલી મત ધારણ કરવું તે નકામું છે.

૨૨.
રિપુસંહાર.

(પ્રત-૧)

૧. " રિપુસંહાર " એટલે કામ ક્રોધાદિ છ શત્રુઓનું દમન કરવું તે. સર્વ વ્રતોમાં રિપુસંહારવ્રત અત્યંત શ્રેષ્ઠ છે.

૨. તમામ દેવીસંપત્તિમાં ચિત્તશુદ્ધિ બહુ મહત્વની વસ્તુ છે, પણ ઇન્દ્રિયો વશ થયા વિના ચિત્તશુદ્ધિ થતી નથી; માટે મનોનિગ્રહ અથવા ઇન્દ્રિયદમનની બહુ મહોટી જરૂરિયાત સમજવી જોઈએ.

૩. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર, એ મનોવિકાર વારંવાર પ્રખળ થાય છે, અને જે તેને વશ થાય છે તેની પોતાની-પોતાના આત્માની દુર્દશા થઈ જાય છે, એટલા માટે આ દુષ્ટ વિકારોની ગુલામગીરીમાંથી છૂટવું, એ દરેક મનુષ્યની પહેલી દુરજ છે.

૪. ક્રોધ ક્રોધી હોય છે, ક્રોધ અદેખા હોય છે, ક્રોધ અભિમાની હોય છે, ક્રોધ લોભી હોય છે, અને ક્રોધ કામી હોય છે. આ પ્રમાણે દરેકે દરેક મનુષ્યના

મન ઉપર કોઈને કોઈ પ્રકારના મનોવિકારની સત્તા હોય છેજ, અને આવી રીતે મનુષ્ય વિકારોનો શુદ્ધામ બને એટલે તેનાથી ભક્તિ થઈ શકતી નથી, તેમજ પ્રાર્થના પણ કરી શકતી નથી.

૫. આમ હોવાથી એ મનોવિકારરૂપ શત્રુઓને હમેશાના અભ્યાસદ્વારા પોતાને સ્વાધીન કરી લેવા જોઈએ. આ પ્રમાણે તેનાપર જ્ય મેળવવો, એટલે કે તેને વશ કરવા, એનુંજ નામ રિપુસંહાર છે.

૬. આ રિપુસંહારવત આરંભવા પહેલાં પાપાચરણથી પોતાના આત્માનો કેટલો બધો અનિવાર્ય નાશ થાય છે, એ વાત ઘરાબર ખ્યાલમાં આવવી જોઈએ, અને તે માટે મનમાં અત્યંત પરિતાપ થવો જોઈએ. ત્યાર બાદ અનુત્તમ અંતઃકરણથી વારંવાર પ્રભુની પ્રાર્થના કર્યા કરવી, અને અખંડ આત્મપરીક્ષણ કરતા રહી સર્વ પ્રકારના મોજશોખથી ઘણા દિવસ સુધી દૂર રહેવું.

૭. આ પ્રમાણે અંતઃકરણ તૈયાર થયા પછી મત કરવા ઈચ્છનાર મનુષ્યે મત લેવા માટે એટલે કે મત શરૂ કરવા માટેનો દિવસ નક્કી કરવો.

૮. તે દિવસે રહુવારમા મત કરવા ઈચ્છનારે સારી રીતે ન્હાઈ ધોઈ સ્વચ્છ થઈ શાન્ત અને એકાંત રથજે

જહું, અને ત્યાં અંતઃકરણમાંનાં સર્વ મહા ઘોર પાપો અહુને નિવેદન કરી તેની કૃષ્ણા માગવી.

૯. પશ્ચાતાપના અસિથી તેનું અંતઃકરણ એહું તો દગ્ધ થઈ ગયેલું હોવું જોઈએ કે જેથી કરીને હૃદય લેદાઈ જઈને આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા માંડે, અને ચિત્તવૃત્તિ અત્યંત નમ્ર થતી જઈને મનમાં લજ્જા આવે.

૧૦. પછી ફરીથી સ્નાન કરવું અને કુટુંબમાં હમેશાં જે પ્રાતઃકાળની ઉપાસના થતી હોય તે કરવી. તે થઈ રહ્યા પછી બધા સમક્ષ અથવા તો એકાંત સ્થળમાં મત કરવા ઇચ્છનારે રિપુસંહારમત ગ્રહણ કરવું.

૧૧. મત લેતી વખત તેણે બોલવું કે— “ સર્વ પાતકોને ભસ્મ કરનારી, એવી જે પ્રભુની કૃપા, તે આ પ્રસંગે મને મહદ્દુષ્ઠ થાઓ ! પોતાના પવિત્ર જીવન-દ્વારા જેઓએ આ લોકમાં સ્વર્ગમુખનો અનુભવ લીધો અને મૃત્યુ પછી પરલોકમાં પણ શાશ્વત સુખો પ્રાપ્ત કરી લીધાં, એવા જે પુણ્યવાન સાધુસંતો, તેમના ચરણની રજ આ પ્રસંગે મ્હારું અંતઃકરણ પાવન કરે ! ”

૧૨. આ પ્રમાણે બોલી પછી જે કોઈ ખાસ મનો-વૃત્તિનો સંહાર કરવાનો હોય તેનો શબ્દથી તિરસ્કાર કરી તેની નિદા કરવી:—

“ હે દુષ્ટ ક્રોધ ! મહારા અંતઃકરણમાં તું ઘર કરી
 બેઠો છે. ત્હારો નિવાસ યવાથી મહારૂં અંતઃકરણ બધ
 યઈને નરક જેવું અપવિત્ર બન્યું છે ! તું મહારા હાઠ
 માંસમાં પણ ઘુસી ગયો છે. મહારૂં લોહીનું દરેક ટીપું
 ત્હારા આણુધાતક ઝેરથી દૂષિત બન્યું છે ! મહારા
 આસોઆસમાં પણ ત્હારી દુર્ગંધ આવે છે ! હે અધમ !
 તે’ મહારી વિચારદ્રષ્ટિને ખરાબ કરી છે, વિવેકની
 જ્યોતિને’ હોલવી નાંખી છે, અને આત્મામાં ઘનવોર
 અધકાર છાઈ દીધો છે ! તું મહારા અંતઃકરણનો
 રાજા થવા ધારે છે ! તું દુષ્ટ પિશાચ રાક્ષસ છે ! તું
 મહારા પ્રેમસ્વરૂપ અણુનો મહોટો દુશ્મન છે ! ત્હારે લીધેજ
 મહારો અણુ મહારાથી દૂર દૂર થતો જાય છે. મહારા
 બધા આચાર વિચાર બધ થયા ! મહારા અંતઃકરણમાં
 શુભેચ્છા ઉત્પન્ન પણ થતી નથી ! ત્હારે લીધે મહારી
 પ્રાર્થના માત્ર ચાન્દથીજ થાય છે, જોટલે, કે માત્ર બાલ-
 વામાંજ થાય છે, ભક્તિમાં મહારૂં ચિત્ત લાગતું નથી,
 અને હૃદયની આરાધનાથી, મહારૂં સમાધાન થતું નથી.
 અને આ ભયંકર અવસ્થા ત્હારે લીધેજ આત્મ યઈ છે.
 હે દુષ્ટ દુરાધમ ક્રોધ ! તે’ મહારા આત્માના સર્વસ્વનો
 નાશ કરવા માંડ્યો છે ! તું મહા ચંડાળ છે ! હવે
 પછી હું’ મહારા અંતઃકરણમાં તને રહેવા દઈશ નહિ.

તું સર્વ પાપનું મૂળ છે. તું અપવિત્ર, બ્રહ્મ અને નારકીય છે. ત્ર્યલોકપાના બળથી હું તને મહારા અંતઃકરણમાંથી હાંકી કહાડીશ. ચાલ, નીકળ, મહારા અંતઃકરણમાંથી ! આ દણેજ આલ્યો જા ! ”

“ અત્યાર સુધી તે મને બહુ ઠગ્યો છે, અને મહેં મૂઢે તે સર્વ સહન કર્યું છે; પરંતુ આ શુભ સમયે તારા સર્વસ્વનો નાશ કરી તારી અસહ્ય શુભા-મગીરીમાંથી છૂટવા માટે પરમસમર્થ ત્ર્યલોક મને સ્ફુરણ કરી છે. તેની કૃપાના બળથી એક નિમિષમાં તારો સંહાર કરી નાખું છું ! હે હુદ્ધ અંધાળ ક્રોધ રાક્ષસ ! બરાબર ધ્યાન આપીને જો, આ મતરૂપી મહામતાપી શસ્ત્રનો પરમદારૂ મહાર તારા ઉપર ઠરું છું ! એથી કરીને તારો પૂર્ણ રીતે સંહાર થયોજ સમજજે ! તારો નાશ થયો ! હવે મહારા આત્માનો સર્વ અંધકાર નાશ પામશે ! સદ્લાવરૂપી સૂર્યનો ઉદય થઈ તેના મંગળ પ્રકાશમાં પ્રેમસ્વરૂપ ત્ર્યલોક પોતાની મૂર્તિનાં મને પુનઃ દર્શન દેશે ! મહારા આત્મામાં નવું જીવન ઉત્પન્ન થશે અને તેદ્વારા હું ધન્ય થઈશ ! સર્વ સમર્થ સર્વોશ્રય ત્ર્યલોક ! આ શુભ સમયે આપ મને સહાય થાઓ ! મહારું વ્રત સફળ કરો ! મને પાપીને પાવન કરો ! ”

૧૩. આ પ્રમાણે રિપુસંહાર કરે એટલે મનુષ્યે તે
મત લીધું એમ સમજવું. ત્યારથી તે મતસ્થ એટલે
મત કરનાર થયો. એવટે તેણે પ્રભુપ્રાર્થના કરવી:-

“ હે દુરિતાનાશન પતિતપાવન પ્રભુ ! ત્હારા કૃપા-
પ્રસાદથી મહેં આ મત લીધું છે, તે અખંડ રાખવામાં
મને તું સહાય થજે ! ત્હારા સામર્થ્યથી આ પ્રસંગે
જેમ મ્હારા શત્રુપર મને જય મળ્યો છે, તે પ્રમાણે
સર્વ સમયે જય મળે એમ કર. હું દુર્ગળ છું, શક્તિ-
વગરનો છું, માટે તુંજ મ્હારી સંભાળ કર. મને ફરીથી
ક્રોધ વશ થવા દઇશ મા. આજ જેવી રીતે તે ક્રોધનો
સંહાર કર્યો છે, તેવીજ રીતે મ્હારા અંતઃકરણમાં તેને
ફરીથી તું જાગૃત થવા દઇશ મા. મ્હારા આત્મામાં
સદાકાળ શાન્તિ વાસ કરે એવી યોજના કર; તેમજ
તેમાં ચિરકાલ સુધી ત્હારું પ્રદરનાત્મક થાય એવી કૃપા કર.
બ્રહ્મકૃપાદિ કેવલં ”



૨૩.

શિશુશિક્ષણ અથવા ચિત્રસાધન.

(પ્રત ૨)

૧. ન્હાનાં છોકરાંઓને ચિત્રલેખનદ્વારા ધર્મનાં અને નીતિનાં અનેક તરવો બહુજ સારી રીતે શીખવી શકાય છે.

૨. ચિત્રથી તેમનું મનરંજન થઈ તેમની જ્ઞાસા બગૃત થાય છે, અને તેથી તેને શીખવેલી બાબતો તેના મનમાં બહુ સારી રીતે ઠસે છે.

૩. માટે છોકરું દશ બાર વર્ષનું થાય એટલે તેના માતાપિતાએ તેની પાસે ચિત્રસાધનપ્રત કરાવવું, એટલે કે ચિત્રદ્વારા તેને કેટલીક બાબતો શીખવવી.

૪. નીચે જણાવેલા લેખો ઘરમાં લીંપી શુંપી તૈયાર કરેલી જમીનપર રંગ પૂરી ચીતરવા. તે સારા અને સાદા હોવા જોઈએ. એ લેખ ચીતરવાના સ્થળને સાધનસ્થાન કહે છે.

૫. આ કાર્ય છોકરાંની માતાએ, મહાટીબહેને અથવા કોઈ બીજી સ્ત્રીએ દરરોજ ત્રીજે પહોરે કરવું.

૬. ચાર પાંચ ઊકરાંઓને લેખાં કરી શીખવવું.
ખીલ્લો ઊકરાં ન હોય તો પછી એકલાંનેજ શીખવવું.

૭. મતના પ્રથમ દિવસે સ્થવારમાં ઊકરાંને નહવ-
સવી તેને સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરાવવાં, અને દરેકના ગળાંમાં
ફૂલની માળા પહેરાવવી.

૮. પછી માતાએ તેને ઉપાસનાસ્થાનમાં લઈ
જવાં. ત્યાં સઘળી ઉપાસના તેને સંભળાવવી. તે પછી
ખધાં ઊકરાંઓએ જમીનને માથું અડાડી હાથ જોડી
અભુને નમસ્કાર કરવા, અને પછી માતા સંગાથે
સાધનસ્થાનમાં જવું.

૯. સાધનસ્થાનમાં ગયા પછી મતસંસ્કારનો નીચે
પ્રમાણે આરંભ કરવો.

૧૦. સર્વ ઊકરાંઓએ સાથે બોલવું:-

“અમો સર્વ ઊકરાંઓનું રક્ષણ કરનાર અભુના
નામનો જયજયકાર હો ! અભુ અમારો પિતા અને
અમારી માતા છે. તેના મંગળમય નામનો સદાકાળ
જયજયકાર હો !

૧૧. પછી દરેક ઊકરા અને ઊકરીઓએ બોલવું:-

“આ પવિત્ર ચિત્રસાધનમત મહાડું કલ્યાણ
કરનારૂં થાય, એવી કૃપા અભુ મહારાપર કરો.”

૧૨. પછી માતાએ સાધનપટ ઉપર રંગવડે (૧) એકડો કઢાડવો. છોકરાંઓએ તે અંક મોટેથી વાંચી તેના ઉપર ફૂલ ચઢાવવાં. પછી માતાએ છોકરાંઓ પાસે બોલાવવું કે:—“એક દેવ, એક ભાવ, એક કુટુંબ, એક શાસ્ત્ર અને એક મુક્તિ.”

૧૩. એકડાની પાસે નવવિધાનનું નિશાન ચિતરવું. તે ઉપર પણ છોકરાંઓએ ફૂલ ચઢાવવાં અને માતાની સાથે બોલવું કે:—“પવિત્ર નવવિધાનનો સર્વકાળ જયજયકાર હો !”

૧૪. ત્રીજા ચિત્રમાં એશિયા, યુરોપ, આફ્રિકા અને અમેરિકા, એચાર ખંડના નકશા ચિતરવા. તે સર્વ ઉપર પણ પહેલાંની જેઠે છોકરાંઓએ ફૂલ ચઢાવવાં અને બોલવું કે:—“આખી પૃથ્વીમાં શાન્તિ અને સમાધાન પ્રસરે ! આરે ખંડમાંના લોકોમાં સંપન્ન અને પ્રેમ વૃદ્ધિ પામે !”

૧૫. આ પ્રમાણે હજી બીજા આગળ જણાવેલાં ચિત્રો પણ માતાએ એક પછી એક ચિતરતાં જવું, અને તે દરેકપર છોકરાંઓએ ફૂલો ચઢાવી પછી આગળ જણાવ્યું છે તેમ બોલતાં જવું.

૧૬. પૈસાની થેલીનું ચિત્ર—પરમાત્માનું શાશ્વતસત્ય આ લોકની સર્વ સંપત્તિઓ કરતાં વધારે મૂલ્યવાન છે.

૧૭. સૂર્ય ચંદ્ર-મહારી કીર્તિ સૂર્યના તેજ જેવી તેજસ્વી અને મહારો પ્રેમ ચંદ્રનાં કિરણોની પેઠે આલેખાદ કારક થાયો.

૧૮. નદી-નદીના પ્રવાહની પેઠે મહારો જીવન-પ્રવાહ લાખો જીવોને સુખ અને આનંદ આપનારો થાયો.

૧૯. ચંદનવૃક્ષ-મને દુઃખ દઇ મહારો છળ કરનાર મહારા શત્રુને પણ મને જોઈને આ ચંદનવૃક્ષ પ્રમાણે આશમ અને આશીર્વાદ પ્રાપ્ત થાયો.

૨૦. પર્વત-મહારો વિશ્વાત્ર પર્વત પ્રમાણે દ્રઢ અને મહારો જાવ હિમાલય પેઠે અચળ રહો.

૨૧. યત કરનાર જો કન્યા હોય તો તેને નીચે જણાવેલાં ચિત્રો દેખાડવાં.

૨૨. મંગળસૂત્ર-આ મંગળસૂત્ર જેવી રીતે મહારા કંઠકું ભૂષણ થઈ મને શોભા આપે છે તેવીજ રીતે મહારૂં પાતિવ્રત્ય મહારા આખા જીવનના ભૂષણરૂપ બનો.

૨૩. કંઠકણુ-મહારા હાથનાં સર્વોત્તમ કંઠકણરૂપ દાનધર્મ બનો.

૨૪. વસ્ત્રો-વિનયરૂપ વસ્ત્રો મહારા સર્વ દોષોના કાંકણરૂપ બનો.

૨૫. આટલું થયા પછી છોકરાંએ પ્રભુને સાદાંગ પ્રણામ કરવા અને બોલવું:-“ હે પ્રભુ ! મ્હારું આ વ્રત સફળ થાય એવી કૃપા કરો. ”

૨૬. આ પ્રમાણે આશીર્વાદ માગી લીધા પછી જે ચિત્રો કહાડયાં હોય તે લુછી નાખવાં, અને સાધનપટ લીધી શુધ્ધી રાખવો. આ પ્રમાણે એક અઠવાડિયું એટલે સાત દિવસ સુધી કરવું.

૨૭. સાતમે દિવસે આ ચિત્રસાધનવ્રત સમાપ્ત કરવું. તે દિવસે માતાએ પ્રભુપ્રાર્થના કરવી અને મતની સમાપ્તિ કરી સર્વેએ સાથે શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ: એમ ત્રણ વાર બોલવું.

૨૮. વ્રત સમાપ્ત કરવાના દિવસે છોકરાંઓને હાથે તેના સોબતીઓ અને મિત્રોને ખાવાનું અપાવવું, ગરીબ ગરબાંઓને દાન અપાવવું, ગાય વાછરડાંને ઘાસચારો નખાવવો અને પક્ષીઓને ચણ નખાવવી.

૨૪.

આત્મિકવિવાહવ્રત.

(વ્રત ૩.)

૧. પોતાનો વિવાહ સંબંધ વધારે આત્મિક કરવાની જાણતમાં જે કોઈ પતિપત્નીને ઇશ્વરીપ્રેરણા

થઈ હોય, તેઓએજ માત્ર તે પ્રેરણાને અનુસરીને આત્મિકવિવાહમત કરવા પ્રવૃત્ત થવું. બીજાઓએ નહિ.

૨. જુવાન ઉમ્મરમાં સ્ત્રી પુરૂષો વિવાહ કરે છે ખરાં, પણ પુખ્ત ઉમ્મરમાં આ આત્મિકવિવાહ થયા સિવાય બાકીના સંબંધ પૂર્ણ થતો નથી.

૩ જુવાનીમાં કરેલા સાંસારિક વિવાહથી તો સ્ત્રી પુરૂષ આ લોકમાં એક બીજાનાં સોળતી બને છે, પરંતુ આ આત્મિકવિવાહથી તો દેવર્ગલોકમાં પણ પરસ્પર સોળતી બને છે.

૪. ઊકરાંછેયાં થાય અને સંસારસુખ પ્રાપ્ત થાય, એટલા માટેજ વિવાહ કરવા બોધ્યો, એમ વિચારી-જનોને લાગે છે; પરંતુ એ સર્વ રીતે મિથ્યા છે.

— ૫. વિવાહ—લગ્ન, એ મરણ પછી પ્રબુતા બ્રહ્મ-રાજ્યમાં શાશ્વતસ્થાન પ્રાપ્ત કરી લેવાનું ઉત્તમ સાધન છે.

૬. માટે વિવાહિત સ્ત્રી પુરૂષોએ પુખ્ત ઉમ્મરમાં આ આત્મિકવિવાહમત કરવું. તેના થોડાં-આ લોકમાં પ્રેમસંબંધ દ્રઢ થઈને દેવર્ગલોકમાં પણ તેનો ચિર-કાળ સુધી પરસ્પર સહવાસ રહેશે.

૭. ચાલીસથી પચાસ વર્ષની ઉમ્મર દરમિયાનમાં આ ઉત્તમ વિવાહસંસ્કાર કરવો.

૮. શ્રી પુરૂષો પુખ્ત ઉમ્મરમાં આવી પહેંચે તે પહેલાં તેના જીવનનાં ઘણાં કાર્યો થઈ ગયાં હોય છે, છાકરાં છેવાં થઈને સંસાર સુખનો ઉપભોગ સારી રીતે થઈ ગયો હોય છે અને જન્મ ધરીને જે કાંઈ કરવાનું છે, તેમાંનો ઘણાખરો ભાગ હાથથી થઈ ગયો હોય છે. મતલબ કે જો ઉમ્મરે આ લોક સંખાધી બહુ થોડાંજ કામો કરવાનાં બાકી રહે છે.

૯. માટે આવી પુખ્ત ઉમ્મરમાં સમજી શ્રી પુરૂષોએ આત્મિકવિવાહથી થનારું સુખ, સમાધાન અને આનંદની બાબતનો વિચાર કરવો.

૧૦. આ મત શરૂ કરવા પહેલાં ત્રણ દિવસ અગાઉથી મનની વૃત્તિઓને દ્રઢ અને સ્થિર કરવી. જે ત્રણ દિવસોમાં પતિપત્નીએ એકાંત સ્થળમાં ભોગાં મળી ભક્તિ, ભજન, ઈશ્વરચિંતન, પ્રાર્થના, ધ્યાન, શાસ્ત્ર-વાંચન ઇત્યાદિ ધર્મસાધન કરતાં રહેવું.

૧૧. આ પ્રમાણે મનની તૈયારી થયા પછી ચોથે દિવસે સ્ત્રીવારમાં પતિપત્ની બન્નેએ સ્નાન કરી ભગવાં વચ્ચે પહેરવાં અને ઘરના ઉપાસનાસ્થાનમાં જઈ નિત્યની ઉપાસના કરવી.

૧૨. ઉપાસના પૂર્ણ થયા પછી પતિપત્નીએ એક બીજાની સામે બુદ્ધ બુદ્ધ આસનપર બેસવું.

૧૩. પતિએ પત્નીને કહેલું— “હે પત્ની ! આજના શુભ પ્રસંગે અણુ સમક્ષ આત્મિકવિવાહ જોડવાને માટે આપણે તૈયાર થયાં છીએ ! આ મંગળ સંબંધ કલ્યાણુદાયક કરવા માટે આપણા કુળોપાધ્યાય સાક્ષાત્ અણુ પોતાનો વરદહસ્ત ઉચો કરીને આપણી સામે ઉભો છે ! ધન્ય ! અણુની કૃપાને ધન્ય છે ! ”

૧૪. પત્ની—ધન્ય ! અણુની કૃપાને ધન્ય છે ! તેના મંગળ નામનો જ્યજ્ઞકાર હો !

૧૫. પતિ—“ હે પત્ની ! આજ દિવસ સુધી જગત્માંનાં સુખ દુઃખોનો પુષ્કળ અનુભવ લીધો, સંસારમાં એક ણીળાંના સહવાસમા રહી પરસ્પર પુષ્કળ સુખ આપ્યું, શક્તિ પ્રમાણે મનથી અને હાથથી થોડી ઘણી ઈશ્વરમેવા પણ કરી, અણુની કૃપાવડે આજ પર્યંત આ લોકમાં દિવસ કહાડ્યા હવે પછી પણ સંભાળ કરવા માટે તેજ સમર્થ છે. તેની ઇચ્છાનુસાર એક દિવસ આપણને આ લોક છોડી પરલોકમા જવું પડશે. તે ઠંકણે આપણો વિયોગ ન થાય, આપણા પ્રેમમાં વિદ્વેષ ન આવે અને આપણો સબંધ ચિરકાળનો થાય તે માટે આ આત્મિકવિવાહ કરવાની શુભેચ્છા પરમેશ્વરે આપણને પ્રકટાવી છે. તે પ્રમાણે વર્તવાથી આપણો

પ્રેમ શુદ્ધ થઈને દ્રઢ થશે, અને આપણને હમેશાં પ્રભુને સહવાસ મળશે. આવું આ મત કરવા માટે હે પ્રિયે ! ત્હારા અંતઃકરણમાં દ્રઢ નિશ્ચય છે કે ? "

૧૬. પત્ની-હે પતિ ! પ્રભુની આજ્ઞા હું માથે ચડાવું છું. ! તેના કરતાં કલ્યાણકારી બીજું કંઈજ નથી, માટે તે પાળવી, એ મ્હારી પહેલી ફરજ છે. હું અત્યંત દુર્બળ છું. આ મહા મત કરવાનું સામર્થ્ય હેવા માટે પ્રભુ સમર્થ છે !

૧૭. પતિ-સર્વ સમર્થ પ્રભુ આપણા દુર્બળ આત્માને આ કઠિન મત કરવાનું બળ આપે.

૧૮. પત્ની-તથાસ્તુ.

૧૯. પતિ-આ પરમપવિત્ર અને અત્યંત ગંભીર મત સાત દિવસનું છે. એ સાત દિવસમાં એકાગ્ર ચિત્તથી પ્રભુની સેવા બનવી જોઈએ. પોતાના મનોભાવ વિશુદ્ધ અને વિલીન થવા જોઈએ. આ લોકનાં સર્વ બંધનો છૂટી જવાં જોઈએ. એમ થાય તોજ આ મત સફળ થાય છે. બીજી રીતે નહિ.

૨૦. પત્ની-એ બધું કરવા માટે પ્રભુકૃપા સમર્થ છે !

૨૧. પતિ-પ્રિયા ! ત્હારો જમણો હાથ મ્હારા જમણા હાથ સાથે લગાડ. હવે જો, આપણા બન્નેના

જમણા હાથની આસપાસ આ ફૂલની માળા વીંટીને તેના બેઉ બાજુના ટેડાની ગાંઠ બાંધું છું. આ સુકુમાર સુમનમોળા આપણું પ્રેમળધન છે, જોમ સમજ. આ પ્રસંગે આ માળાદારા આપણા હાથ જેવી રીતે એકત્ર થયા છે તેવી રીતે વિશુદ્ધ પ્રેમળધનદારા આપણા આત્માનું નિરંતર એકત્ર રહેા.

૨૨. પત્ની-તયાસ્તુ ।

૨૩. પતિ-આ સુમનઘ્રંધિ આપણા પ્રેમળધનને વાસ્તવિકરીતે દર્શાવનાર હોવાથી આપણા આત્મા હવે નિરંતર એકત્ર રહેશે. તેમનો કદિ પણ વિયોગ થશે નહિ. જેવી રીતે આજે આપણે એકત્ર છીએ તેવી જ રીતે સુવર્ગમાં પણ આપણા આત્મા એકત્ર રહીને પરસ્પરના વિશુદ્ધ સમાગમ સુખનો અનુભવ લેશે ।

૨૪. પત્ની-મ્હારો પણ એવો પૂર્ણ ભાવ છે અને દ્રઢ વિશ્વાસ છે. અણ કદિ પણ તે વિદ્રવ થવા દેશે નહિ.

૨૫. પતિ-હવે આપણે પરલોકની યાત્રાએ નીકળ્યાં છીએ આપણે યાત્રાળુ-અવાસી છીએ, માટે આ કાપાય (ભગવાં) વસ્ત્રો, આ આસન અને આ ધર્મ-પુસ્તકોનો સ્વીકાર કર, તેમજ નવવિધાનના આ પવિત્ર

નિશાનનો પણ સ્વીકાર કર, અને તે આપણા રાજાધિ-
રાજનો-અભુનો જરિયાન ફેટો છે, એમ સમજ તથા
ખોતાના આણુની પેઠે તેનું સર્વકાળ રક્ષણ કર.

૨૬. પત્ની-એ સઘળાનો હું માનપૂર્વક સ્વીકાર
કરું છું.

૨૭. પતિ-હવે આપણા આચાર વિચાર હમેશાં
મંગળ રાખવા જોઈએ; કામ, ક્રોધ, લોભ, અભિમાન
વગેરે દુષ્ટ વિકારોને આપણે છૂટવા જોઈએ; વિષય-
વાસનાઓથી દૂર રહી સંસારની આસક્તિનો ત્યાગ કરવો
જોઈએ; ભાવ, ભક્તિ, પ્રેમ, દયા, વગેરેને અંતઃકરણમાં
ધારણ કરી તેની વૃદ્ધિ થાય તેમ કરવું જોઈએ;
અને અભુનું ધ્યાન, ભજન, કિર્તન, ધર્મશ્રીઓનું વાંચન
તથા શ્રવણ અને સાધુ સમાગમ ઇત્યાદિદ્વારા અભુની
સાથે યોગ કરી લેવો જોઈએ. જો વિના હવે આપણને
ખીણું કર્તવ્ય કરવાનું નથી. આપણો આ આત્મિક
વિવાહ સંબંધ હયાળુ અભુ મંગળરૂપ કરો.

૨૮. પત્ની-તથાસ્તુ.

૨૯. પછી પતિએ આર્યના કરવી:-

“ હે યોગ યોગેશ્વર ! અમારાં જન્મેનાં અંતઃકરણો
સાત્વિકયોગના બંધનથી જોડી દે ! અમારા આત્માનો

વિયોગ થવા દર્દશ મા. મહારો આત્મા મહારી પત્નીમાં લીન થઈ જાય અને તેનો આત્મા મહારામાં લીન થઈ જાય, તથા અમારા જન્મેના આત્મા તહારામાં દ્રઢરીતે જોડાઈ જઈ ચિરકાળ સુધી ચોજાનંદનો અનુભવ લે, એવી કૃપા કર. અમારી સર્વ ઇચ્છા અને સર્વ કામના પવિત્ર તથા પુણ્યમય કર. અમારાં સર્વ પાપો બાળીને ભસ્મ કર. સંસારનાં બધાં બધનોમાંથી અમને મુક્ત કર આ સ્થૂલ લોકનાં પાર્થિવ સુખોમાંથી અમારાં અંત કરણને જોતી લઈ ક્ષ્વર્ગનાં શાશ્વત સુખોમાં જોડી દે તહારા સમીપ તહારા પુણ્યમય પ્રકાશમા અમે સદા નિવાસ કરીશો તેમ કર. "શાન્તિ શાન્તિ શાન્તિ "

૩૦. આ મત લીધા પછી સાત દિવસ સુધી પતિ-પત્નીએ એકાંત સ્થળમા ઇન્ધરનું ભજન પૂજન કરવું. પવિત્ર ઐથોનુ વાચન અને આત્માનાં કલ્યાણ મંથ ધી વાતો કરવામાં આ સાત દિવસો ગાળવા તેમજ ગરીબોને દાન આપવું, પક્ષીઓને ચાંદુ નાખવી, ગાય વાછરડાંને ઘાસ આરો નાખવો, જાડોને પાણી પાવું અને લોજન સમયે સાધુ સંતોને ચોતાની સાથે લોજન કરાવવું.

૨૫.

અક્ષયર્ય.

(મત ૪)

અક્ષયર્ય મત ધારણ કરવા ઇચ્છનાર પુરૂષે નીચે પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરવી:—

“ સર્વ શક્તિમાન પ્રભુ ! ત્હારી ઇચ્છાનુસાર આ મહા કઠિન અક્ષયર્યમત ધારણ કરવા માટે હું તૈયાર થયો છું. લક્ષ કરીને ગૃહસ્થાશ્રમમાં ન પડતાં, સંસાર અને સંસારનાં સર્વ સુખ દુઃખો, તથા તેની વિદ'બનાઓ અને મોહથી દૂર રહી મ્હાડું સકળ જીવન ત્હારી સેવામાંજ અર્પણ કરવાની અને જે મરજી થાય છે તે ત્હારી ઇચ્છાને અનુસરીનેજ થાય છે. પ્રભુ ! ત્હારી ઇચ્છા મંગળરૂપ છે, તથા શિવરૂપ—કલ્યાણકારક છે ! તેને અનુસરવું, એ મ્હાડું પરમશ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય છે; માટે સર્વ પ્રકારની વિષયવાસનાઓનો ત્યાગ કરીને ત્હારી પરમ કલ્યાણકારક ઇચ્છાનું અવલંબન કરવા હું તૈયાર થયો છું. આજ સંવત્ * * * વર્ષના * * * મહિનાની * * * તીથીએ * * * વારને દિવસે, તું કે જે સર્વનો અંતર્યામી પરમાત્મા છે, તેની સાક્ષીથી હું

આ પરમપવિત્ર પ્રદાયર્થવ્રતનો સ્વીકાર કરું છું. મહારા
 આ શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી હું આ પુણ્યમય
 આશ્રમમાં રહીશ, તેના સર્વ નિયમો પાળીશ, અને
 લક્ષ્મીની પાત મનમાં પણ લાવીશ નહિ. મહારી સઘળી
 વિષયવાસનાઓને તથા સંસાર સુખની સઘળી ઇચ્છાઓને
 આજના આ પવિત્ર દિવસે પ્રદાયર્થવ્રતના પ્રખર
 અભિમાં હોમી દઉં છું; અને મહારું આ જીવન
 પરોપકારમાં, પારકાના દુ.ખો મટાડવામાં, ચોતાના
 બંધુઓની સેવા કરવામાં તથા ઇશ્વરભક્તિ ઇંડ સંકાર્યો
 કરવામાં ગાળવાનો દ્રઢ નિશ્ચય કરું છું. તે સફળ
 કરવાવાળો પરમસમર્થ પ્રભુ તુંજ છે ! તું મને સહાય
 થા. સન્માર્ગથી મને બ્રહ્મ થવા દર્શા મા. મહારા વ્રતનું
 રક્ષણ કર. સ્ત્રીઓના મોહથી મને બચાવ. સંસારની
 મોહજાળમાંથી મને સુક્ષ્મ કર, અને આ આશ્રમનાં
 સર્વ કાર્યો કરવાની મને શક્તિ આપ બીલાઓ બહે
 ખુશીથી લક્ષ કરે અને સંસાર સુખનો ઉપસોગ કરે,
 પરંતુ મહારે તો તહારી મંજળ ઇચ્છાને માન આપીને
 આ સર્વ બંધનોથી અળગા રહી અશ્રાંતપણે તહારી
 સેવામાં લાગેલું રહેવુંજ જોઈએ, સર્વ સમર્થ પ્રભુ !
 તહારા અમૃતમય નામનો સર્વત્ર વ્યવજયકાર હો !”

૨૬.

વૈધવ્ય.

(પ્રત ૫)

હે ભક્તવત્સલ કૃષ્ણાનિધાન પ્રભુ ! આ ત્હારી
 દીન-દુર્બળ દાસી અત્યંત નમ્રભાવથી ત્હારે ચરણ
 આવી છે ! હું સર્વ રીતે નિરાશ્રિત થઈ પડી છું !
 મ્હારા પ્રિય પતિ મને છોડીને પરલોકમાં ત્હારા સમીપ
 આવેલા છે. આ લોકમાં હવે તે મને ફરી મળનાર
 નથી. તેના વિયોગના દુઃખથી મ્હારું અંતઃકરણ બળીને
 ખાખ થઈ ગયું છે. ત્હારા વિના હવે મને કોઈનો આધાર
 રહ્યો નથી. નિર્ધનીયાંતું ધન તુંજ છે, બળહીનતું બળ
 તુંજ છે, દુઃખીઆંનો દિલાસો પ્રભુ તુંજ છે ! માટે આ
 ત્હારી દીનદાસીએ હવે ત્હારા ચરણનો આશ્રય લીધો છે.
 હવે મ્હારું સર્વસ્વ તુંજ છે. હે સર્વના આધારરૂપ પ્રભુ !
 મને દીનને ત્હારી પોતાની ગણુ, મ્હારો સ્વીકાર કર.
 ત્હારીજ ઈચ્છાથી મને આ વૈધવ્યાવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે.
 મ્હારું સર્વ સોભાજ્ય નાશ પામ્યું છે. આવી અવસ્થામાં
 તુંજ મ્હારું રક્ષણ કર. મ્હારા પ્રાણપ્રિય પતિ આ
 રચ્ચ લોક છોડી ગયા છે, તે સ્વર્ગલોકમાં શાશ્વત

આનંદનું સુખ લોગવે છે । ત્હારી કૃપાથી તેને દિવ્ય અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ છે. જો કે હાલ તુરત મને તેમનો શારીરિક વિયોગ થયો છે ખરો, તોપણ માનસિક રીતે તો તે સર્વ કાળ મ્હારી નજીકજ છે. મ્હારો આત્મા નિરંતર તેની સાથે જોડાઈ ગઈને તેના સમાગમ સુખનો ઉપલોગ લેશે જો કે હાલ ચોડા વખત તેનો અને મ્હારો વિયોગ રહેશે, પણ મૃત્યુ પછી ફરીથી તેમનો અને મ્હારો સંયોગ થશે. એમ ન થય ત્યાં સુધી આ વૈધવ્યમત પાળવાનું મને બળ આપ.

હે પ્રાણુરામ, પ્રાણૈશ્વર, પ્રાણુપતિ, પ્રાણુવલ્લભ અણુ ! ત્હારી સમક્ષ હું આ વૈધવ્યમત ધારણ કરું છું. મ્હારા પતિ મૃત્યુ પામ્યા છે, છતાં પણ હું ફરીથી લગ્ન કરીશ નહિ મ્હારું, પાતિવ્રત્ય બીજા પુરૂષને હું કદિ પણ અર્પણ કરીશ નહિ આયુષ્યના બાકી રહેલા દિવસો હું આ વૈધવ્યમાનસ્થામાંજ અને એક નિઃશ્ચયી ત્હારી સેવા કરવામાંજ ગાળીશ દયાળુ અણુ ! ત્હારી આ દુર્બળ દાસીની આ ઇચ્છા સફળ કરનાર તુંજ છે. સર્વ પાપ-માર્ગોથી મ્હારું રક્ષણ કર મ્હારો સ્વસ્થાવ નમ્ર, સહનશીલ, શાન્ત અને વિનયવાળો બનાવ અંત કરણમાં ત્હારી સેવા કરવા માટે પ્રબળ હોસ પ્રકટાવ । બબ્બ

પૂજનમાં તથા ધ્યાનમનનમાં મહારો સર્વ કાળ વ્યતીત થાય તેમ કર. પરોપકારના કામમાં મહારૂં શરીર ચંદનની પેઠે ઘસાય એવી કૃપા કર. હે સિદ્ધિદાતા પ્રભુ ! મહારૂં આ જીવન મને તથા બીજાં જોને કલ્યાણકારી થાય તેવી કૃપા કર. ત્હારી અજ્ઞાન પુત્રીની ત્હારી પાસે એજ માગણી છે, તે માન્ય કર !

૨૭

સાધક.

(પ્રત ૬)

હે પ્રભુ ! આ અસાર સંસારમાંથી હું મહારૂં પોતાનું ચિત્ત ખેંચી લઈને ત્હારા ચરણમાં લગાડું, એવી ત્હારી કૃપાને લીધે મહારા અંતઃકરણમાં ઉત્કટ સ્પુરણ થઇ છે. તેને અનુસરીને આ ત્હારો દીનદાસ સાધક પ્રતનું અવલંબન કરવા તૈયાર થયો છે. આજથી મંસારમાં આસક્ત નહિ થતાં પોતાનું ગધું આયુધ્ય સાધુ સંતના સમાગમમાં ગાળવું, અને તેમના સહવાસમાં રહી શમ દમાદિ દેવીસંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી લેવી, એવી ત્હારી મંગળ યોજના છે, તે પ્રમાણે વર્તવા માટે હું તૈયાર થયો છું.

આજના આ શુભ સમયે સંવત્ * * * વર્ષના
 * * * મહિનાની * * * તીથીએ * * * વારને દિવસે
 હું આ પવિત્ર સાધકમત ગ્રંથ છઠ્ઠું, મહારૂ આપું
 જીવન આ નવવિધાન ધર્મના અનુયાયી બંધુઓની
 સેવામાં અર્પણ કરું છું. આ સાધકાશ્રમનાં જે નાના
 પ્રકારના કર્મો છે તે સર્વ બરાબર રીતે કરવાતું મને
 સામર્થ્ય આપ ત્હારા કૃપાપ્રસાદ વિના મહારૂ નિશ્ચય
 સફળ થવાનો નથી, માટે તું મને સહાય કર

૨૮.

વિરક્તગૃહસ્થાશ્રમ.

(મત ૭)

હે પરમાત્મા ! ત્હારી મગળ ઇચ્છાથીજ મને
 આ વિરક્તગૃહસ્થાશ્રમમત આરંભવાની રૂકુરણ થયેલી
 છે, પરંતુ આ મત બહુ તીવ્ર અને કષ્ટસાધ્ય છે
 સંસારમાં શ્રી પુત્ર તથા માતાપિતાના સહવાસમાં
 રહેવા છતાં પણ તેઓનાથી વિરક્ત રહેવું, એ અત્યંત
 કઠિન છે સંસારનો મોહ મહા દારૂ છે તેનાથી

છૂટવા માટે ત્હારી કૃપા વિના કોઈ પણ સમર્થ નથી. માટે પ્રભુ ! જે પ્રમાણે તેં આ વ્રતની ઈચ્છા મ્હારા અંતઃકરણમાં ઉત્પન્ન કરી છે તેજ પ્રમાણે તે સફળ કરવાનું સામર્થ્ય પણ તુંજ આપ. આજ સંવત્ * * * વર્ષના * * * મહિનાની * * * તીથીએ * * * વારને દિવસે હું આ વિરક્તગૃહસ્થાશ્રમવ્રત ગ્રહણ કરું છું. તે સફળ કરનાર સર્વ સમર્થ પ્રભુ તુંજ છે.

મ્હારી સર્વ પેદાશ આજથી ત્હારા આ પવિત્ર નવવિધાન ધર્મમાં અર્પણ કરીશ. મ્હારા અને મ્હારા કુટુંબના પોષણ માટે જે કાંઈ ખાસ જરૂરનું હશે તેટલુંજ માત્ર અને તે પણ સમાજના અધિકારીઓની સંમતિ લઈનેજ હું તેમાંથી લઈશ. બાકીનું બધું ત્હારા પવિત્ર ધર્મનું રક્ષણ કરવામાં તથા તેનો પ્રચાર કરવામાં ખરચી નાખીશ.

મ્હારા પોતાના મોજશોખ કે સુખની જરા પણ પરવા રાખ્યા વગર મ્હારું તન, મન અને ધન, એ સઘળું ત્હારી સેવામાં ખરચી નાખીશ. જે કરજ પાછું વાળવાનું મ્હારામાં સામર્થ્ય નથી તેવું કરજ હું કદિ પણ કરીશ નહિ. ત્હારી કૃપાથી મને જે કાંઈ રચૂલ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થશે તેનો મંત્રુષ ચિત્તથી સ્વીકાર કરીશ,

અને ઘણા સ્થૂલ વૈભવોની મને સગવડ હશે તોપણ હું.
અત્યંત નમ્ર, વિનયસંપન્ન અને સંભારથી વિરક્તજ
રહીશ. આ પવિત્ર વ્રત કરવાનું પ્રભુ મને બળ આપ.

૨૯

ધર્મપ્રચારક.

(વ્રત ૮)

૧. જે કોઈને બ્રાહ્મધર્મના ધર્મપ્રચારક એટલે કે
ઉપદેશક થવું હોય તેણે બીજા પુખ્ત અને અનુભવી
બ્રાહ્મપ્રચારકોના સહવાસમાં રહી ધર્મનો અભ્યાસ કરવો.
અભ્યાસ પૂર્ણ થયા પછી પણ તેણે તે પ્રચારકની પાસે
એક વર્ષ સુધી રહેવું, અને ધર્મનું વિશેષ તત્ત્વ સમજી
લઈ પ્રચારકના કામનો સારી રીતે પરિચય કરી લેવો.
એવી રીતે શિક્ષાકાળ પૂરો થયા પછી જો અભ્યાસ
કરનાર ગૃહસ્થ ધર્મપ્રચારકની દીક્ષા લેવા માટે સર્વ પ્રકારે
યોગ્ય છે, એવી ધર્મપ્રચારક વર્ગની ખાત્રી થાય એટલે
તેને કોઈ મુખ્ય ધર્મપ્રચારકે મુખ્ય આચાર્ય પાસે લઈ
જવો, અને આચાર્યને કહેવું કે -

૨. " આચાર્યજી, પવિત્ર આદ્યધર્મના પ્રચારક થવાની આ મ્હારા બન્ધુની ઇચ્છા છે. તેની તે ઇચ્છાને અનુસરીને હું તેને આપની પાસે લાવ્યો છું. પ્રચારકની દીક્ષા લેવા માટે એ યોગ્ય છે, એમ આપની તથા સમાજના સર્વ બન્ધુઓની ખાત્રી ચાય તો પછી આપ તેને દીક્ષાપ્રસાદ આપો, એવી મ્હારી વિનંતિ છે !

૩. તે પછી આચાર્ય દીક્ષાર્થી ગૃહસ્થને પૂછવું:-

૪. આચાર્ય-ધર્મપ્રચારકની દીક્ષા લેવા માટે તમે તૈયાર થયા છે તે કેની ઇચ્છાથી ?

૫. દીક્ષાર્થી-મળુની ઇચ્છાથીજ હું દીક્ષા લેવા તૈયાર થયો છું.

૬. આ.-મળુની ઇચ્છા તમે શી રીતે સમજી શક્યા ?

૭. દી.-મ્હારા મનના સર્વ સાત્વિક વિચારો અને ઇચ્છાઓ રાત્રી દિવસ એ બાબતમાંજ લાગી રહે છે, અને મ્હારા મનની તથા આત્માની પમંદગી પણ એવીજ છે તે સર્વ મને ધર્મપ્રચારકની દીક્ષા લેવા અંતરમાંથી પ્રેરે છે. તે ઉપરથી હું એમ માનું છું કે મ્હારે દીક્ષા લેવી એવો ઇશ્વરી સંકેતજ છે.

૮. આ.-જ્યારથી માતાના ગર્ભમાં તમારો સંભવ થયો ત્યારથીજ ઇશ્વરનો એવો સંકેત હતો, અને એ

હેતુથીજ તમોને તેણે જન્મ આપ્યો છે, તથા એ હૃદયરી સંકેત પૂર્ણ કરવાને માટેજ તમે દીક્ષા લેવા તૈયાર થયા છો, એમ તમને લાગે છે કે ?

૯. દી.—હા, આચાર્યજી, મહારો એવો પૂર્ણ વિશ્વાસ છે.

૧૦. આ.—આ પવિત્ર દીક્ષા સંબંધી જે કાંઈ કર્મો છે તે ખરાબર રીતે બજાવવા માટે તમે તૈયાર છો કે ? ઉપદેશક થયા પછી એ આશ્રમ છોડી શકાતો નથી, એ તમને ખબર છે કે ?

૧૧. દી.—હા, આચાર્યજી.

૧૨. આ.—આ પવિત્ર આદ્યધર્મ અંતે આદ્યમંડળ સાથે તમારો સંબંધ કયા પ્રકારનો છે ?

૧૩. દી.—આદ્યમંડળનો હું એકેનિષ સેવક છું; અને સર્વ આદ્યબંધુઓની સેવા કરવી તથા આદ્યધર્મનો નિરંતર ફેલાવો કરવો, એ મહાઈ કર્તવ્ય છે.

૧૪. આ.—તમાઈ પોતાનું અને તમારા કુટુંબનું શુભરાત તમે શી રીતે ચલાવશો ?

૧૫. દી.—મહાઈ પોતાનું જીવન અને મહાઈ કુટુંબ મહેં પ્રભુને અર્પણ કર્યું છે. મહારા શુભરાતની ચિંતા તેને છે. તે અમાઈ રક્ષણ કર્યા વિના રહેશે નહિ.

મને મહારાં અન્ન વસ્ત્રની ચિંતા કરવાનું કારણ નથી. હયાળુ પ્રભુ મહારી અને મહારા કુટુંબની સંભાળ રાખવા સમર્થ છે.

૧૬. આ.-તથાસ્તુ. હવે તમે પ્રભુ સમક્ષ તેના પવિત્ર આદ્યધર્મના પ્રચારક થવાની દીક્ષા લેવા માટે પ્રતિજ્ઞા કરો.

૧૭. દી.—આજ સંવત્ *** વર્ષના *** મહિનાની *** તીથીએ *** વારને દિવસે પ્રભુ સમક્ષ આદ્યધર્મ પ્રચારકવત્ હું શ્રદ્ધા કરું છું. આજથી સ્થૂલ લોકની ચિંતાઓનો અને સાંસારિક વિષયોનો હું ત્યાગ કરું છું. આદ્યધર્મનો ફેલાવો કરવો, પોતાના બંધુઓની સેવા કરવી અને પૃથ્વી પર પ્રભુનું આદ્ય-રાજ્ય સ્થાપવું, વગેરે ધાર્મિક કાર્યો કરવામાં હું મહાર્ આપું છું. આ પવિત્ર અને સનાતન આદ્ય-ધર્મનો ઉપદેશ કરવાના કામમાં હું કોઈથી પણ ડરીશ નહિ. આ સત્યધર્મનું જે કાંઈ ઉદાર અને ગંભીર સ્વરૂપ છે, તે કોઈની પણ મહેરબાની મેળવવા ખાતર લાણી બોધને અન્યથા બતાવીશ નહિ. સત્ય, પ્રેમ, પવિત્રતા, પ્રભુભક્તિ અને જ્ઞાતૃભાવ વગેરેને જેથી કરીને મનુષ્ય જાતમાં વધુ વધુ ફેલાવો થાય એવી

રીતે હું સદા ઉપદેશ કરીશ. આ પવિત્ર નવવિધાનની પ્રતિષ્ઠા કરીશ, તેનો ફેલાવો કરીશ અને તેની મહત્તા વધારીશ. સોનું રૂપું અને સંપત્તિ કે વૈભવની પરવા કરીશ નહિ; તેમજ ઉદરપોષણની વ્યર્થ ચિંતા પણ કરીશ નહિ. માણસ માત્રમાં પ્રભુપ્રેમ ઉત્પન્ન થાય એવો પ્રયત્ન કરીશ. તે સિવાય બીજા કોઈ પણ પ્રકારના વ્યવસાયમાં હું પડીશ નહિ. મહારા ધર-સંસારની સ્થિતિ જોવી અને મને જે કાંઈ જોઈએ તે આપવું, એ બધું મહારા સમાજજન્યુઓને સુખત કરૂ છું. આ બાબત તરફ તેઓએ ધ્યાન આપવું. મહારા સાફ કરીને સમાજને કરજ કરવું પડે નહિ તેવી રીતે હું મહારી શક્તિપ્રમાણે શારીરિક અને માનસિક મહેનત કરીશ. પ્રભુપર સદાજો વિશ્વાસ રાખી હું અત્યંત નમ્ર અને વિરક્ત રહીશ.

પરમસમર્થ પ્રભુ ! કૃપા કરીને આજ આ શુભ પ્રસંગે ત્હારા પવિત્ર ધર્મની દીક્ષા મને તે દીધી છે. હવે આ દીક્ષા અનુસાર વર્તવાનું આમર્થ્ય મહારામાં ઉત્પન્ન થાય એવો મંગળ આરીવાદ આપ મહારામાં ત્હારા તરફનો દ્રઢ ભાવ, અચળ વિશ્વાસ અને શુદ્ધ પ્રેમ ઉત્પન્ન કર, કે જેથી કરીને ત્હારો સેવક કહેવાયવાની

મહારામાં જરા પણ લાયકાત આવે. ત્યારા પવિત્ર નામનો સર્વદા જ્યજ્યકાર હો !

૧૮. આ.—મહાન્થી પણ મહાન્ પ્રભુ તમારા પર કૃપા કરે, અને તમને અતુલ ગળ આપે.

૧૯. આચાર્યે આ પ્રમાણે આશીર્વાદ આપ્યા પછી ત્યાં હાજર હોય તે સર્વ પ્રચારકોએ આ નવા પ્રચારકને દ્રઢ પ્રેમાલિંગન કરવું અને તેને એક કમંડળ તથા વીણા ભેટ આપવી.

૨૦. પછી પ્રસંગને અનુસરતું એકાદ ગીત ગાઈ સર્વ સમાજે "બ્રહ્મરૂપાહિ કેવલ" શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ એ વચનો બોલવાં.



ગ્રાહધર્મ મત.

પરમેશ્વર એક છે, તે અનાદિ, અનંત, સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન, નિરવયવ, જ્ઞાનસ્વરૂપ, પરમપવિત્ર, કલ્યાણેનિધાન, આનંદમય, અને પતિતપાવન છે.

૨. મનુષ્યમાં આત્મા છે. તે આત્મા અમર, અવિનાશી, અને હિત સ્વરૂપ છે, તથા પરમેશ્વર સાથે એ આત્માનો સાક્ષાત્ અને નિલ સંબંધ છે.

૩. પરમેશ્વરમાં પ્રીતિ, પૂજ્યભાવ અને અનન્યભાવ રાખીને, તે પ્રમાણે તેડું માનસિક બળન પૂજન કરવું એજ તેની શુદ્ધ ઉપાસનો છે. તે વડેજ આ લોક અને પરલોકમાં રાજ્ય સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે.

૪. પરમેશ્વર સાવધવરૂપે (સાકારરૂપે) પૃથ્વીપર અવતાર લેતા નથી; વળી સર્વથા સત્ય અને સર્વને પ્રમાણુભૂત એવું કોઈ પણ ધર્મ પુસ્તક તેણે આપેલું નથી.

૫. મનુષ્યના અંતરમાં પરમેશ્વરે પોતાના પવિત્ર ધર્મનાં બીજોની સ્થાપના કરી રાખેલી છે. તે દ્વારાજે મનુષ્ય માત્રને સત્યધર્મનું જ્ઞાન થાય છે. આલો ધર્મભાવ શુદ્ધ અને સાત્વિક મનુષ્યોમાં વિશેષ પ્રમાણમાં ભગૃત હોય છે.

૬. પરમેશ્વર મનુષ્ય માત્રની પ્રેમમય માતા છે; માટે પ્રત્યેક પુરુષ આપણો જાણુ અને પ્રત્યેક સ્ત્રી આપણી જાણી છે, એવો મંગળભાવ અંતઃકરણમાં સદૈવ ભગૃત રાખીને પ્રત્યેક મનુષ્યે વર્તવું જોઈએ.

૭. મનુષ્યને પોતાના પાપ પુણ્યનો આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં દિસાળ આપલો પડશે-પાપકર્મો માટે પરમેશ્વર ને કાંઈ દંડ આપે છે તે મનુષ્યના દિતને માટેજ આપે છે. આ દંડ અનંતકાળ માટે હોતો નથી.

૮. આપણે કૌંઈ પાપકર્મો બદલ અનુભવ અંતઃકરણે પરમેશ્વરને કરણ જનું, અને તેનાપર આપણા સર્વ કાર્યભાર નાખી દેને, પાપકર્મોથી દૂર રહેવા માટે નિરંતર સાવધ રહેવું એજ પાપનું અર્થ પ્રાપ્તિ છે.

‘વિવિધ ગ્રંથમાળાનાં’ ૧૯૬૭ (પ્રથમ વર્ષ)માં
નીકળેલાં પુસ્તકો હજી પણ મળી શકે છે.

પ્રકાર.	પુસ્તકનું નામ.	છૂટકમૂલ્ય.
૧, ૨,	આર્યધર્મનીતિ તથા ચાણક્ય- નીતિસાર.	૦-૫-૦.
૩,	અખળાહિતદર્પણ. ...	૦-૨-૬.
૪, ૫, ૬,	સ્વામી રામતીર્થનું જીવનચરિત્ર, તથા ઉપદેશો.	૦-૭-૬.
૭,	લઘુલેખસંગ્રહ બાગ પહેલો.	૦-૨-૦.
૮,	સંસારમાં ‘ખડું’ સુખ ક્યાં છે.	૦-૩-૦.
૯,	નવા યુગની વાતો.	૦-૨-૬.
૧૦, ૧૧,	યોગિની.	૦-૫-૦.
૧૨,	અક્ષરમાળા (કવિ છોટમહત.)	૦-૨-૦.

દરેકનું પોષ્ટેજ ચાર્જ વી. પી. ખર્ચ જુદું.

ઉપલાં સર્વ પુસ્તકો સાથે મંગાવનારને પોષ્ટેજ વી. પી.
ખર્ચ સાથે રૂ. ૧-૬-૦ માં મોકલાશે. ત્રીજા વર્ગનાં રૂ. ૩-૧-૦.
બીજા વર્ગ રૂ. ૬-૧-૦.

નીચેના બેમાંથી ગમે તે ઠેકાણેથી સરખા મૂલ્યે મળી શકશે.

સુખ્ય સ્થળ-સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

ઠે. હાથીબિહારીગ. કલ્યાણદેવી રોડ, સુ‘મઈ નં. ૨.

અથવા—સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલયની શાખા,

ઠે. ખમાસાનો ચકલો, પોલીસજેટની બાજુમાં, સુ. અમદાવાદ.

બીજાં ઉત્તમ અને સસ્તાં પુસ્તકો.

શ્રીમદ્ ભાગવતનો એકાદશ સ્કંધ કાચું પુકું	૦-૪-૦	પાકું પુકું	૦-૬-૬
શ્રીમદ્ ભાગવતનો દશમ સ્કંધ પાકું પુકું	૦-૫-૦
શ્રીમદ્ ભગવદ્ગિતા ગુ. અર્થ સાથે કિં. બે આનાથી આઠ આના સુધી			
શ્રીયોગવાસિષ્ઠના વૈરાગ્ય સુબુદ્ધ પ્રકરણ પાકું પુકું	૦-૭-૦
શ્રીયોગવાસિષ્ઠનું નિર્વાણ પ્રકરણ	૩-૦-૦
સદ્ગુણી બાળકો	૦-૩-૦
બાળકોની વાતો	૦-૩-૦
બાળસદ્બોધ	૦-૩-૦
નમીબ દેવવાની કુંઝી	૦-૩-૬
આર્યભિષદ્ અથવા હિંદુસ્તાનનો વૈદરાજ	૧-૮-૦
આધુન્ય વધારવાનો કીમિયો (વૈદક પુસ્તક)	૦-૫-૦
સુબોધ રત્નમાળા છત્રીશી પૃષ્ઠ ૭૨૦ પાકું પુકું (કવિતા)			૦-૧૪-૦
જોસંગ કાવ્ય ૫૪ ૯૦૦ પાકું પુકું	૧-૨-૦
જ્ઞાનપાળ પ્રતાપ (કાવ્ય)	૦-૧-૬
કથાવિનોદ	૦-૩-૦
શ્રી ભગવાનની છબી ઉપદેશ સાથે લીલા રમની નવી			૦-૧-૦

૭૦-સસ્તું સાહિત્ય વર્ષિક કાર્યાલય-કાલ્યાણદેવીરોડ-મુંબઈ,

દર માસે ૫૩૦૦ પ્રતમાં જાહેર ખખર ફેલાવવી છે ?

દરેક જાતના વેપારીઓ, ધંધાદારીઓ, બુકસેલરો, ગ્રંથકર્તાઓ, વિગેરેને પોતાની જાહેર ખખરો ઘણા બહોળા પ્રમાણમાં ફેલાવવાનું વિવિધ ગ્રંથમાળા એ એક ઉમદા સાધન છે.

તેના દરેક પુસ્તકની ૫૩૦૦ નકલો હાલમાં છપાય છે.

જાહેર ખખરોના દર પછી નીચે પ્રમાણે મધ્યમજ રાખેલા છે. છતાં તેમાંથી બધે તે આવા ધર્મે કાર્યમાં મદદરૂપજ છે.

- ૧ એક પેજની જા. ખ. એક પુસ્તકમાં છપાવવા બદલ રૂ. ૮.
- ૨ એક પેજની બે વખત, કે બે પેજની એક વખતના રૂ. ૧૪.
- ૩ એક પેજની ત્રણ વખત, ત્રણ પેજની એક વખતના રૂ. ૨૦.
- ૪ એક પેજની ચાર વખત કે ચાર પેજની એક વખતના રૂ. ૨૫.
- ૫ એક પેજની પાંચ વખત કે પાંચ પેજની એક વખતના રૂ. ૩૦.
- ૬ એક પેજની છ વખત કે છ પેજની એક વખતના રૂ. ૩૬.
- ૭ એક પેજની સાત વખત કે સાત પેજની એક વખતના રૂ. ૩૭.
- ૮ એક પેજની આઠ વખત કે આઠ પેજની એક વખતના રૂ. ૪૦.

મુદતના (૧) પેસા અમાહથી લેવાશે. (૨) બે પુસ્તક ભેગાં બંધાય તેમાં એકજ ઠેકાણે જા. ખ. લેવાય, તેથી કરીને વર્ષમાં આઠથી વધુ વખત જા. ખ. છપાવા સંભવ નથી. (૩) જે જે પુસ્તકમાં જા. ખ. છપાશે તેની એકેક પ્રત જા. ખ. આપનારને મફત અપાશે. (૪) હવેયોગી અને બહુ મોંઘાં નહિ હોય તેવાં પુસ્તકોની જા. ખ. પોણી કિંમતે લેવાશે. (૫) હેડબીલ વહેંચામણી વળતના પ્રમાણમાં દર સેક્ટેરે આઠ આનાથી એક રૂ. સુધી.

સરદાર સાહિત્યવર્ધક કાર્યાલય, દાથી ગિર્ડીંગ, કાલબાદેવી-મુંબઈ.
આદવા, એ ખાતાની સામા ઠે. અમાસાનો ચક્રો મુ. અમદાવાદ.

જીવિતદાન આપનાર સો પાળક

પણ નહીં નીકળે ?

દીન વત્સલો ! દુષ્કાળને લીધે આશ્રમમાં અનાથોની સંખ્યા વધવા માંડી છે અને બીજી બાજુ આ અનાથ આશ્રમની શક્તિ ઓછી છે તો શું બૂજે મરતા અનાથોને બીલે મોઢે પાછા કાઢવા પડ્યો ? અરે શું એમને આપણી નજર નીચે દયાજનક રીતે મરવા દેવા ? દયાળુ સત્જનો ! સર્વ માણ આપનાજ હાથમાં છે. પ્રભુની ખાતર દયા લાવો અને અનાથોના પાળક બનો માત્ર દર માસે સાત રૂપિયા આપનાર ધર્માત્માના નામંથીજ એક એક અનાથને માણી વિદ્યાદાન આપી સનાથ બનાવીશું. આ પુણ્ય ભુમીમાંથી એવા સો પાળક પણ નહીં નીકળે ? અનાથના પ્રાણહાતા બનો બને દયા લાવી લખો:—

આ સિવાય પણ આ આશ્રમને મુદ્દાશક્તિ દાન આપવાની મર્યાદા કરવામાં આવે છે.

મંત્રી

હીંદુ અનાથાશ્રમ-નંડીયાદ.

શ્રી હિન્દુ નિરાશ્રીત ફંડ; નડીઆદ.

જોઈએ છે

નડીઆદ હિન્દુ નિરાશ્રીત ફંડ ના
લાભાર્થે-લીક્ષા માગનાર પરોપકારી સ્વયં-
શેવકો, ભાવિક બિશુકો. રૂ. ૧૦૦) એકઠા
કરી આપનારને ચાંદીનો ચાંદ અને રૂ.
૫૦૦) એકઠા કરી આપનારને સોનાનો ચાંદ
જાહેર સભા સમક્ષ આપવામાં આવશે. રશીદ-
બુકો, હેન્ડબીલો, ઇ. પુરૂ પાડીશું. લખો.

શ્રી હિન્દુ નિરાશ્રીત ફંડ.

નડીઆદ—(ગુજરાત),

અઢીસો રૂપીઆમાં અમર નામ.

નડિઆદ હિંદુ અનાથ આશ્રમના

‘મકાનનું’ બાકીનું કામ ફરીથી શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. આશ્રમના અંગે નિશાબ, કલામંદીર, અપંગગૃહ, સ્ત્રીઓ માટેનું પૃથક ગૃહ વિગેરે માટે હાલમાં નવી પચીસ ઓરડીઓની જરૂર છે. આવી દરેક ઓગડી બાંધતાં પાંચસો રૂપીઆનો ખર્ચ થાય છે તથા પી કોઈ ગૃહસ્થ ઓકડી વળતે રૂ. ૨૫૦) આપશે તો તે ગૃહસ્થના નામની ઓકડી ઓરડી બાંધી તે ઉપર આરમપહાણની તકતી ચોઢી તે સખી દાતાનું નામ અમર કરવામાં આવશે. હાલના મકાનમાં જુદા જુદા ૨૧ ગૃહસ્થોએ પોતાના નામની ઓરડીઓ બંધાવી આપેલી છે. આશા છે કે દાનશિલ હિંદુ મળ આ ઉત્તમ તકનો લાભ લેવા ચુકશે નહિ. વધુ વિગત માટે લખો -

મંત્રી—હિંદુ અનાથ આશ્રમ—નડિઆદ.

જોઈએ છે.

વડોદરા સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી માટે નીચે જણાવેલાં માસીકોની શરૂઆતના વર્ષની કાંઈકે ખરીદવાની છે:—(૧) બુદ્ધિપ્રકાશ, (૨) ગુજરાતશાળાપત્ર, (૩) સુદર્શન, (૪) જ્ઞાનસુધા, (૫) આર્યધર્મપ્રકાશ, (૬) મહાકાલ, (૭) વસંત, (૮) સુદરી સુખોદ, (૯) સમાલોચક [ત્રીમાસીક], (૧૦) ચંદ્ર. જેમને વેચવાની ઇચ્છા હોય તેમણે માસીકનું નામ, વર્ષ અને લેવાની કીંમત જણાવી નીચેના શરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

તા. ૨૬ અક્ટોબર સન ૧૯૧૧.

J. S. K.

W. A. Borden.

ડાયરેક્ટર ઓફ સ્ટેટ લાયબ્રેરીઝ,
વડોદરા.

वैद्य ज्योतिषांकर लीलाधरकृत.

लोकप्रिय पुस्तकें.

घर बैठ — Family Medicine बी० आर० ३. ०

वेद्य विधानो संपूर्ण सरल सुगम अर्थ ३ ०

युवावस्थानो शिक्षक — बी० आर० १ ०

आरोग्योत्तम सांसारिक लोभीयो ... १ ०

वाग्वक्त्र सूत्र स्थान — वैद्य शास्त्रां आरोग्य ... १ ०

संनधी प्राचीन सूत्रो-नियमो ... १ ०

धार्मिकशिक्षा — जे वास्तुधर्म-सुवावस्थानी सारसार ... १ ०

विषे प्रभावतरङ्ग अतिउपयोगी पुस्तक १ ०

सारी संतति — जे वास्तुधर्म-निर्वाणी, सुंदर तथा ... १ ०

राधायारी भागको ४० उत्पन्न करवा ... १ ०

ते विषे अपूर्व ग्रंथ ... १ ०

रोग निवारण लचील विद्या — पाण्डिथी हरदो ... १ ०

महाका संनधी ज्योतिषांकर शास्त्र ... १ ०

आरोग्य विद्या निमज्जमाणा — प्रकाशयर्थ, भाग ... १ ०

सम, आरोग्य रहवाना उपाय, पाण्डि ... १ ०

कल्पतरु जे आर. लोकप्रिय निमज्जमाणा ... १ ०

वैद्य हरदो — पंडित वर्षधी प्रगट यज्ञ, पञ्च ... १ ०

वैद्य हरदो — वैद्य भास्विक पाण्डि लवाचन ... १ ०

वैद्य हरदो — सिद्ध हरदो पुस्तक पुष्प ... १ ०

वैद्य हरदो — विज्ञे अज्ञे ज्ञाने ज्ञाने ... १ ०

लीलाधर — ज्योतिषांकर ... १ ०

“ગદ્યપદ્ય-સંગ્રહ.”

(માસિક પત્ર).

આ માસિક માટે ગુજરાતના માનનીય સાક્ષરોની કસા-
યલી કલમથી લખાએલા સુપ્રસિદ્ધ લેખોમાંથી તેના અભ્યા-
મકો-દ્વારા ઉચ્ચતર લાગો ચુટી કઢાવવામાં આવે છે. જે
ખંધુઓને અવકાશ થોડો છે તેમને અને નિઃસાસુ ખંધુઓને
આ માસિક ઉપયોગી વાંચન પૂરું પાડનારું થઈ પડશે, એવી
આશા છે. આ માસિકનો હેતુ છેક ન્હાનાં ગામોમાં વાંચનનો
શોખ ઉત્પન્ન કરવાનો તેમજ અલ્પ પ્રયાસે ઉપયોગી જ્ઞાન
પૂરું પાડવાનોજ છે. વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ.
૧) છે. વર્ષની શરૂઆત કાર્તિક માસથી છે, આડક થવા ઉચ્છિ-
નાર ગૃહસ્થોએ “ગદ્યપદ્ય સંગ્રહ”ના વ્યવસ્થાપકને
વડોદરા “વત્સલ પ્રેસ” માં લખવું.

લુહાણા મિત્ર સ્ટીમ પ્રાન્ટ ગ્રામસ.

વડોદરા.

આ પ્રેસમાં કામ સારું, સ્વચ્છ અને વખતસર તથા પ્રસ્તા લાવથી કરી આપવામાં આવે છે, સારા ટાઇપ અને સારી છાપની ખાત્રી આપવામાં આવે છે. ચોઈલ ઍન્ટીકથી પ્રાલતું હોવાથી ધાર્યું કામ થાય છે. વધુ માટે ઉપરના શેરનામે લખો.

લુહાણા મિત્ર તથા લુહાણા હિત વર્ધક.

વર્તમાન પત્ર.

લુહાણા કામમાં વિદ્યા, કળા, વ્યાપાર, ઉદ્યોગ અને સાહિત્યના વિષયો ચર્ચાવનાર આ પેપર પહેલ પહેલું છે. આજ સુધી તે માસિકના રૂપમાં બહાર પડતું હતું, પરંતુ આજ સાલથી તે અઠવાડિક કરવામાં આવ્યું છે. પુનરાંત, કચ્છ, કાઠિયાવાડ, દક્ષિણ, બંગાળા, બર્મા, ચંબલ, મરખરતાન અને આફ્રિકા જેવા દેશોમાં એ ફેલાયલું છે. વર્ષાનું વર્ષ એકના રૂ. ૧-૪-૦ તથા પોષ્ટેજના રૂ. ૦-૧૨-૦ મંળી રૂ. ૨-૦-૦. દેશવરના આહરો માટે રૂ. ૨ આર શેલિંગ પોષ્ટેજ સાથે. બહાર બહાર માટે ઉપરના નામે રૂ. ૨ ન્યવહાર રાખવો.

મેનેજર અને માલિક.

“ગદ્યપદ્ય-સંગ્રહ.”

(માસિક પત્ર).

આ માસિક માટે શુજરાતના માનનીય સાક્ષરોની કક્ષા-
યક્ષી કલમથી લખાએલા સુપ્રસિદ્ધ લેખોમાંથી તેના અભ્યા-
સકો-દ્વારા ઉચ્ચતર ભાગે સુધી કલાવવામાં આવે છે. જે
બાંધુઓને અવકાશ થોડો છે તેમને અને જિજ્ઞાસુ બાંધુઓને
આ માસિક ઉપયોગી વાંચન પૂરું પાડનારું ઘઈ પડશે, એવી
આશા છે. આ માસિકનો હેતુ છેક ન્હાનાં ગામોમાં વાંચનનો
શોખ ઉત્પન્ન કરવાનો તેમજ અત્ય પ્રયાસે ઉપયોગી જ્ઞાન
પૂરું પાડવાનોજ છે. વાર્ષિક લવાજમ ટપાલ ખર્ચ સાથે રૂ.
૧) છે. વર્ષની શરૂઆત કાર્તિક માસથી છે. ગ્રાહક થવા ઇચ્છિ-
નાર ગૃહસ્થોએ “ગદ્યપદ્ય સંગ્રહ” ના વ્યવસ્થાપકને
વડોદરા “વત્સલ પ્રેસ” માં લખવું.

વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધરકૃત.

લોકપ્રિય પુસ્તકો.

- ઘર વૈદ્ય—Family Medicine—ખીણ આવૃત્તિ ૩. આ. પૈ.
 વૈદ્ય વિદ્યાનો સંપૂર્ણ સરલ ગુજરાતી અર્થ ૩ ૦ ૦
- યુવાવસ્થાનો શિક્ષક—ત્રીણ આવૃત્તિ જુવાન
 સ્ત્રી પુરુષોનો સાંસારિક લોભીઓ ૧ ૦ ૦
- વાગ્બટ સૂત્ર સ્થાન—વૈદક શાસ્ત્રનાં આરોગ્ય
 મંજીથી પ્રાચીન સૂત્રો-નિયમો ૧ ૦ ૦
- ધાત્રીશિક્ષા—બે વૈદ્યુમ-યુવાવડીની સારવાર
 વિષે પ્રશ્નોત્તરરૂપ અતિઉપયોગી પુસ્તક ૧ ૮ ૦
- સારી સંતત્તિ—બે વૈદ્યુમ-નિરોગી, સુંદર તથા
 સદાચારી બાળકો કેમ ઉત્પન્ન કરવાં
 તે વિષે અપૂર્વ અર્થ ૧ ૮ ૦
- રોગ નિવારણ નવીન વિદ્યા—ખાણીથી દરદો
 મટાડવા સંજીવી જ્યોત્સના શાસ્ત્ર. ૦ ૮ ૦
- આરોગ્ય વિદ્યા નિજીમાળા—બ્રહ્મચર્ય, બાળ-
 લભ, આરોગ્ય રહેવાના ઉપાય, વાળકર
 કલ્પતરુ એ ચાર લોકપ્રિય નિજીમા ... ૦ ૧૦ ૦
- વૈદ્ય કલ્પતરુ—પંદર વર્ષથી અગદ થતું, ઘણું
 લોકપ્રિય વૈદક માસિક વાર્ષિક લવાજમ ૧ ૬ ૦
- વૈદ્ય કલ્પતરુ સિવાય દરેક પુસ્તકનું પોષ્ટેજ ભુલું
 સમજવું. આ બધાં પુસ્તકો વિષે એકે અવાજે વખાણ થયાં છે.
- જટાશંકર લીલાધર—અમદાવાદ.

રૂ. ૧૦૭૫૦ ની કિંમતની ૩૦૦૦ માણના વજનની

ગોદરેજની તીજેરી.

થોડા વખત ઉપર મુંબઈની યાકોહોમા બેંક માટે ગોદરેજ રૂ. ૭૫૦૦ ની ૧૫૦૦ માણની કાયરમુદ્દ તીજેરી બનાવી હતી. એ તીજેરી એટલી મોટી છે કે તેમાં પચાસ માણસો ઉભાં રહી શકે.

હાલમાં એથી પણ મોટી કાયરમુદ્દ તીજેરી બનાવવાનો ઓરડર ગોદરેજને મળ્યો છે. એ તીજેરી મુંબઈની ઇસ્ટર્ન બેંક માટે છે. માપમાં એટલી મોટી થશે કે તેમાં મોટા કદનાં સવાસો માણસ સહેલાઈથી ઉભાં રહી શકે. વજનમાં ત્રણ હજારમાણ થશે, એ તીજેરીની ગોદરેજની કિંમત રૂ. ૧૦૭૫૦ છે. વિલાયતી મેકરે એથી લગભગ બેવડા પૈસા માગ્યા હતા.

તીજેરીનું કામ એવું હોય છે કે તૈયાર થઈ રહેલા પછી ઉંચી બનાવટની છે કે હલદી તે કારીગર પોતે પણ પારખી શકે નહિ. બહારના દેખાવમાં રૂ. ૫૦૦ ની તેમજ રૂ. ૧૦૦ ની સરખીજ દેખાય; માટે ખરીદનારે કારખાને આવી બનાવટના ફેરની માહિતી જાતે મેળવવી એ સાફ છે.

કારખાનું—ગેસ કંપની ખાસે, પરેલ,—મુંબઈ.

દુકાન—મુળજી નેહાની મારકીટની સામે,

ચેબમેમલું સ્ટ્રીટ,—મુંબઈ.